

Megjelenik
minden vasárnap.

Szerkesztéségi s kiadói szállás:

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi s anyagi
ügyeit illető minden küldem-
ények czimzandók.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Hirdetési díjak:

Kétszer hasábozott garmond
sor vagy annak tere 5 kr.
Bélyegdíj minden beigtatás
után 30 kr.

Nagyobb és többször megje-
lenő hirdetéseknel külön ked-
vezményt nyújt a kiadóhivata

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt., félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 k

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ TULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: A simónia. — Az islamismus fény- és árny-
oldala. (Tanulmány.) — Az egyetemes ref. tanügyi bizottság nov.
25-iki üléséből. — A magyar ref. egyház egyetemes tanügyi bizott-
ság tervezete és hatásköre. — Egy kis felvilágosítás. Páll Károly.
— Gymnasiumaink mult évi értesítői. Gönczi Lajos. — Tárca:
Adalékok a kolozsvári ref. egyház történetéhez. Közli: Herepei Ger-
gely. — Különfélék. — Szerkesztő postája.

A simónia.

Kolozsvár, 1879. decz. 3.

E becses lap folyó évi 47-ik számában „Köz-
gyűlés után“ czim alatt Demeter Sámuel, zágoni
pap, néhány érdekes kérdést vet fel, megvitatás és tisztá-
zás végett, az egyházkerületi köz- és házassági főtörvény-
székek hatás és illetékességi körébe tartozó s legközelebb-
ről is felmerült törvénykezési ügyek miként történt ellátá-
sának alkalmából, megjegyezvén — a mit mi teljességgel
nem oszthatunk — hogy azok: „mind elvi kérdések“.

Jelen alkalommal csakis az első, köztörvényszéki eset-
re vonatkozólag tett kérdésre kívánjuk elmondani nézetün-
ket. A kérdés így hangzik:

„Mi a simónia? vagyis ha X. személy ja-
vára vesztegetés történik, csak akkor-e simó-
nia ez, ha X. maga veszteget, vagy simónia ak-
kor is, ha más vesztegetett az ő érdekében?“

E kérdés, úgy a mint feltéve van, nem elvi kérdés.

A protestantismus követelményéhez képest, a kér-
désbe hozott tárgy körül a mi egyházjogunkban is a fön-
nálló elv nem egyéb, mint egyfelől a szabályszerűen minő-
sített és kijelölt egyének közül a papválasztás sza-
badságának fenn tartása és biztosítása, más-
felől saját gyülekezetében, az illető lelkész illetékességi kö-
rének védelme.

Mindazon egyházi törvényellenes cselekvények, a me-
lyek az itt hangsúlyozott elvet sértik, a régi iskola kifeje-
zésével élve: egyházi büntényt, vagy helyesebben: egy-
házi vétséget képeznek.

A többek között ilyen egyházi vétség — még pedig
a súlyosabbak közül való — általában a simónia. És a
kérdés második felében szereplő X-nek esete, legfőlebb csak
a simóniának egyik alárendelt kérdése lehet, a mely épen

azért az általános fogalommal alternative szembeállítható
nem lett volna.

Ezeknek előrebocsátása után, tekintsük a simóniát,
mint egyházi vétséget és lássuk, hogy egyházi törvényeink
szerint mikor létesül annak tényálladéka.

* * *

Ugy régi canonaink, mint újabb egyházi szabványa-
ink értelmében, simónia vétségének, azon, a papválasztási
szabadság és a lelkészi illetékességi kör ellen szemé-
lyes haszonból, előnyből, vagy valamely papi állomás elnye-
rése czéljából intézett tilos cselekvényeket nevezhetjük, a
melyeket egyházi törvényeink, minden esetben kemény meg-
feddással, sőt a papválasztási szabadság sértése esetében az
illető egyházközségben a választás alól való kirekesztéssel
rendelnek büntetni. Mihelyt a simóniának ezen fogalom
meghatározásában látható kellékei meg vannak: a vétség-
tényálladéka létesült. Épen azért bontsuk fel e fogalmat
alkotó elemeire s lássuk, ki lehet ezen egyházi vétségnek
alánya, mi a tárgya, miben állhat a beszámítás alá eső
vétkes cselekvény s akkor úgy Demeter Sámuel bará-
tunk, mint bárki más, megfelelhet a kérdésre, hogy vajjon
simonia-e az X-re nézve, ha ő nem, de más az ő érdeké-
ben vesztegetett?

Tágasabb értelemben a simonia vétségét elkövetheti
minden érett koru és ép elmével bíró ember, a kinek ha-
talmában és tehetségében van a papválasztó gyülekezetre,
vagy annak több-kevesebb tagjára, akár physikailag, akár
psychikailag olyan kényszerhatást gyakorolni, hogy azok
nem a maguk szabad akaratjából, hanem az akaratra ható
kényszer nyomása alatt adják szavazatukat.

De kiválóan létesül a simonia alanyi tényálladéka szo-
rosabb értelemben akkor:

a) ha a választásra kijelölt egyének közül valamelyik
akár közvetlenül maga, akár közvetve más által követi el
az alább jelzendő azon cselekvények valamelyikét, a mely a
választók akaratának a választásnál való szabad elhatáro-
zása kirekesztését eredményezi, vagy pedig:

b) a XXI-ik canon szerint akkor, ha valamelyik lel-
kész avatkozik törvényellenesen más lelkésztársának műkö-
dési és illetékességi körébe.

A simonia vétség tárgyát egyfelől a törvényszerű vá-
lasztási szabadság képezvén, megsértik azt, minden a si-

mónia elkövetésére irányzott csábítás, alaptalan dicséret, előlegesen jutalomnak, előnynek, anyagi haszonnak, kepe elengedésnek vagy leszállításnak ígérese, a pénzzel vagy más tárgyakkal való megvesztegetés, parancs, erőszak, fenyegetés és szándékos tévedésbeejtés s ezekhez hasonló más eselekvények. Másfelől a lelkeszi működési kört illetőleg, anyagi haszonlesésből, más lelkesz egyházában és hivatásánál keresztelésnek, esketésnek vagy egyéb papi funkcióknak felsőbb engedély és az illetékes lelkesz beleegyezése nélkül, tolakodó módon és a fennforgó szükség által sem indokoltan történt elvégezése.

Önként foly, hogy mindezen egyházi törvényellenesnek ismert cselekvényeknek öntudatosoknak, külsőknek és jogi értelemben vett szabadoknak, azaz a cselekvő egyén akaratából folyóknak kell lenniök, mert különben bírói beszámítás (imputatio) alá nem eshetnek.

Be kell pedig bírónilag számítani a vétséget annak, a ki a törvényellenes cselekvényt elkövette. Ha a vétkes cselekvény létesülésének okát a cselekvő személy akaratának elhatározásában bírja: ő akkor szerzője és végrehajtója is a vétségnek egy személyben; tétlen maradván, ha a végrehajtásra más alkalmas egyéneket nyer meg, a szerző és vétkes akkor is ő marad, csak hogy egyedül mint értelmi szerző szerepel, a vétségben részesei és segédei mellett.

Ha a simónia vétsége nem az ő akarat elhatározásának a kifolyása és a végrehajtás tudásán és beleegyezésén kívül, mások által — ha bár az ő javára is — történik, sem közvetlenül, sem közvetetten, a vétség létesítésében része nem levén: mások törvényellenes tetteiért sem felelős, sem büntethető.

Az islamismus fény- és árnyoldala.*

(Tanulmány.)

Az islamismus a történelem azon szakában jött létre, a melyben a történeti tények nincsenek annyira beburkolva az őskor sötét homályába és így tanulmányozójának nem kell küzdeni azon titokteljes félhomálylyal, a mely a mozaismus, budhismus és a keresztyénség kezdetleges alakjait elzárja szemei elől. Az araboknak Mohammed kora előtti társadalmi és vallásos állapota mindnyájunk előtt ismeretes prófétájuknak születése, szóval egész élete, előnyeivel és fogvatkozásaival együtt, csaknem olyan tiszta fényben áll előttünk, mint Luther, Zwingli avagy Calvin élettörténete. Az islamismus tiszta fényénél Mohammed nem úgy tűnik fel, mint tanítványai hitének közvetlen tárgya, miként Jézus és Budha a keresztyének és budhisták nagy többsége előtt, hanem mint egy próféta, kinek magasabb kijelentés jutott osztályrészül, de a ki az általa alapított vallásra a legkevésbé sem óhajtott ráütni egyéni sajátosságának bélyegét. A mysticismus és a dogmaszerű szárazság vegyülete mellett, a melyek vallásos jellemének bizonyos különösséget kölcsönöznek, felismerhető az islami vagy muzulmani szellem is.

*) R. Bosworth Smith: „Mohammed and Mohammedanism. lectures delivered at the Royal Institution of Great Britain“ és Reville A. „Het islamisme“ című közleménye nyomán.

E kegyességnek gyümölcse a Korán, a mely egyhangúságáért nemcsak unalmas, hanem néhol túlságos egyszerű és gyermekies. Nincsen meg azon előnye, a mely a mi bibliánkat jellemzi, a melyben eredetre és alakra nézve a különböző könyvek oly módon vannak egyesítve, hogy a nagy egésznek bizonyos változatosságot, a benne előforduló cselekvényeknek megragadó élénkséget kölcsönöznek. Azonban, tagadhatatlanul, Mohammed nyilatkozatait sok eredeti és mély erkölcsi érzet lengi át.

Továbbá lényeges tulajdonsága a Koránnak az is, hogy a benne levő vallás-erkölcsi elvek mythologiai elemektől vannak áthatva, a mennyiben a Korán világosan mutatja, hogy a próféta, a ki magának nem vindicalja a csodatevő képességet, kortársai előtt úgy tűnik fel, mint a ki hatalmas csodatevő erővel rendelkezik; rajongó tanítványai akkora jóslási tehetséget tulajdonítanak neki, a mekkora a bölcs előrelátás drága adományát jóval túlszárnyalja.

Hogy ha azon fogalmakat óhajtanám ecsetelni, a melyeket a keresztyének Mohammed és az iszlámról maguknak alkottak, az emberi vélekedés történelméből egy specialis értekezést kellene készítenem. Nem ismeretlen, hogy a keresztyének — mint a képimádás ellenségei — a Karolingok korszakában Mohammedet úgy tüntették fel, mint a ki magát nagy aranybárvány alakjában tiszteltette. Roland dalában Mohammed jobbján a királyok királya, balján az ördögök uralkodója foglal helyet. A X. és XI-ik század íróinak közleményei szerint: Mohammed tiszteletére embereket áldoznak. A sicíliai Guiscard Robert a mohammedánok, mint bárványimádók ellen, keresztes kadat vezérelt. Marko Polo figyelmes és éleselmű író, a muzulmanokat Mohammed imádóknak tartotta.

Badouin panaszos énekében egy keresztyén nő fordul elő, ki hitét Saladin szultán előtt feltárva, így kiáltott fel: „Mohammedhez óhajtanék könyörögni, hozad őt ide!“ A mire Saladin így válaszolt: „Hozátok ide Mohammedet, hogy e nő imádjá!*) A XII-ik század írói előtt Mohammed egy eretnek. Ilyennek ismeri Dante is s számára az alvilágban az első helyet jelöli ki, hol az ördögök húsát leszakítják és midőn sebei beheggedtek, ezen eljárásukat vele szemben újból ismétlik. A későbbi korból is vannak elbeszélések, regények és mesék, a melyekben „Baphomet“ minden vétkekkel és bűnnel van bemocskolva s most mint túlságosan könnyelmű és ledér, majd vagy mint rabló és gyilkos, vagy mint egy hatalmas cardinalis áll előttünk, a ki új vallást alapít és fenyegetéssel igyekszik társait megnyerni azon merész szándéka megvalósítására, hogy a pápaságot megbuktassa. Az első protestans theologusok sem nyilatkoznak

*) E tárggyal kapcsolatban szükségesnek tartom megemlíteni, hogy a 18-ik század festői Jeruzsalem templomát harangokkal rajzolják és a római katonákat, a kik Jézus megfeszítésénél segítettek, török katonai egyenruhába öltöztetik és ezáltal azon eszmének adnak kifejezést, hogy miután pogányok feszíték meg Jézust, senki sem pogányabb a töröknél! 1870-ben Budán Gül-Baba sirja utján tudakozódtam és egy nyájas schwáb a hely felé mutatva, így szólott: „a törökök itt szoktak misézni.“

kedvezőbbben Mohammedről: vajjon, kérde Luther, X-ik Leo, avagy Mohammed gyűlöletesebb?! A XVII-ik századból keltezve, ilyen czim alatt: „Antichristus Mahometés“ egy munka áll előttünk, a melyben Mohammed, mint valóságos Antichristus van bemutatva az olvasó közönségnek. A katolikus írók sem maradtak hátra Mohammed kisebbitésében: Genetrard, a catholicismusnak védelmezője, azon kérdést veti fel egyik munkájában: miért írta Mohammed a Koránt arabnyelven, miért nem írta héber, latin, avagy görögnyelven? S kérdésére így felel: azért, mert Mohammed egy olyan bestia volt, a ki egy nyelvet ismert, a minél több nyelvismeret nem is méltó gyalázatos lényéhez.

André du Ryer 1649-ben a Koránt francia nyelvre fordította; e kiadást nagyon hiányosnak találták az akkori orientalisták. Még ugyanabban a században Maracci abbás, 1697-ben, egy új fordítással ajándékozta meg a tudományos világot. Később Ross Sándor a Ryer-féle fordítást angol nyelvre tette át, a következő érdekes megjegyzéssel: „Nyájas olvasó! Valahára ezer év után, a nagy arab család Franciaországból vándorolt Angliába és az Aikorán, avagy a tévedések e tömkelege, e kicsiny majom, a mely épen olyan csunya, mint apja s feje tele van mindenféle eretnekséggel, angolul is megtanult beszélni.“

Miután a közönség e tárgyra vonatkozólag legalább ilyen fordítások által felvilágosítást nyert, méltán lehetett volna várni az islamismus felett egy helyes és alapos ítéletnek létrejövetelét, de a 18-ik század közvéleménye, az islamismus iránti ellenséges érzülettől áthatva, nem adott számára tért a nagy vallásalakok sorában. Az egyház undorral fordult el mind az islamismus, mind pedig alapítójától és a földgömb ezen egyik leghatalmasabb vallásának eredetét egy szakadár megátalkodott gonoszságának tulajdonította. Voltaire kitűnő szomorujátékában is ilyen oldalról van feltüntetve Mohammed, a hol mint országos család a közönség előtt, korszakot alkotó művével, a melyet míg egyfelől megbámul és megtapsol a közönség, másfelől megvet és elítél. Különben az író, ha művét az erkölcsiség szempontjából ítéljük meg, nem oldotta meg helyesen feladatát, mivel Mohammedet egyoldalulag ábrázolva mutatja be a nagy közönségnek.

Nem kerülheti ki figyelmünket bizonyos Gagnier nevű író sem, ki francia születésű ugyan, de protestans óhajtván lenni, Angliába költözött, miután a sémi nyelvekben jártas volt. Oxfordban az arabnyelv tanszékét foglalta el s mint tanár, Abulfeda kitűnő arabtörténetíró nyomán, szintén adott ki Mohammedről egy terjedelmes életrajzot. Századunk a különböző vallásalakok megírásában nagyon gazdag, nevezetesebbek a külföldi írók között: a Muir, Caussin de Perceval, Barthélemy Saint-Hilaire, Weil, Dozy, Sprenger stb., a belföldiek között különösen dr. Kovács Ödön, a vallásbölcsészeti kézikönyve által.

Mindezen művek, noha benne a tények, a különböző írók felfogása szerint, különbözőképen vannak előadva, elég biztos alapot szolgáltatnak az islamismus felett való ítéletünk megalkotására. Így tehát ezen írók munkáinak létre-

jövetelével, Mohammed személyének világtörténelmi jelentősége is nagyon sokat nyert. Különösen nagyon sok előítélettől szabadította meg Mohammed személyét Carlyle: „Helden en hun eerdienst“ című tanulmányával, melyben a próféta személye, mint hős személy, nem a Mózes, avagy Ilyés alakjában van bemutatva a közönségnek, hanem valósággal a Mohammedében.

Azonban, midőn a mekkai próféta fölött mondunk ítéletet, mindenekelőtt egy futó pillantást kell vetnünk Arabia azon társadalmi és erkölcsi állapotára, a mely Mohammednek nyilvános fellépését és szereplését megelőzte. A mint tudjuk, azon szélesen kiterjedő tartományt, a melyet Arabiának nevezünk, századokon keresztül pásztor életet folytatott egymással czivodó néptörzsök lakták. Az arabok közül kevesen foglalkoztak kereskedéssel és földműveléssel, az első leginkább Mekkára, az utolsó pedig Medina szélesen kiterjedő téreire szorítkozott. A pusztai életnek varázshatása, a melyről az európai utazók olyan sokat tudnak beszélni, iszonynyal fordította el az arabok kedélyét azon gondolattól, hogy egyik vagy másik területet állandólag foglalják el. A puszták körül lakó miveltebb törzsek iránt mindig ellenséges érzületet tápláltak és irtóztak az idegen járom viselésétől. Nagy Sándor, mint egy feljegyzett álma igazolja, sokat foglalkozott Arabia meghódításának eszméjével.

Trajanusnak csak egy szomszédos provincia meghódítása sikerült, de ebben sem lelta nagy örömét, mert kezelése óriási akadályokkal járt. A dolgok lényegileg Arabiában, Ábrahámától Mohammed koráig, nagyon keveset változtak: a tudományos világnak tulságos kicsinylése, a korlát nélküli való szabadság iránti rajongás szülte makacsság és gög ütötte fel sátorát, továbbá az egyes törzsek fejei, az ugynevezett Cheikek, míg egyfelől a barátságban és vendégszeretetben tulságosak voltak, addig másfelől a szomszéd törzsekkel folytonos háborút folytattak. Minthogy nyelvük a lyrai költészetre alkalmas volt, a költészetnek e nemét nagyban gyakorolták és úzik jelenben is. A legnemtelenebb bűnök és iszonyu szokások itt a pusztai életben is kifejlődtek: a részegség olyan általános volt, hogy az arabok e tekintetben a keleti különösségek közé tartoztak. A játék és fogadás szenvedélye, szomoru következményeivel együtt, a családi és társadalmi életet ugyszólva békóba verte. A társadalmi élet legnagyobb áldozatát a nőnem képezte: a leány-gyermekeket, különösen ha egy családban már ilyen nemű gyermek volt, még születésük alkalmával, de leginkább hat éves korukban, elevenen eltemették. Ilyenkor az apa megrendelte nejeinek, hogy leány-gyermekeit öltöztesse gyönyörű ruhába, kenje be drága kenőcsökkel és hozza a megásott sirhoz, a melybe irgalom nélkül az apa betemette. Minthogy a leány-gyermekek nem örökölték szülőiktől, az örökség csak az elhalt férj után szállott a nőre; innen jött szokásba, hogy a fiu igen gyakran saját anyósát is nőül vette. Az arab krónikák arról tanuskodnak, hogy egy nőnek 30—40 férje is volt. Dr. Jessup, amerikai ténitőnek, arab közmondásokból álló gyűjteményében számos olyan

megjegyzés van, a mely a nőknek szerencsétlen helyzetéről tanuskodik. Egy pár ilyen közmondást nem tartom feleslegesnek elősorolni: „Jó cselekedet a nőket más világba küldeni. A nőknek szive álnoksággal van telve. Apánk barczol, anyánk gyönyörködik benne.“ Mindezek és még több hasonló megjegyzések az emberi érzés elto mpulására és csekély erkölcsi tudatra mutatnak. A mi pedig a Mohammed előtti korból Arabia vallásos állapotát illeti, ez még korántsem volt annyira körülírva, kifejtve, hogy ennek elavult volta keltette volna fel Mohammedben az újítási vágyat.

(Folytatása következik.)

Az egyetemes ref. tanügyi bizottság nov. 25-iki üléséből.

A tanárképzés tárgyalása előtt két ügy került szönyegre.

Mocsári L. indítványozza:

minthogy a tanügyi bizottság tagjainak mandatumai lejárt;

minthogy a tanügyi bizottság, hatásköre szabályozva még nincs;

s minthogy a gymnasiumi törvényjavaslatot a kormány nem sokára elő fogja terjeszteni:

mordja ki a tanügyi bizottság, hogy a gymnasiumok szervezése felett érdemleges tárgyalásba most nem bocsátkozik, hanem csupán az egyetemes tanügyi bizottság hatáskörét szabályozza s a beterjesztett tanügyi anyagot dolgozza fel tisztán statisztikai szempontból. Ez indítványt részletesen indokolja, főként arra fektetvén súlyt, hogy a mostani érdemleges tárgyalások egyfelől az egyes egyházkerületek hatáskörébe vágnak, másfelől meg a ma-holnap létrejövő országos gymnasiumi törvény által feleslegessé válnak.

Mocsári indítványa élénk ellenmondást keltett, mert a huzás-halasztás veszedelmét látták benne. Csupán Hegedűs pártolta; ellenben Tóth S. a kerületek jegyzőkönyveiből mutatja ki, hogy a bizottsági tagok mandatumát az utóbbi években minden kerületben megújították; Török a conventre hivatkozik, mely a gymnasiumi ügy szervezését a tanügyi bizottságnak egyenes kötelességévé tette; Molnár ramutat a szervezés égető szükségességére, mi miatt az államtal kezdeményezése nélkül is okvetlenül sürgősen rendeznünk kell gymnasiumainkat; Ballagi figyelmeztet a tanácskozások elején elnökileg kimondott irányelvre, mely szerint az enquete csak tanácskozik s a döntő szót a kerületnek tartja fenn. Szóltak még Antal Gábor stb. s végre is szavavás utján napirendre tértek felette.

De a napirendig még letárgyalták a tegnap kiküldött hármas bizottság javaslatát az „Egyetemes ref. tanügyi bizottság“ szervezetéről, melyet Kerkápoly, a bizottság elnöke terjesztett be. A javaslatot általánosságban minden vita nélkül elfogadták, a részletes tárgyalásnál is csak némely stylaris módosításokat tettek rajta Szinyei, Szász K. és Ballagi M. indítványára.

A magyar ref. egyház egyetemes tanügyi bizottságának tervezete és hatásköre.

1. Az egyetemes tanügyi bizottság áll az egyházkerületek által 3 évre egyenlő számban választott 20 rendes és

ugyanannyi póttagból. E bizottság egy világi és egy egyházi elnököt, valamint jegyzőt is a maga kebeléből választ titkos szavazattal.

2. Az egyetemes tanügyi bizottság minden évben rendszerint egyszer, sürgető szükség esetéu, többször is összehívul; a következő gyűlés helyét maga a tanügyi bizottság jelölvéni ki. A gyűlésre való meghívást mindenkor a megelőző gyűlésnek egyik e végre megbízott elnöke teendi.

3. Az egyetemes tanügyi bizottság feladata a magyar ref. egyház kebelében a nevelés és oktatás ügyét folyton figyelemmel kíséni s a végett, hogy tanintézeteink az alkotott és alkotandó törvényeknek, sőt amennyire lehet ezek követelményein túl, a kor igényeinek — hitfelekezeti érdekeinek figyelembe tartásával — megfeleljenek, javaslatokat készíteni és az egyházkerületeknek előterjesztéseket tenni. Ehhez képest teendői:

a) Pontos tudomást venni az egyház kebelében fennálló összes nevelő- és tanintézetekről, az azokban érvényben levő tantervről, tanulmányi és fegyelmi rendről s az azokon netalán szükségesnek mutatkozó módosításokat az egyházkerületeknél javaslatba hozni.

b) az egyház kebelében nevelő- és tanintézetekben használatban levő kézikönyveket átvizsgálni, az alkalmazásoknak találtakat tóvábbra is ajánlani s a mennyiben egyik másik tantárgyat illetőleg illet nem találna, az egyházkerületeket megfelelő gondoskodásra felhívni.

Ugyancsak az egyházkerületeket felhívni annak elrendelésére, hogy hasonló átvizsgálás végett hozzá mindazon kézikönyvek beküldessenek, melyek az egyház kebelében fennálló nevelő- s tanintézetekben jövőre szándékolatnának főlvetetni. E tekintetben csupán csak főiskolák fognak kivételt kepezni.

c) Az időnként módosítás, illetőleg változtatás alá eső tanrendszer miként életbeléptetésére utasításokat dolgozni ki.

d) Folytonos tudomásvétel végett figyelemmel kíséni az egyház egész iskolaügyének miként állását, a virágzást és sikert gátló akadályokat kimutatni, azoknak elhárítására az illető egyházkerületeket fölkérni. E végre minden egyes tanügyi bizottsági ülés egyik elnökét és tagjai közül egyet vagy többet megbiz a végre, hogy azok a gyűlés végzéseinek foganatosítására működjenek, e foganatosítást, ha már egyszer az egyházkerületek által elrendeltetett, ellenőrizték s a következő ülésig szükségessé válható intézkedéseket megtegyék. Ezenkívül minden egyházkerületekben az idevonatkozólag teljesítendő foganatosításán munkálódjanak, a tanügy körében felmerülő eseményeket figyelemmel kísérik, ha a szükség kívánja, a bizottság elnökségét időközileg is értesítsék, a közelebbi gyűlésre pedig mindeesetre jelentést tegyenek.

e) Az egyházkerületek megfelelő intézkedése esetén, illetőleg annak alapján folytonos érintkezésbe helyezkedni az egyházkerületek tanügyi bizottságával s mindazon organumokkal, melyek az egyházkerületekben a tanügy vezetésére s felügyelésére rendszeresítettnek, ezektől statisztikai adatokat s az iskolai viszonyok felismerésére szükséges kimutatásokat s rendes évi jelentéseket kívánni.

f) Ez adatok, kimutatások, jelentések, valamint más úton nyert értesülések alapján a ref. egyház nevelő- és tanintézeteiről és azokban a nevelés és oktatás állapotáról évenként kimerítő jelentési tenni s azt az egyházkerületeknek megküldeni. Ezenkívül tanácskozás alá veszi mindazon ügyeket, melyek az egyházkerületek részéről egyenesen hozzá utásíthatnak és ezekre vonatkozó megállapodásait, illetőleg javaslatait azok elé terjesztendi.“

Egy kis felvilágosítás.

Az „Erdélyi Prot. Közlöny“ 47. számának „Gymnasiumaink mult évi értesítői“ című cikkében a marosvásárhelyi főtanoda mult évi értesítője van ismertetve. A cikkíró kifogásolja, hogy e tanodánknál a természetrajzi tananyag a gymnasium alsó osztályaiban hiányosan van kezelve, továbbá a szerv. javaslattól eltérően s különben is annyira aránytalanul van beosztva, hogy „az állat- és növénytanra együttesen szakítanak (!) az algynasiumban annyi időt, a mennyit egyedül az ásványtanra.“ Ugyanis: a természetrajz állattani részéből mindössze csak három állatosztályt taníthattak az alsó gymn. osztályoknak, azért, mert a szerv. javaslattól eltérően csak az I. osztálynak tanítottak állattant; a II. osztályt az első félévben és a III. osztályt az egész évben ásványtanra oktatták és így a növénytanra csupán a II. osztályban fordítottak het. 2 órát az év második felében.

Mint e tanoda jelenlegi tanvezetője, hivatali állásomból kifolyó kötelességemnek ismerem, e tárgyra vonatkozólag, a szükséges felvilágosítást megadni; annyival inkább, mert a fennebbi sorokban kifogásolt és a szerv. javaslattól, mint ez idő szerinti törvényes alaptól, tagadhatatlanul eltérő eljárás igazolása tanodánk mult évi értesítőjéből kimaradott.

Tény az, hogy a természetrajzi tananyag gymnasiumunk alsó osztályaiban úgy volt beosztva a mult tanévben, a mint azt a cikkíró ismertetésében feltünteti. E beosztás azonban átmeneti és csak az 1878—79-ik, tehát egy évre szóló intézkedés volt. Hogy mely körülmény tette szükségessé ezen intézkedést, annak magyarázatául szolgáljon a következő.

Az előző években gymnasiumunk alsó osztályaiban, a természetrajzi tananyag beosztása (miért, miért nem: az most nem tartozik ide) a szerv. javaslattól eltérőleg a követendő volt: Állattant csak az I. osztályban tanítottunk az egész éven át, növénytant tanítottunk a II. osztályban mind a két félévben és az ásványtant szintén, mint egész éves tárgyat, tanítottuk a III. osztályban. Az órák számát illetőleg csak a II. osztályban volt eltérés, a mennyiben annak természetrajzi tárgya a szerv. javaslathoz képest 1 óra rövideget szenvedett.

Igy volt ez az 1877—78 tanév végéig (l. azon évről szóló értesítőt), a midőn az illető szaktanár indítványára, határozatilag kimondotta tanodánk előljárósága, hogy ha a II. osztály természetrajzi óráinak a száma — több ok-

nál fogva — nem emelhető is azonnal a szerv. javaslat által követelt mennyiségre, a természetrajzi tananyag beosztása jövőre mind a három osztályban a szerv. javaslat értelmében történjék.

Hogy e határozat érvényesíthetése átmeneti intézkedést tett szükségessé: az a dolog természetéből foly.

Ezen átmeneti intézkedés eredménye volt a mult évi értesítőben olvasható beosztás, a mely egyfelől tehát arra szolgált, hogy a szerv. javaslattól ez irányban eltért tanrendszert visszatérleje a törvényes alapra; másfelől pedig lehetővé tette azt is, hogy a természetrajzi tananyag beosztásával a folyó tanévben már tényleg törvényes alapon állunk.

És már most az oládottakból következik:

1) hogy az állattani tananyag az alsóbb osztályokban nem volt hiányosan kezelve a mult évben. Mert igaz ugyan, hogy csak 3 állatosztályt tanítottunk az I. osztály növendékeinek, de a kik ezek közül jelenleg a II. osztály tagjai, azok — az új rendszer, illetőleg a szerv. jav. szerint — még e tanév első felében állattant tanulnak folytatólag és befejezésül az I. osztályban nyert állattani ismereteiknek;

2) a mult tanévben ásványtanra oktattuk a II. osztály növendékeit az első félévben azért, mert ezekkel, a régi rendszer szerint, már az I. osztályban fejezték be kellett végoznünk az állattant; ásványtanra oktattuk a III. osztályt egész évben, mert ezek, ugyancsak a régi rendszer szerint, már a II. osztályban bevégezték a növénytant. És így természetesen, hogy

3) növénytant a mult évben csak egy félévben és pedig csak a II. osztálynak taníthattunk. Végül

4) nem áll, hogy gymnasiumunk alsó osztályaiban az állat- és növénytanra együttesen annyi időt szakítunk, mint a mennyit egyedül az ásványtanra, mert ez, mint átmeneti intézkedés, csak a mult tanévben és akkor is úgy ezen egyes tárgyak, valamint növendékeink megrövidítése nélkül történt.

Ime eljárásunk igazolása!

Maros-Vásárhelyett, 1879. decz. 1.

Páll Károly,

a maros-vásárhelyi ref. collegium tanvezető tanára.

Gymnasiumaink mult évi értesítői.

V. A szászvárosi Kun-tanoda értesítője az 1878—79-ik tanévről. Szerk. Dózsa Dénes, tanvezető tanár 8-adr. 24 l. Nyom. Schäser Ferencz Szászvároson.

Az adatok az év történetéhez elő vannak benne adva. A tanuló ifjúság egészségi állapota általában véve az egész év folytán jó volt, hábár a roncsoló toroklob felmerülése nem egyszer szerzett az igazgatóságnak aggodalmat. Azonban az idejében megtett óvintézkedésekkel a kór elterjedésének elejét vették. A halál csak egyet ragadott el a tanulók közül.

Az ifjúság erkölcsi magaviselete nem eshetik kifogás alá, mert a tanodai törvényszékek egyetlen egyszer sem kellett kihágás vagy egyéb ilyes miatt ülést tartania. A szorgalom is kielégítő volt, a mennyire azt a calculusokból következtetni lehet. A másodrendű osztályzatot nyert tanulókról így szól a jelentés: „Az ilyen tanulók más tanintézetekből az év elején léptek tanodánkba s azért kaptak másodrendű osztályzatot, mert csekélyebb szellemi tehetséggel rendelkezve, egy rövid év lefolyása alatt, nem tudták a tanodánkban levő magasabb színvonalat elérni.“ A felsőbb osztályok tehetségesebb tanulói a kiszabott tantárgyak mellett, magánszorgalom útján, szép előhaladást mutattak fel a latin- és német irodalomból. Az önképzőkörben is sikerrel dolgoztak.

A tanári karban az a változás történt, hogy egyik köztanító az év közepén az utrechti egyetemen stipendiumot nyervén, állomásáról lemondott és helyét mással kellett betölteni.

Az 1879—80-ik tanév elején, az egyházkerületi közgyűlés határozata folytán, a 7-ik gymn. osztály is megnyitandó levén, erre a szükséges intézkedések megtétettek. Ugyanis az iskolaépületnek addig kiadva volt néhány szobáját visszavették s közülök egyet chemiai laboratoriummá alakították át. A physika és mathesis tanítására pedig Simon Ferenc képesített tanárjelöltet hitták meg.

A tanítói személyzet állott két tiszteletbeli, két rendszer és négy segédtanárból, öt köz- és három szaktanítóból. Tiszteletbeli tanár a két helybeli pap, a kik heti 2—6 órán tanítottak; a többi tanár óráinak száma 16 és 24 között változott. Kötelezett tantárgyak a gymn. alsó 4 osztályában a szépirás és ének, a rajz és torna pedig mind a 6 osztályában. Csak az a kár, hogy a feldolgozott tananyag ezen melléktárgyak egyikéből sincs kitéve az értesítőbe. Önkénteseknek zenét is tanítottak. A tantárgyak szakok szerint vannak közölve, azaz nincs az osztályoknak mindegyik tárgya együvé fogva, hanem minden egyes tantárgynak az egész iskolában előadott anyaga osztályok szerint felmenő sorrendben van kimutatva, a mi összefüggőleg és könnyen áttekinthetőleg tünteti fel a tanítás összes anyagát. A rendszeres mértant már a 3-ik g. osztályban tanították, mint Enyeden, a hol azt már évek óta gyakorolják s ezért felelhetnek meg a „szervezeti javaslat“ követelményének a mértan tanításában. S minthogy többi iskoláink is meg akarnak felelni, ezek is a mértan rendszeres tanítását Enyed példájára a szerv. javaslat ellenére (mely csak az 5-iken kezdve rendeli), a mint az értesítőkből látszik, a 3-ik osztályban kezdik tanítani.

A tanulók névsora nincsen közölve az értesítőben, már pedig ha azt ki lehet hagyni: akkor bátran ki lehet a tanító személyzetét is.

Pályázat útján a latin és német nyelvből 12-en nyertek 6—12 frt jutalmat, összesen 85 frt osztatott ki. Ezen privát studiumok tárgyául talán nagyon is sokat szabtak meg, p. o. a 3-ik osztályosoknak ki volt jelölve a latinból Cornelius Nepos következő 4 darabja: Atticus, Pelopidas,

Eumenés és Timotheus. A szépirásért a 4-ik gymn. osztályosok részére 3 jutalom volt kitűzve s el is nyerték mind a 3-at. Egy alapítványból 40-en nyertek könyvjutalmat, a kiosztott könyvek értéke 75 frt 65 kr. Gr. Kun Kocsárd főgondnok, e tanodánk nemes keblű alapítója, magánpénztárából 9 tanulót segélyezett, fejenként 10—25 frttal. Különböző alapítványokból kiosztottak 230 frtot, díjakban elengedtek 572-öt. A tanulóktól különféle fizetendők fejében befolyt 1409 frt.

A tanodai nagy könyvtár 145 művel gyarapodott, összesen 383 drbban; ezekre a pénzbeli kiadás 158 frt volt, a magánosok ajándéka a túlnyomó, p. o. gr. Kun István főgondnoké 106 drbot teszen.

Év elején beíratta magát a gymnasiumra 104; időközben kilépett 16, évzáráskor a létszám 193. A megelőző évben a létszám 185, a növekedés tehát 8. Kitűnő osztályzatot nyert 11%, másodrendűt 16%, a megelőző évről kitűnő 12%, másodrendű 10%, tehát míg a kitűnők száma csökkent, addig a másodrendűeké jelentékenyen növekedett. A tanulók életkoráról hiányzik a kimutatás.

A 6-ik gym. osztályt végzettek mind a 8-an sikerrel állották ki a deáki rigorosiumot.

Gymnasiumaink osztályok szerinti népessége, továbbá a kitűnők vagy jelesek és a másodrendűek 0/0-os kimutatása a következő táblázatból látható:

A gymn. helye	Az osztályok népessége							A gymn. tanulók összes száma	Összesen		
	I	II	III	IV	V	VI	VII		VIII	Kitűnő vagy jeles	II. rendű
Nagy-Enyed	73	52	26	61	28	20	26	19	381	69 (21%)	108 (33%)
Kolozsvár	41	41	36	40	31	26	27	35	277	77 (28%)	56 (20%)
M.-Vásárhely	47	50	38	31	27	26	35	26	280	59 (21%)	44 (16%)
Ez.-Udva hely	28	30	21	12	16	21	19	19	166	60 (36%)	8 (5%)
Szászváros	28	15	20	15	10	8	—	—	96	25 (26%)	18 (19%)

Ezen számok kétségtelenül azt bizonyítják, hogy Enyeden a felső gymn. osztályok aránylag sokkal néptelenebbek, mint akármelyik más iskolánknál s hogy kivált az alsó g. osztályokban, de mindenikben is, legnagyobb szigorral járnak el a calculus-adásban. Ha e főtanodánk egész létszámát véve, összehasonlítjuk a kitűnőket (16%) a másodrendűekkel (24%), akkor kapjuk azt a viszonyt (2:3), a melyet a gymn.-ban a kitűnők és jelesek együttesen (21%) mutatnak a másodrendűek (33%). Ez ismét azt erősíti meg, hogy e tanodánkban a gymn. tanulói nagyobb számban buknak meg, mint a többi tanfolyamokéi. Itt a természetes magyarázata a gymn. felső osztályai néptelenségének és a többi tanfolyambeliek csekélyebb számu másodrendű osztályzatainak: ha az alsó osztályokban jól megrostálták a tanulókat, a felsőbbekbe kevesebben jutnak ugyan fel, de ezek aztán megfelelően feladatuknak. Kolozsvárt a gymn. osztályok népessége arányosabb, s mindenestre annál az iskolánál a legarányosabb, a melyiknél a calculust legbővebben mérik. A gymnasiumban és az elemi iskolában a kitűnők vagy jelesek száma (31%) ugy viszonylik a másodrendűekéhez (17%), mint kettő az egyhez (2:1); csak a gymn.-ban a kitűnők vagy jelesek száma (28%)

ugy viszonylik a másodrendűekéhez (20%), mint négy a háromhoz (4:3) tehát itt is szigorubb a márték a gymn.-ban, mint az elemi iskolában, de még sem annyira, mint Enyeden. M.-Vásárhelyt a gymn.-ban a kitűnők vagy jelesek száma (21%) ugy viszonylik a másodrendűekéhez (16%), mint öt a négyhez (5:4), itt már valamicskével elnézőbbek a kolozsváriaknál is. Sz.-Udvarhelyt a gymnasiumban és az elemi tanodában a kitűnők vagy jelesek száma (36%) ugy viszonylik a másodrendűekéhez (5%), mint hét az egyhez (7:1), ha külön a gymnasiumot tekintjük is, ezt a viszonyt találjuk, azaz a kitűnő vagy jelesek száma bétszer annyi, mint a másodrendűeké, ellenben Enyeden az előbbiekek száma kevesebb, mint az utóbbiaké s Kolozsvárt és M.-Vásárhelyt sem kétszerezi meg a kitűnők vagy jelesek száma a másodrendűekét. Lehet, hogy Enyed és Udvarhely extremitásokat követnek el, az előbbi a szigor, az utóbbi a tulságos engedékenység által. Udvarhely városában 3 középiskola levén, talán ezen körülménynek is van befolyása a tanulók különös dédelgetésére. Meg aztán tudni kell azt is, hogy a Kis-féle beneficiumot (50 tanulóknak fejenként 25 fjt 20 kr. o. é.) csak olyanok élvez-

hetik, a kiknek minden tárgyból legalább jeles calculusok van. Csak néhány év óta esik meg, hogy beneficiariusok még az első gymn. osztályosok közül is lesznek; addig csak a felső osztályok tagjai élvezték. Akármilyenek legyenek a körülmények, extravagantiákra még sem kényszeríthetnek, mert az iskolák nem a beneficiumokért vannak. Szászvároson helyesebb arány van a kitűnők vagy jelesek és a másodrendűek között, mint akár Kolozsvárt vagy M.-Vásárhelyt.

Jóllehet hét gymnasiumunk van, mégis csak ötnek jelent meg ez ideig a mult évről az értesítője. Zilah a tavaly adott ki értesítőt, az idén, nem tudom mi okból, megkésétt vele, de talán: quod differtur non aufertur. S.-Szt.-György pedig még mindig csak készülődik, vagy talán még nem is gondol reá. A szegénység nem szolgálhat akadályul, mert nem az iskolák, hanem legnagyobb részben a tanulók hordozzák az értesítő költségeit. Ha pedig valami elháríthatatlan ok miatt nem adhatna ki értesítőt (amit nem hiszünk), legalább a sajtó úján elmondhatná az igazgatóság a nyilvánosság elé tartozókat.

Gönczi Lajos.

AZ „ERD. PROT. KÖZLÖNY“ TÁRCZÁJA.

Adalékok a kolozsvári ref. egyház történetéhez.

Közli: JEREPEI GERGELY.

A kolozsvári ref. egyháztanács levéltárában érdekes levelekre akadtam, melyek közül az elsőt 1679-ben Portsalmi András, ki 1667-ig a kolozsvári ref. coll. profeszora, azután pedig kolozsv. ref. pap volt, I. Apafi Mihály testvéréhez, Apafi Annához, özv. Gilányi Gergelynéhez írta, és pedig azon nemes indokból, hogy a II. Rákóczy György által Kolozsmonostoron alapított s a kolozsvári ref. egyház protectorsága alá helyezett ecclesiának a törökök által feladott kis temploma újból leendő felépítésére buzdítsa a fejedelmi nőt, a kinek birtoka volt Kolozsmonostor. Portsalmi leveléből az is kitűnik, hogy Apafi Anna szerette volna e rommá lett templomocskát „előbbeni profanus ususra“ visszavinni, t. i. minthogy magánházból alakítottát át templommá, viszont azzá tenni.

A más három levelet Apafi Anna írja a nagyhirű tudós Szathmárnémeti Mihályhoz, (ki egy darabig erdélyi gubernator Bánffy György udvari papja, 1682-től 1696-ig kolozsvári ref. pap, azután pedig coll. professor volt.)

E három levélből kitűnik az, hogy Apafi Anna előbbi szándékát megváltoztatván, a templom restitálásába nemcsak beleegyezett, hanem annak építési költségéhez is nagyrészen járult, sőt ígéretet tett, hogy a mit a kolozsvári eccl. adott, azt ő visszafordítja.

Méltónak találok jelezni Apafi Annának szabatos irmodorát, mely nem kis műveltségről teszen tanubizonyoságot, s mely a nélkül, hogy pongyola lenne, a maga nemes egyszerűségében a XVII. század sok tudós férfi cifrálkodó

s ezért gyakran érthetetlenül dogmatizáló irmodora felett áll. Nem akarok semmit levonni Portsalmi András tudóságából s vallásos buzgóságából, azonban csak hasonlitsa össze az olvasó az ő itt közlött levelét az Apafi Annáival: igazat fog adni állításomnak, midőn az ő különben nemes forrásból fakadt buzgóságát oly orthodox s e mellett czifra periodusokba burkolja, hogy önként jön az embernek ajkára e felkiáltás: „O tempora, o mores!“ Apafi Anna levelei végén magát „árva Apafi Annának“ nevezi, mi bizonynyal általam mélyen érzett bús özvegyi egyedüliségét jelzi.

Azonban hadd szóljanak helyettem a levelek.

I.

Néhai Tekintetes Nemzetes Gilányi Gergely ur özvegyének, Tekintetes Apafi Anna Asszonyoknak s nékem bizodalmas Asszonyomnak ö kegyelmének igen becsülettel adassék.

Hogy Isten ez új esztendőnek egész folyását kegyelmednek lelki és testi jókkal meg áldgya; meg koronázza, nagy szivesen kívánom.

Tekintetes Nemzetes Asszonyom, hosszasan írással hogy terheljem kglidet, a dolognak nagysága kénszerit reá. Christus együgyű szolgálainak nagy szomorúságunkra vagon, hogy a Pogánságnak országunkban való járásátúl; pusztatásátúl fogva, a Jesus Christus országának Colosmonostoron csorbaságot kellett szenvedni, mely szomorúságunk várakozásunk kívül mostan öregbedik azzal, hogy a mely nemes fundust, Rákoci György ez Hazának Méltóságos akkori Fejedelme, itt Colosmonostoron, maga kész pénzén bizonyos summán az akkori legitimus Possesoroktul

meg vött; magáóvá tött, az akkori Tanács ur hiveink s Tiszt. Csulai György Püspöknek instantiajukra Istenhez való buzgóságából, ez papistaságban megrögzött helyben Templumnak és Parochianak erigeltatására vallásunkon lévők kedvéért fordított, és ezen funduson levő kőházat annak rendi szerint praedicalló székkel, férfiaknak és asszonyi állatoknak való székekkel megékesített és 1654 esztendőben solenniter, nagy uri rendeknek jelenlétekben, könyörgésekkel, praedicationokkal és sacramentumoknak kiszolgáltatása által Templomnak dedicáltatott, és könyörgéseknek és egyéb közönséges isteni tiszteletnek és szolgáltatnak házává consecraltatott, hogy Jesus Christusnak országa ott is gyarapodást vehessen a sok tövisek között, kd azon igyekezik hogy elébbeni külső profanus ususra vissza térjen, és ott a Christus országa nem csak ez ideig való csorbaságban maradjon, hanem in perpetuum exuláljon, számkivetésre menjen, és még csak helye se maradjon. Inkább birja az sziveket veséket vizsgáló Isten arra az kd szivét, hogy a mit mások Istennek adtanak, és a mi eddig Istené volt, és a Christus országának szállása, maradjon ennek utánna is a Chr. Jesus Országának és az Evangelium praedikaltatásának szállása, és hadd épülhessen fel csorbaságából ez Colos-monostoron is Jesus Chr. országa, és mi is Chr. Jesusnak együgyü szolgálói bocsáthatunk sűrű fohászzkodásokat kegyelmed kdld életéért a mi Istenünk eleiben, és ez Chr. számára rendeltetett ház is tehesen tanubizonságot az kegyelmed Isten dicsősége mellett való buzgóságáru az Isten kglmességének széki előtt. Az Ur adja az ő kegyelmét és minden jóra gerjesztgélő segedelmét kglmednek. Amen. Irám Kolosváratt az Édes Jesusom országának csorbaságán siránkozván 3. napján az Első hónap 1679 esztendőben.

Kegyelmednek menyei áldásokat kíván

Portsalmi András

az Ur Jesus együgyü szolgálója a kolosvári

R. ecclesiában. m. p.

(Vége következik.)

KÜLÖNFÉLÉK.

Koiozsvár, 1879. decz. 6-án.

— Elekes György temetése e hó 1-én ment végbe, kiváló részvét mellett, bizonyosságú annak, hogy az elhunyt nemcsak saját egyházközségében, de az egész vidéken köztiszteletnek s szeretetnek örvendett s váratlan elhunyt általános megdöbbenést keltett. Ravatala fölött az imát a háznál Gruzda Domokos, tövisi paptársunk tartotta, az emlékezésedet a Bod Péter korában épült széptemplomban — a gyászoló család felkérésére — lapunk szerkesztője. Megható dalamaival közreműködött a n.-enyedi theologusok dalárdája is.

— Dr. Antal László, m.-vásárhelyi derék főgondnokunk, mint bizottsági elnök s Demeter Károly, tanárunk, mint jegyző, felhívást bocsátottak közre néhai Bolyai Farkas sirja felé egy emlékkő felállítására érdekében. E felhívásban, a többek közt, ezt írják: „Köztudomásu dolog,

hogy Bolyai Farkas egyike bérczes hazánk szellemileg legmagasabban kiemelkedő fiainak. Nem tudjuk elhatározni, hogy vajjon a mathesis vagy a költészet mezején hagyott-e maradandóbb nyomokat? Hogy mekkora számtudós volt, arról tanuskodik azon tény, hogy halála után a szomszéd Németországban terjedelmes Bolyai-irodalom keletkezett. Költői érdemeit illetőleg pedig, egyéb apróbb dolgozatain kívül, ércznel maradandóbb monumentum az „Öt szomorú játék“, mely ha drámai tekintetben s különösen színvadi hatás dolgában sok kifogás alá esik is: a költői gondolatok és phantasia valóságos kinépes bányájának tekinthető. E jelesünk sirja maig is jeltelen. Mohos fejfa sem mutatja a drága harnyak nyughelyét. Egy kipusztulható gyümölcsfa az mindössze, a miről Bolyai Farkas sirját felismerjük. A felhívás bizonynyal hazaszerte élénk visszhangot fog kelteni s részünkről is készséggel közvetítjük az adakozásokat, melyeknek sorát ezennel — parányi jeléula tanítványi hálának, mely az elhunyt iránt szivünket betölti — egy drb arannyal megkezdjük s fölkérjük az elröppent nagy és nemes szellem iránti kegyelet lerovására összes tisztelőit.

— Idősb Kiss Áron porcsalmi lelkész — írja a „Prot. Heti Lap“ — szathmári egyházmegyei esperes s a tisztántúli egykázkerület egyik legrégebb köztiszteletben álló vezérférfia, m. hó 22-én ünnepelte családjá és számos tisztelője körében esperessége 20-ik és születése 65-ik évfordulóját. E kettős ünnepély alkalmából jól esik nekünk távollakó tisztelőinek is kifejezni azon szivből fakadó jó kívánatunkat, hogy Isten a hazai prot. egyházi és tanügyi irodalmunk terén is széles körben ismert Áron-család tisztos fejét, az egyházkormányzat ügye körül oly sok érdemet szerzett derék esperest tartsa meg és éltesse még sokáig.

— Marosi ref. egyházmegyénk közelebről tartott közgyűlése a vasárnap s más ünnepek megtartására vonatkozó alispáni rendelettel meg nem elégedve, elhatározta, hogy a maga rendes útján, e tárgyban a belügyminiszterhez folyamodik. E hirt a „Prot. egyházi s iskolai Lap“ után közöljük, miután az irt gyűlésről egyik levelezőnkől se kaptunk értesítést.

— A prot. theologiai fakultás Párisban mult hó 7-én nyitattott meg ünnepélyesen, az Arago Boulevardon e czélra emelt díszes épületben. A párisi egyetem legkiválóbb kitűnőségei, miniszterek, nagy számu tudósok és írók voltak hivatalosak ez ünnepélyre. Ferry miniszter nagy hatásu beszédet tartott, melyben fölemlíté, hogy a fakultást Strassburgban — eddigi székhelyén — a császárság tette tönkre, míg a köztársaság felemelte azt újra s a francia szellem és tudomány központjába helyezte el. Találó vonásokban jellezte az állam viszonyát a fakultáshoz s kiemelé, hogy az újabb időkben a protestantismus volt a szabadság legelső alakja.

— Nagy Józsefet, sz.-udvarhelyi főtanodánk egyik osztálytanítóját, a hévizi egyházközség, az udvarhelyi egyházmegyében, papjává választotta.

A szerkesztő postája.

Összes vidéki levelezőinket s illetőleg jegyzőtársainkat tisztelettel kérjük, sziveskedjenek az őszi közgyűlésekről rövid tudósításokat küldeni.

Megjelenik
minden vasárnap.

Szerkesztőfélig : kiadói szállás :

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi s anyagi
ügyeit illető minden küldö-
mények czimzandók.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Hirdetési díjak :

Kétszer hasábozott garmond
sor vagy annak tere 5 kr.
Bélyegdíj minden beigtatás
után 30 kr.
Nagyobb és többször megje-
lenő hirdetéseknel külön ked-
vezményt nyujta kiadóhivata

Előfizetési ár :

Egész évre 6 frt., félre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 k

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ TULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: Denique censeo . Szász Béla. — Az isla-
mismus tény- és árnyoldala. (Tanulmány.) (Folytatás.) — Az egye-
temes ref. tanügyi bizottság nov. 26--29 üléséből. — Az áll. ig.
tanács r. gyűléséből. r. t. — Vidéki élet: Végszó. A nem ifju
marosi papnak. Vályi Pál, esperes. — Egyházi lapok szemléje. —
Tárca: Adalékok a kolozsvári ref. egyház történetéhez. Közli:
Herepei Gergely. — Különlélék. — Szerkesztő postája.

Denique censeo

Kolozsvár 1879. decz. 11-én.

Az állandó ig. tanács, egyik küzelebbi ülésében, két
egyházközségnek előleget utalványozott, mivel adó miatt
mindkettő executio alatt állott, egy harmadik esetben pedig
tárgyalta X. egyházközség ügyét, mely költséges építkezé-
sek terhe alatt nyögve, bajaiból az által kíván menekedni,
hogy egy meghatározott célra tett s kamatos kamataival a
cél eléréséig elkölthetetlennek rendelt alapítványt adós-
sága törlesztésére akar fordítani. A végzés termé-
szetesen az lón, hogy az ig. tanácsnak nem áll hatal-
mában alapítványt eredeti céljától elvonni, vagy elvonni
engedni, utasítván amaz egyházközséget, hogy valamint
építkezéseit fensőbb engedély nélkül tette, most igyekezzék
terheitől más úton menekedni, a meghatározott célú ala-
pítvány fölhasználása semmi szin alatt nem levén engedé-
lyezhető.

És történhetett s az áll. ig. tanács egyetlen ülésén
tárgyalás alá kerülhetett e három eset a „rendszeres“
can. visitatiók idején. És jegyezzük meg, hogy az ily
esetek csak per incidens juthatnak az ig. tanács tudomá-
sára, miután az egyházközségi vagyon-ügyek ellenőrzése más
forumok útján történik (?) s az ig. tanács elé csak akkor
kerül egy-egy eset, a midőn már megvan a baj s más se-
gítség nem igen remélhető, mint: igazgató tanács fizess!

Nem fessegetve itt a kérdésnek azt az ágát, hogy mi-
ből? mikor nincs: magára arra a rendszerre kívánok pár
megjegyzést tenni, mely mellett az egyházközségi vagyonok
ily Csáky-szalmája sorsra juthatnak s az általam már is-
mételve fölvetett e kérdést nem is hagyom addig pihenni,
mig valamely irányban javulás nem következik — mert, ha
a rómainak szabadott minden beszédét a „denique censeo“-n
végeznie: bajaink túlyomó részének alapforrását én sem
szünök meg mindaddig ostromolni, a mig célom nem érem.

A tény tehát az, hogy a can. visitatiók évente s
„rendszeresen“ folynak, a passiv és activ adósságok kötle-
velei, a pénzkészlet, az adókönyv, a számadás, szóval a
vagyonügy minden ága szigoruan és részletesen vizsgálat
alá vétetik, az egész processusról jegyzőkönyv készül, ezt
az egyházmegye megvizsgálja, még a főt. püspök urhoz is
fölterjeszti, ki szintén megteszi a maga reflexioit — s a
másik tény az, hogy özönével történhetik tökéek biztosítat-
lan kikölcsönözése, pénztári „készletek“ hiányzása, alapít-
ványok elköltése, adóhátrálékok oly mérvű fölhalmozódása,
hogy executiora kerül a dolog stb.

Szóval, a két tény egymásmellé állitva az, hogy a vi-
sitatio megtörténik, de eredménye nincs, egyházközségeink
vagyonilag hanyatlanak, a használt orvosság nem elég erős
a tényként meglévő betegség orvoslására.

Nem terjeszkedem itt arra, hogy miként történnek
az évi visitatiók; más helyen (az idej egyházkerületi köz-
gyűlésen is) vettem magamnak az alkalmat e tekintetben
részletes adatokkal szolgálni. Engedjük meg, hogy minden
egyházmegyében példányszerűen foly a vizsgálat — de ak-
kor még fokozottabb mértékben ellenmondás van a két tény
között s a „kollene“ és „van“ még áthidalhatatlanabb tá-
volságban fekszik egymástól.

Ha tehát egyházközségeinket a vagyontalanság demo-
ralizáló állapotába sülyesztetni nem akarjuk, okvetetlen gon-
doskodnunk kell oly expediensről, mely a mestgyakorlatban
levő, de ki nem elégitő orvosszert előnyösen helyettesíthesse.

Történt ugyan az új szervezés óta is egy kísérlet —
ha jól emlékszem, Kisantal Sámuel tagtársunk indítványoz-
ta vala a visitationalis kérdőpontok módosítását, talán az
1874-iki közgyűlésen, de sikertelenül. De ha elfogadta vol-
na is a közgyűlés az indítványt, mi hasznát láttuk volna,
mikor a mostani kérdőpontok is elég részletezők, a vagyoni
kérdésekre is kiterjedők, azonban látjuk, hogy minden ha-
szon nélkül. Nem a kérdőpontok fogalmazásában s mond-
juk: nem is a visitatiót végzők lelkiismerstességében, buz-
galmában van tehát a baj, hanem máshol.

Talán azok, kik ott vidéken élve, továbbra is kény-
telenek az illetőkkel érintkezni, nem járhatnak elég szigo-
ruan el az ellenőrzésben? De hisz ott van az egyházme-
gyei, sőt a püspöki felülvizsgálat s ezek alkalmazhatnák a
legkérlehetlenebb szigort. Vagy talán a jegyzőkönyv ada-

tai nem a valóságnak megfelelők s így az ellenőrző közegek azt hiszik, hogy minden rendben van — elhallgattatván a defectusok? De ezt föltennünk nem szabad.

Eltörüljük tehát ezt az egész komédiát, mely minden haszon nélkül egy csomó költségbe kerül az egyházközségeknek? Vagy új közegeket teremtsünk s kimondjuk evel, hogy egyházmegyénk nem tudja feladataikat megoldani? De hát ezeket az ujan teremtendő közegeket miből díjazzuk?

Ime egy csomó kérdés — most csak fölvetve s aival a kéréssel terjesztve az egyházmegyék t. tényezői elé, hogy czáfolják meg az itt foglalt állításokat — ha tudják s nyujtsanak a maguk tapasztalati köréből adatokat a mulhatatlan orvoslat számára. Szívesen kérem mindazokat, a kik a baj fölismerésében együttéreznek velem, ne tagadják meg közreműködésüket e kérdés kitisztázásától, ha lehet megoldásától, mert erősen meg vagyok győződve, hogy egyházi közéletünknek ez az egyik legsarkalatosabb problémája.

S azért is kérem e hozzászólást, mert e nélkül az én expediensem igen — centralisticus izü találna lenni, e szó pedig, Kolozsvárról hangozva, nem a legjobb hirnek örvend.

Várom tehát a hozzászólásokat.

Szász Béla.

Az islamismus fény- és árnyoldala.*

(Tanulmány.)

(Folytatás)

A mi számításunk szerint, Kr. u. a III-ik században egy törzs Medina környékén felvette a zsidó vallást, de ez még nagyon kevés változást létesített az arabok között. A kereszténység is oly kisszerű hódításokat tett, hogy az erkölcsök és szokások megváltoztatására majd semmi hatással sem volt. Ugyannyira, hogy Ali kalifa egész nyugodtsággal mondhatta egy kereszténynek: „ezen emberek a kereszténységnek semmi egyebet sem köszönhetnek, mint a bor élvezhetését.” Így tehát sem a zsidó, sem a keresztény vallás Arabiában mélyebb gyökeret nem verhetett. Azonban az arabok egy Isten imádása mellett, térnyitott több kisebb alárendelt Istenek és fetisek imádására.

A mekkai négy szögalku kába, mint központi szentség 360 bálványyal, az Ábrahám szobra, a Zemzen forrása, mely Ismael megmentésére fakadt fel a földből, továbbá egy az égből aláhullott vakító fehérségű kő, a mely hosszú időn keresztül, a bünösök csókjai következtében megfeketedett, képezte az arabok tisztelésének tárgyát. Hogy a vallásos cselekvények milyen fejletlenek valának, bizonyítja az, hogy az apa sajátkezüleg áldozta fel fiát, hogy az Istenek haragját kiengesztelje. A jövő életéről való fogalmak egészen határozatlanok valának, mert míg némelyek az örök megsemmisülést hitték, addig mások az elhaltnak sirjára tévét kötötték, hogy a feltámadás nagy napján legyen a min haza menjen a sirnak lakója.

Egész bizonyossággal nem határozhatjuk meg, vajjon a fennebb leirt állapotok alapján hajtotta-e végre Mohammed reformját, vagy nem?! Annyi azonban bizonyos, hogy a fennebb leirt vallásos állapotban is volt némi közeledés a monotheismus felé. Az izraeliták szájhagyománya az arabok szájhagyományával szorosán összevág, de ezen körülmény, valamint azon tény, hogy Medina környékén egy törzs felvette a zsidó vallást, miként Dozy e tárgyra vonatkozó munkájában kifejti, nem nagy hatással lehetett az izraeliták monotheistákká lételére. A mekkai pantheonnak Istenei, miután egymás mellé valának helyezve, ugyszólva társaságba, könnyen felkelthetik imádókban a monotheismus gondolatát, figyelmét. S hogy e tekintetben némi kísérletek már Mohammed kora előtt is történtek, azt a történelem is igazolja. Nagyon természetes, hogy a papi családból származott Mohammed lelkiületére sok olyan körülmény lehetett hatással, a mely későbbi fellépését a monotheismus érdekében előkészítette. A mint tudjuk, a Mohammed születésére vonatkozó csodák keletkezése egy későbbi kor szüleménye. Ezen csodák létrejövetele az emberi kedélyből könnyen kimagyarázhatók. Mind Mohammed, mind pedig kortársai nagyon csekély jelentőséget tulajdonítottak a csodáknak. Tehát Mohammed életrajzából, tárgyunk megvilágítására, legyen szabad felsorolni a következőket: Mohammed 575-ben született a koraiták törzsének egyik tekintélyes családjából; apja kevéssel születése előtt halt meg, anyját pedig már hat éves korában elveszítette. Összes öröksége öt tevéből állott. Nagypapja Abdal-Muttalib halála után, nagybátyja Abu-Taleb, ki nagyon szegény volt, vette gondozása alá és így Mohammed már fiatal korában, kicsiny nyájával, a pusztai életre volt utalva. Ifjúkori élete nagy mértékben hasonlít a Mózes és Dávid fiatalkori életéhez. Mint hallgatag, szelid és igazságszerető ifjútársai Al-Amin, megbízható melléknévvel tisztelték meg. Nagyon szerencsés házasságot tett, a mennyiben egy gazdag Khadija nevű nőt vett feleségül, a ki 15 évvel volt idősebb, mint ő; noha hazája szokása szerint, egy második nőt is vehetett feleségül, de ezt nem tartotta az erkölcsiséggel összeférhetőnek. Negyven éves koráig élete minden nevezetes esemény nélkül folyt le. Minthogy családjá a kába őrizésével volt megbízva, a legnagyobb tiszteletben tartotta mind e szentséget, mind pedig a körülötte elhelyezve levő bálványokat. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk Mohammed személyiségét illetőleg, hogy egész testalkata, születésétől fogva, nagyon gyenge, ideges, a külső körülmények, az idő változatai iránt tulságos érzékeny volt. Életrajzában egyik írója, Sprenger, Mohammednek olyan betegséget tulajdonít, a melyet a görögök szent betegségnek neveztek. A kegyes arab előtt a Ramadán hónapja az imádságnak volt szentelve, a melyet Mohammed is szigorú pontossággal megtartott. Ekkor a Hira hegység barlangjába vonult, a hol napjait vezekléssel és imádkozással töltötte.

Egy alkalommal különös vágyat érzett magában a csendes magányba való visszavonulásra, hól találhatta volna ezt fel másutt inkább, mint Arábia pusztáin, a hol

mint ő vélte, a végetlen szellemmel mysticus beszélgetésbe elegyedhetik, és így magasztos hivatására előkészülve, mint valláshirdető fog fellépni kortársai között. Vágya megvalósulást is nyert, a mennyiben a „szellem“ megszállotta. és nem is hagyta el. Mert íme! a kijelentésnek két lényeges része lengi át működését: egy nagy igazság hirdetése, és egy nagy reformatio tényének megkezdése. Az igazság, az isteni egységben a reformatio, a bálvány imádás megszüntetésében állott. A magány elhagyása után, mindenféle hirdető a vele közölt kijelentést; kortársai pedig mint Isten követét üdvözölték. Így tehát a Mohammed tanának, a muzulman tannak első pontja, a zsidó és keresztyén vallástól tökéletesen független. A második pontot, a bálványimádás megsemmisítését illetőleg, merész lépés volt Mohamedre — mint isten küldöttére nézve, a kortársai által tisztelt és imádott istenek és bálványok, — a sötétség angyalainak a jelképei ellen küzdeni. Mint több más prófétának, úgy Mohammednek is, sok nyughatatlanságon és határozatlanságon kellett keresztül menni. Próféta működésének legelső gyümölcse, nevének megtérítése volt, próféta fellépésének kezdetén, hogy milyen csekély sikerrel működött bizonyítja az, hogy három év lefolyása alatt, csak 14 tanítványt tudott magának szerezni. Az emberek, midőn az utcán végig ment, ujjal mutatták, követ dobálták, csufolták, szóval Mekkában lakói, mindig kicsinylőleg nyilatkoztak felőle. Azonban, mindezek dacára tüzből jött prédikálása, nem maradhatott illő következmény nélkül, mert a „Kábát“ mind kevesebben, kevesebben kezdték látogatni; a koraiták és az efézusi ezüstművesek, csaknem kétségbeestek jövedelmük csökkenése miatt. Nagybátyjának Abú-Tálebnek kijelentették, hogy ha Mohammedet nem mérsékli, készek a legszigorubb rendszabályokkal fellépni.

Hanem Mohammed mindezekre csaknem olyan hangon válaszolt, mint Luther: „ha jobb kezem ellen a nap, bal kezem ellen pedig a hold lép fel, mégis azon tervemet, a melyet Isten parancsol, megvalósítom.“ Csak tíz év lefolyása után lett az üldözés komolyabb, természetesen ezen idő alatt, a hívők száma meglehetősen megsaporodott. Miután neje Khadija és nagybátyja Abú-Taleb meghalt, — a ki ugyan testvére tanának nem engedelmeskedett, de mégis mindenütt a hol szóba jött, védelmezte, — reá nézve a Mekkában való maradás tarthatatlan lett és menekülnie kellett; futása közben, három napon keresztül, üldözői elől elrejtőzve, egy barlangban tartózkodott, itt pedig azon kortársai előtt csodának feltűnt jelenség történt vele, hogy benléte alatt egy pók hálójával a barlang száját bevonta s így az őt kereső szolgálk, miután látták, hogy a barlang nyílása be van vonva pókhálóval, nem is kutatták fel bensőjét, Innen egyenesen Medinába menekült, a mely menekülésével (hegira) az islamismus első korszaka be is végződött; ártatlansága sajátságos menekülése által, a világ előtt, — igazolva lett. Ha történetesen ellensége kezei közé kerül, a próféták között csak mint martyr foglalhatott volna helyet.

De így, futásával, kortársai előtt nemcsak természet-

feletti küldetését igazolta, hanem egyszersmind meggyőződé-
désének komolyságát és erkölcsi bátorságát is. Bizonyosan, hogy ha üldözői megölik, tana vele együtt, sirba szállt volna. Mig Mohammed Mekkában egy türelmes reformator alakjában áll előttünk, addig Medinában egy zsidó fogalom szerinti Messias, a ki, mint a theokratia feje, hadat vezérel, népeket hódít, serailt tart, s mindezeket a kegyes muzulman pirulás nélkül hirdeti; mi nagyon is természetes, mert az islamismus alapítójának mocsoktalan szentsége nem szolgált alapul a muzulman dogma létrejövetelére, a mint az Budhával, Kristussal az általuk alapított vallást követőknél történt. Egy zsidó és egy mohammedán vagy muzulman, minden fenakadás nélkül, eltűrheti és el is tűri Mózes és Mohammed hibáit, gyarlóságait.

Tehát Mohammed, mig Mekkában tanítványainak szívére kötötte a türelmességet, addig Medinában mindig a türelmetlenséget hangsúlyozta. Itt már az islamismus háborút folytat, a hitetleneknek szabad választást enged a megtérés vagy a halál között és a háboru folytatásának okát, kortársai előtt, indokolja a Mózes, Józua, Saul és Dávid példájával.

S így, a mig híveit tana ellenségeinek megölésére ösztönzé, addig magának akkora tekintélyt szerzett, hogy Mekkába való visszatérése valódi diadalmenet volt és a régi ellenséges érzelmek megtorlása senkinék sem jutott eszébe. Midőn a bálványokat eltörölte, a Kábát megtisztította, nagyon sokat tett a monotheismus érdekében, hanem eljárásával, működésével, sok tekintetben áthágta az erkölcsi törvényeket, de mindazonáltal isteni küldetése, elég biztosítékot nyújtott számára a végett, hogy ezeket figyelmen kívül hagyja, vagy magát e törvények felett állónak képzelje. Különböznél életétörténetéből sok szép és nemes vonás maradt fenn számunkra, jelesen: midőn egy fa alatt szunyadozva Darthur, egyik legnagyobb ellensége, mellé lopdózott s a zajra felébredő Mohammedet így szólította meg: Mohammed! ki menthet most meg téged? az Isten! felett a próféta meggyőződéssel hangon: Más alkalommal, midőn lázadás fejlődött ki, Darthur futás közben kardját elejtette: Mohammed az elejtett kardot kezébe ragadva, így szólott hozzá: Ki fog téged most megszabadítani?! Darthur azt felelte: Senki! Mohammed kardját visszaadta a szavakkal: Tanulj tőlem könyörületeséget! Hogy milyen kevéssé reménye volt a tökéletes megszentelődés elérésére, bizonyítja az, hogy egyik neje Ayisha, ezen kérdést intézte hozzá: A paradicsomot érényeidért meg fogod-e nyerni? Ő így válaszolt: Isten könyörületesége óvand meg engemet! A kitűnő orientalista Sir William Muir, a leghitelesebb források után, sok olyan adatot közöl Mohammed életétörténetéből, a melyek arról tanuskodnak, hogy életéből a jótettek és érények nem hiányoztak, s ha bár számos szennyfolt van életétörténetében, de mindezek mellett, valóságos őszinte ember volt; személyisége, szóval egész lényé tanításának, kortársai előtt bizonyos méltóságot kölcsönzött. Azonban soha sem szabad felednünk, hogy midőn az islamismus felett mondunk ítéletet, ezen ítéletünk csak magára az islamis-

musra, nem pedig egyszersmind arra is vonatkozik, a ki azt prédikálta.

(Folytatása következik.)

Az egyetemes ref. tanügyi bizottság november 26—29-iki üléséből.

A gymnasium tanárképzés és képesítés fontos kérdésében, mely már a megelőző ülésen is nagy mértékben foglalkoztatta a bizottság tagjait, végeredményül azon megállapodás történt, hogy az egyetemes tanügyi bizottság a tanárok képzésére nézve legbiztosabb és legmegnyugtatóbb intézkedésnek tartja, ha a magyarországi ref. egyház gondoskodik, hogy valamelyik főiskolájánál egy önálló bölcsészeti tanfolyam állíttassék fel, összeköttetésben egy tanárképzéssel; azt követeli a ref. egyház tekintélye, jól felfogott intellectualis érdekei, a középiskolai, de általában az egész tanügynek valódi fölvirágozhatása, nemzeti szellemében és irányban fejlődhetése. A tanárképző tanfolyam 3 év. A tantárgyak részint általánosak (bölcészlet, magyar nyelv s irodalom, nevelés, oktatástan s ennek története), részint szaktárgyak, melyeknek csoportosítására szakférfiak kéretnek föl. A képesítés mértéke a kellő általános műveltség, a választott szakban teljes jártasság és paedagogico-methodicai képzettség. Addig is azonban, míg ezen protestans tanárképzéssel összekötött bölcsészeti tanfolyam létrejöhete, a tanárvizsgálást szakférfiakból álló bizottság eszközli, melynek elnöke valamelyik püspök, tagjai az egyetemeken vagy ref. főiskolákon működő szaktanárok. Két bizottság alakíttatik: egyik Budapesten, a másik Kolozsvárat.

A vizsgálat írás- és szóbeli, melyek két ízben adandók, először az általános tárgyakból, aztán a szaktárgyakból.

A november 27-iki ülésben az érettségi vizsgálatok szabályozása került napi rendre a rendtartási albizottság javaslata alapján. Hangsúlyozva lőn, hogy az érettségi vizsgálat nem a szerzett ismeretek kitudása, hanem a szellemi fejlettség megítélése végett van; ezt pedig nem a sok szóbeli tárgy felvételével s az írásbeli dolgozatok csekélyre becslésével lehet elérni. Beható eszmecsere után az albizottság munkálata általánosságban elfogadtatott, a mint következik:

1. A gymnasiumi tanfolyam VIII-ik osztályának bevégeztével a gymnasiumi munkásság végeredményének kitüntetése végett érettségi vizsgálat tartandó.

2. Az érettségi vizsgálat részint írásbeli, részint szóbeli. A tárgyak, mint az államnál.

3. Az írásbeli vizsgálatok a szóbelit megelőzőleg tartatnak, egy-egy tárgyból fél nap alatt, az illető szaktanár felügyelete mellett. A beadott dolgozatokat a szaktanár s lehetőség szerint még két tanár, általános ítéletét kimondja, aláírja s az igazgató tanárnak a vizsgáló bizottság elé terjesztés végett átadja.

4. A szóbeli vizsgálat a superintendens vagy helyettesének elnöklete alatt álló vizsgáló bizottság előtt történik. E vizsgáló bizottság tagjai az illető szaktanárok és a gymnasiumi igazgató-tanár.

5. Az érettségi vizsgálat rend szerint ott teendő le, a hol a növendék a VIII-ik osztályt végezte s a magán érettségi vizsgálat, a hol a VIII-ik osztályból a vizsgálat letétetett s az ismétlő vizsgálat, a hol a növendék a rossz osztályzatot kapta.

6. Érettségi vizsgálatra csak oly tanulók bocsáttatnak, kik a gymnasiumi tanfolyamot teljesen bevégezték s a VIII-ik osztály tanulmányaiból az iskolai bizonyítvány, vagy az anyakönyv rovatai szerint legalább elégséges osztályzatot nyertek. E végett minden tanuló az igazgatóságnál jelentkezik, ki a jelentkezők neveit a tanári gyűlés elé terjeszti s ez határoz a vizsgálatra bocsátás, vagy elutasítás felett.

7. A szóbeli vizsgálatra bocsátás felett, a beadott dolgozatok megvizsgálása után, a vizsgáló bizottság határoz. Az írásbeli dolgozatok megítélésénél a gondolkozási érettség zsinórmértékül a magyar nyelven írt fogalmazás dönt.

8. A szóbeli vizsgálat bevégezte után a vizsgáló bizottság megállapítja előbb az egyes tantárgyakból adandó osztályzatot, azután az általános jegyet. Az osztályzat fokozatai jeles, jó, elégséges, elégtelen. Kitüntetéssel érettnak nyilvánítatik az, ki mindenképp jeles; egyszerűen érettnak nyilvánítatik minden más jeggyel (elégtelen kivételével) bíró tanuló.

9. A mely tanuló csak egy tantárgyból is elégtelen osztályzatot kapott, az két hónapra visszavetetik, a midőn javító vizsgálatot tehet. Két tantárgyból kapott elégtelen osztályzattal egész évre visszavetetik, a midőn minden tantárgyból vizsgálatot tenni köteles.

Kétszeri javítás kísérlete után érettségi vizsgálatra nem vehető fel többé.

10. Az érettségi bizonyítvány a vizsgáló bizottság elnökének, továbbá az igazgató és vizsgáló tanárok aláírásával, magyar nyelven adandó ki.

11. Az érettségi vizsgálatdíjak megállapítása az egyházkerület teendője.

12. Az érettségi vizsgálatok eredményéről, ugy szintén a bizottság összes eljárásáról jegyzőkönyv vezetetik s ez az osztályzatot feltüntető táblás kimutatással együtt, az egyházkerületi elnökségnek megküldetik.

13. Rendkívüli intézkedések

a) magántanulóktól csak a VIII-ik osztályból nyert, legalább elégséges jegyű bizonyítvány előmutatása mellett, vehető fel az érettségi vizsgálat;

b) a VIII-ik osztályt más intézetben végzett tanuló köteles az illető gymnasium igazgatójától nyert bizonyítvánnyal kimutatni, hogy az érettségi vizsgálatra jelentkezik, az illető gymnasium főfelügyelőségétől engedélyt tartozik felmutatni;

c) mindezen vizsgálatok különös díjfizetés alá esnek, melynek mennyiségét az egyházkerületek szabják meg.

14. Az érettségi vizsgálatok ideje előre kihirdetendő, mely időn kívül vizsgálat nem tartható.

15. A vizsgálatok szabályszerű megtartásának egyéb részleteiről az igazgató-tanár intézkedik.

A novemb. 28-iki ülésben a rendtartási és fegyelmi albizottság többi munkálatai voltak szőnyegen. Az albizottság jelentéséből kitűnt, hogy általános rendtartási és fegyelmi szabályok csak az erdélyi és a dunamelléki ref. gymnasiumokban vannak, míg a többi kerületekben minden iskolában külön-külön igazgatási, rendtartási és fegyelmi szabályok érvényesek.

Az egyetemes bizottság ha nem is szükségesnek, de jogosultnak tartotta, hogy az összes ref. gymnasiumokban egy rendtartási és fegyelmi szabályzat hozassék be. Mely célnak elérése végett abban állapodott meg, hogy maga a rendtartási albizottság készítsen egy minta-javaslatot, kellő indokolással ellátva, nyujtsa be azt két hónap alatt az elnökséghez, ez azt a tanügyi bizottság Budapesten és környékén lakó tagjaival tárgyalván, még a tavaszi kerületi gyűlések előtt küldje el az egyes superintendentiákhoz.

November 28-án d. e. és d. u. a többi albizottságok munkálatai és javaslatai tárgyalattak.

A módszer- és tankönyvi albizottság a módszerre nézve pozitív javaslatot nem készített, nem lévén kezében tanterv, melyhez a javaslatot szabhatla volna, a nélkül pedig tudvalevő általánosságoknál egyébre nem terjeszkedhetett volna. A tankönyvekre nézve azt javasolta, hogy bizassék meg minden kerületben minden szakra egy-egy tanár, kik a szakmájokra tartozó hazai tankönyvekről bírálatos jelentést terjeszsenek be a tanügyi bizottság elnökéhez s e bírálatok alapján állapítsa meg a tanügyi bizottság a gymnasiumokban használható tankönyvek jegyzékét. Óhaj-tandónak tartja, hogy jövendőre mindegyik superintendencia egy központi tankönyvtárt állítson (a milyen Debreczenben és Kolozsvárt létezik), hogy a tankönyv irodalom evidentiában tartása és bírálatos méltatása biztosan eszközölthessék. Hosszas vita után elhatározottat, hogy kéressenek fel az összes superintendentiákban szakférfiak, kik a tanügyi bizottság által beküldendő jegyzékben foglalt tankönyvekre vonatkozó bírálataikat az elnökséghez beterjeszszék.

A statisztikai és vagyoni bizottság constatálta a magy. ref. egyház gymnasiumainak vagyoni helyzetét, a tanárok fizetését, a tanulók létszámát, a felszerelést stb. Legnagyobb a gymnasium vagyona Debreczenben, Kolozsvárt, Enyeden, Patakon, Maros-Vásárhelyt és a tanárok fizetése is e helyeken a legjobb.

Az öt egyházkerületben van összesen 15 nyolcz osztályu, 9 hat osztályu és 6 négy osztályu gymnasium. Ezekbe járt a mult évben összesen: 6686 tanuló. Tanított összesen 197 rendes és 144 segéd-tanár. A főgymnasiumok a népesség aránya szerint a következő sorrendbe állíthatók: Debreczen (730 tanítvánnyal), S.-Patak (589), Miskolcz (473), Pest (408; 47% mőzes vallásu), Mármároshozságot (367), Nagyenyed (356), Pápa (303), M.-Vásárhely (292), H.-M.-Vásárhely (289), Kolozsvár (288), N.-Kőrös (258), Zilah (201), Kecskemét (192), Sz.-Udvarhely (176), Halas (121).

Az albizottság a reform. tanügyi statistika rendsze-

resítése céljából azt javasolta, hogy rovatostáblázatok küldessenek le az igazgalóságokhoz, a melyeket azok lelkiismeretesen kitöltsenek, a gymn. vagyont az elemi és felsőbb iskolakétől elkülönítve és pontosan vezessék be. A javaslatot elfogadta az értekezet s az állam számára készíteni szokott statistikai kimutatásokhoz hasonlók szerkesztését elhatározta.

A legfontosabb tárgya a tanácskozásnak a tanterv készítő albizottság munkálata volt. E tervjavaslat szerint [a gymnasiumi oktatás célja a classicus görög-római műveltség felhasználásával a tanulóknak oly általános képzettséget adni, hogy az egyetemi tudományos előadásokat sikerrel hallgathassák, tehát hogy önállóan gondolkodni s gondolatokat és ismereteiket szabatosan kifejezni tudják, a tanulmányozást és ismeretszerzést megkedveljék, helyes tanulási módhoz szokjanak s a tudományos érzékkel valódi vállalkozási érzést párosítsanak. A classicus és magyar nyelvek s a mathesis a gymnasium fő tárgyai. A tanítás okvetlenül módszeres legyen; inkább keveset adni, de jól elkészítve és jól feldolgoztatva, hogy a növendék elméje önálló munkára szokjék. Egyetlen tudomány sem tanítható a többiekre való tekintet nélkül, azért a tanításra való szakszerű felügyeletet életbe kell léptetni. A túlterheléstől óvakodni kell, ezért az alsó osztályokban 25—26, a felsőbbekben 28—30 legyen a legnagyobb óraszám. A tananyagból először a szemléltető, azután az elbeszélő s csak végül komoly tanulmányt igénylő tárgyak adandók. Egyszerre csak egy idegen nyelv kezdendő s csak két-két evvel később a többiek. Végül az albizottság azon meggyőződésnek ad határozott kifejezést, hogy a 9 osztályu gymnasiumban sokkal biztosabban, eléretnék a gymnasiumi oktatás és nevelés célja, mint azt a külföldi prot. országok, nevezetesen: Schweicz, Anglia, Scotia, Hollandia, Porosz- és Szászország 9 osztályu középiskolai is bizonyítják.

Az egyetemes tanügyi bizottság a tantervet az idő rövidsége miatt részletes tanácskozás alá nem vehette, de általánosságban többen hozzászóltak s abban állapodtak meg, hogy dolgozzon ki az albizottság a nyolcz osztályu mellé egy kilencz osztályu tervet is, lássa el kellő indokolással s juttassa sajtó útján a nyilvánosság elé, hogy az illetékesek hozzászólhassanak és kellőleg megvitathassák.

Végül az elnök köszönetet mondva a bizottsági tagoknak és a felkért szakértőknek a tanügyi bizottság üléseit nov. 29-én bezárta.

Az áll. ig. tanács r. üléséből.

Kolozsvár, 1879 decz. 12-én.

Főt. Nagy Péter, püspök elnöke alatt jelen voltak: br. Bánffy Albert, főgondnok; br. Bánffy Dániel, Lészai Ferencz, Incze Mihály, dr. Kolozsvári Sándor, Szász Béla ig. tanácsosok; Parádi Kálmán, tanügyi előadó, számvevő és titkár.

Az ülésen kívül ellátott ügyek bejelentése s tudomásul vétele után

Solymosi István, esperes fölterjeszti Sándor József,

csökefalvi pap, panaszát azon sérelem orvoslása végett, mely szerint a szolgabírói hivatal megrendelte az egyházközságnak, hogy felekezeti iskolájában, évi 50 kr tandíj mellett, az unitarius vallású gyermekeket vegye föl. Esperes utasítatik e sérelmes intézkedés ellen felfolyamodni a közigazgatási bizottsághoz, addig is a rendelet végrehajtását meg kell tagadni.

Elnök bejelenti Elekes György, esperes, halálát s tudatja, hogy helyettesül, a megejtendő választásig, Tokos Sándor egyházmegyei jegyzőt nevezte ki. Tudomásul vétetett.

Számvevő betérjeszti a marosújvári templomépítésről vezetett s általa helyesnek talált számadást. A számadást vezető m. k. sóbánya hivatal a számadás terhe alól feloldoztatik, a kolozsvári bányaigazgatóságnak, m. Juchó Ferencz, bányanagy urnak és a m.-njvári bányahivatal hivatali karának buzgó közreműködéséért köszönetet szavazván.

Pénztárnok jelenti, hogy a n.-frátai magyar népiskola számára megvásárolt belső telek vételári összegét gr. Vas Albert megbízottjának kifizette; kérdést intéz az iránt, hogy eddig a közpénztárból kiszolgáltató tanítói fizetés miként fedeztessék. Jövőre a fizetés a keblai iskolai gondnokság kezelése alatt álló vagyon jövedelméből fedezendő, felhívás intézetvén a vagyon állás kimutatása iránt.

A n.-enyedi főtanoda előljárósága engedélyt kér némi felhajthatatlan tőkének kitörlésére. Két csekély összeg kitörlése engedélyeztetik, a többiekre nézve az előljáróság bővebb felvilágosítás adásra főlhivatik, különösen egy br. Bánffy Zsigmond ellen fönnforgó követelés tárgyában, melynek kitörölhetése kéretik, holott az ig. tanács birtokában levő okmányok tanusítása szerint e követelés jelentékeny része törlesztetett.

N.-enyedi főtanoda előljárósága a Kovács Gyula, volt erdősz, számadásának ellátásához szükséges s ismételtens megsürgetett adatoknak a leirat vételétől számított három nap alatti felküldetésére felhivatik, hogy a közgyűlési végzés értelmében ez ügy, a f. év végéig, véglegesen elintéztessék.

Az algyógyi egyházközség kéri, hogy a gr. Kun Kocsárd által a dévai egyházközségnek kölcsönzött 2100 frtnyi urbéri kötvénynek, melyet a gróf ur az algyógyi egyháznak adományozott, a Fodor-féle alapítványból való kifizetését engedélyezze. Az alapító rendelkezésével e kérelem összeegyeztethető nem lévén, kérelmes egyházközség elutasított, felhivatván a dévai egyházközség, hogy ezen, valamint többi tartozásainak miként eszkozlendő törlesztése tárgyában nyilatkozzék, annyival is inkább, mert az alapítvány terhére, felsőbb engedély nélkül, kölcsönt venni fel nem állott jogában.

Ellátatott még több kevésbbé jelentékeny ügydarab.

r. t.

VIDÉKI ÉLET.

Vég szó.

A nem ifju marosi papnak.

Ny.-Szt.-Benedek, 1879. decz. 3.

A tiszteletes urnak kinos vergelődéseire és badar bevédeire ezuttal annyit felelek, hogy semmit nem felelek, miután bevallja, hogy az ügy új lendületet vett és mégis beszél, mint a kútba esett asszony, hogy övé legyen az utolsó szó, s elfoglalja a derék lap hasábjait, melyek fontos dolgoknak kell hogy szentelve legyenek.

Annyit mégis megjegyzek, hogy nem a nem ifju t. ur felszólamlására indult mozgásba az intézet ügye; arra nem hederitek, az ágyamban sem fordulok meg, s a lábam sem mozditom. Jákob nélkül is útban volt az ügy. Kellett mindenesetre új szervezkedés, a polgári új törvényekhez alkalmazkodás. Maga a bizottság elismerte, hogy a kiknek kötlevelök van, azoknak ügyvéd által kell beperesítettetniök; az esperes hatáskörén kívül van a felhajtás. Kezembe vettem az ügyet azért, mert láttam, hogy a mint van más dolgokkal is, minden {consultálásnak, minden epéskedésnek és bölcselkedésnek semmi eredménye, ha én el nem intézem. Bár a marosi esperesnek tömérdek dolga van, de elvégzem ezt is. Aztán vigyék tovább! Most kiküldöttem vagy negyven darab megintót, ártirtam vagy hat gondnokot. Kezembe vettem erősebben, mint eddig. Az intézet pénzügyviszonyai kiméletlenül meg lesznek tisztázva, de azért nem várom a dicséretet öntől, az is csak annyit tesz nekem, mint gorombasága és szurkolódása. Hallottam én már szájából elég dicséretet, legközelebb^{is} — palam et publice — de arra sem adtam semmit, mint gyalázásaira. Ismerem az embert, egybíránt a multkor adatokkal feleltem meg. Tud mindent az olvasó közönség. Isten velünk!

Vályi Pál,
esperes. *)

EGYHÁZI LAPOK SZEMLÉJE.

A „Prot. egyh. és isk. Lap“-ban „Kell-e tavasz?“ czim alatt Czelder Márton szól a missióról.

A lap megelőző számaiban Czinke „Kell-e nekünk missio?“ czim alatt azt vitatta, hogy mindenekelett a hunyadmegyei eloláhosodott magyar reformatusok megmentésére kell forditanunk minden fillérünket és buzgóságunkat, mert Czelder a cikkek ellen szólal föl és azt igyekszik demonstrálni, hogy a missio eszméjét a maga egész nagyságában kell felölelni, ha sikert akarunk biztosítani a részletekben. A konvent felkarolta az eszmét, bizottságot küldött ki a missio nagyobb működtetése iránti javaslatlattelre. Várjuk be a javaslatot, azután sorakozzunk a nagy eszme zászlója alá. A ki nem tud hasznot tenni, legalább ne tegyen kárt. Czelder és elvtársai is első sorban

*) Lapunk terén e vitát befejezettek nyilvánítjuk.
Szerk.

hazánkban, de azután távolabb is óhajtják megindítani a missiót.

Czelder rosz neven veszi, hogy Czinke miért nem lelkesül a missióért a Czelder felfogása szerint.

Részünkről a missió észszerű működésének barátjai vagyunk. De megvalljuk, nem tartjuk indokoltnak, ha Czelder azért kesereg, mert valaki azt találta mondani, hogy előbb hazánkban szerezzük vissza elvesztett hiveinket s csak azután fordítsuk erőnket a külföldi missióra.

A „**Protestans Hetilap**“ három utóbbi számában Csiky Lajos a „Catholic Presbyterian“ egyik cikkét közli a „kalvinizmus másik oldala“ czim alatt.

A cikk első részében a kalvinizmus merev szigora van feltüntetve, mely nem alkuszik a hit és erkölcs elveiben; nem keresi, hogy mi módon tegye könnyűvé a vallást; a vétket és bünt könnyörtelenül üldözi; tanai nem örvendetes tanok a bűnösre nézve, sőt egész rendszere sötét és borongós színben tünteti fel a világot a bűnös előtt. Ez a kép egyik oldala.

A cikk második része a kép másik oldalára mutat.

A törvény, mely büntet, rideg ugyan az elítélt bűnösre nézve, de jótékony annak, kinek életét és vagyonát védi. A kalvinizmus örömtelen vallásrendszer a bűn átka alatt levő vétkezőnek, de nem az, sőt derült a bűnbánóra nézve. A kalvinizmus nem simul, nem alkalmazkodik az emberek változó tetszése szeriint; de megváltja az embert.

A kalvinizmus szerint „Isten lélek, végetlen, örök és változhatatlan, lényegében bölcsesség, hatalom, szentség, igazságosság, jóság és igazság.“ A kalvinizmus legfőbb lényege egyiránt érdemes arra, hogy féljék és imádják.

A kalvinizmus legnagyobb mérvben észvallás. És a mi nagy érdeme: erős jellemeket teremt. A kalvinista nagyon hasonlít saját rendszeréhez; egyenesen jár, életét változhatatlan elvek vezérlik, nem bocsátkozik alkudozásokba. A genfi Kálvin és a skót Knox János a történelem nagy alakjai. Ilyenekre van szüksége ma is az egyháznak és emberiségnek, minők a múlt nagyjai valának, kiknél az alap mélyre volt vetve, az értelem ki volt művelve, a lelkiismeret meg volt élesítve s a szív betanítva, hogy érzelmei értelmes meggyőződéssel járjanak együtt.

AZ „ERD. PROT. KÖZLÖNY“ TÁRCZAJA.

Adalékok a kolozsvári ref. egyház történetéhez.

Közli: **MEREPEI GERGELY.**

II.

Tiszteletes Tudós Szathmár Németi Mihály uramnak, a kolozsvári Reformata Ecclesiának egyik érdemes Lelki Tanítójának, jóakaró uramnak ő kegyelmének.

Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek. Isten sok jókkal áldja meg kegyelmedet!

Szivemnek örömeivel értem s áldassék az Ur Istennek szent neve, hogy a kegyelmeitek által a templumnak épülete eddig boldogul előment; tovább is Isten dicsőségére vigyázzván a mi építést kíván, igyekezzék jól s rendesen véghez vitetésére kegyelmeitek. A mi az ott leendő Praedicatornak fizetését illeti, míg Isten monostori jóságocskámat kezemnél megtartja, huszonöt forintot, tíz kis köből búzáat s tíz szekér fát-rendelek; mind az által az Ecclesia könyvében nem szükséges beírni; míg Istennek életem tetszik, minden esztendőnként ki is szolgáltatom!

Isten ő felsége jóváltából segedelméből a templom mindenképpen el is készülvén, csak ujjolag való felszenteltetést kívánván, kegyelmedet kérem, annak alkalmatosságával lejendő első isteni szolgálatot maga véghez vinni ne neheztesse. Éssék annyi különböző nép s vallás között Istennek nagyobb dicsőségére s az én lelkeim örömeire. Mely szent alkalmatossággal is szegény anokáimért (ki Istennek úgy tetsző bölcs itéletiből majd négy esztendőktől fogva szolló nyelvéből megfosztatott) Isten eieiben buzgó eszedezéseket bocsátani, kegyelmedet kérem, ne mulassa el. Isten áldása maradjon kegyelmeden s éltesse Isten kegyelmedet maga dicsőségére.

Radnóth 1 Septembris 1682.

Kegyelmednek becsülettel szolgál
Árva Apafi Anna.

III.

(Ugyanattól ugyanahoz.)

Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint jóakaró uramnak. Isten kegyelmedet sok jókkal megáldja.

Tudom kétség nélkül, hogy a mi költés a monostori kis templomocskának épületire ment, kegyelmednél az fel vagyon írva, a mit én arra adtam volt, az is kegyelmednél tudva vagyon úgy hiszem. Kegyelmedet azért kérem, azon kívül amit én adtam volt, tudósítson engemet kegyelmed, mások én rajtam kívül kik és mennyit adtanak volt, egy szóval mennyi pénz ment az egész épületre; mert olyan szándékom vagyon, hogy az én adtam pénzen kívül a mi másoké reá költ, azt megfordítsam az Ecclesiának. Azonban az ablaki, a mint vagynak csinálva. nékem nem tetszik, mert csak olyan formára csinálták, mint valamely közönséges háznak ablakai szoktak lenni: hanem kegyelmedet kérem, azokat bontassa el, és csináltassa más formára, hosszúkára, mint a templomnak szokás csinálni, és magasabban s keskenyebben; a mi reá kél, azt én megfizetem, csak kegyelmed ne halaszsa sokára, mert vagyon ott a városon kömives. Eziránt való kegyelmed fáradságát kedvesen veszem, Istentől is kegyelmed jutalmát veszi. Ezek után Istenemnek gondviselése alá ajánlom kegyelmedet.

In Görgény Szent Imre Die 6 Augusti 1683.

Kegyelmednek szolgálni igyekszik

Árva Apafi Anna.

Kivül Szathmár-Németi Mihály kezével:
„Summája a monostori refor. templumra ment költségnék
285 // den. 78.“

IV.

(Ugyanaz ugyanahoz).

Árva állapotom szerint való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek. Isten kegyelmedet sok jókkal megáldja.

Némely napi irásom szerint, hogy kegyelmed tudósított a felől, mennyi költségbe tölt annak a kis templomnak felépíttetése, az én adtam kevés pénzen kívül, az iránt való kegyelmed tudósítását igen kedvesen vészem. A mi az én pénzemet feljülhaladta, ígírem szerint annak idejében azt kegyelmed kezébe szolgáltatni el nem mulatom, fordítsa kegyelmed az Ecclesiának más szükségére.

A mi azon templomocskának ablakjait illeti, értem kegyelmed irásából, hogy Rákóczi fejedelem idejében is olyan formára voltak, a mint mostan vagynak, és arra nézve hagyatta kegyelmed is úgy. Ha akkor meglehetett, én is hát mostan helyben hagyom; főképpen értvén azt, mennyiben tölt egyik-egyik ablak. Meggondolván azt is, hogy ha elbontatjuk, kár nélkül nem lehet, mivel az üveg tányérokban is sok elromlik, az ónja pedig ha megbomlik, semmire kellő leszen, sem vesszőt ujabban belőlle nem vonhatnak, sem nem forraszthatnak véle, s így csak haszontalan költést szerzenénk.

Az ott való Praedikatornak töllem rendeltetett fizetését a mi nézi, bort hogy ígírtem volna, arra nem emlékezem, mivel hogy a szőlőnek termése gyakran szokott hibázni. Pénzt, búzát s fát pedig mennyit ígírtem volt, mivel már annak száma félől megfelejtkeztem: csak kegyelmed arról tudósítson írása által a felől mindjárt parancsok ottvaló gondviselőmnek, fogyatkozása azokból nem leszen. Czédulát irattam, hogy kegyelmednek tiz szekér fát adjanak a monostori erdőből, csakhogy kegyelmed meghagyja a fahordóknak, élő fát le ne vágjanak, hanem vegyennek aszszú és ledölt fát, mivel donatiom úgy vagyon írva, hogy az erdőt ne pusztítottassam. Adja Isten ez levelem találja kegyelmed jó egységben.

Görgény Sz. Imre 14 aug. 1683.

Kegyelmednek becsülettel szolgál

Árva Apafi Anna.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kolozsvár, 1879. decz. 13-án.

— Hátrálékosainkat tisztelettel figyelmeztetjük, hogy ha hátrálékaikat a jövő hét végéig nem törlesztik, vagy a törlesztés határideje felől nem nyilatkoznak, az utánvételi lapok expedíáltatni fognak.

A kiadóhivatal.

— A n. Bolyai Farkas sirja fölébe emelendő emlékkő tárgyában a m.-vásárhelyi főtanoda előjárósága által kibocsátott s általunk is jelzett felhívás alkalmából Maros-

vásárhelyről egy „névtelen“ a „Kelet“ egyik közelebbi számában véleményt kért a „Kelet“ „jogászatól és philosophusától“, ha emlékkő állítása helyett nem volna-e jobb közadakozás útján egy Bolyai-alapítványt létesíteni, hogy a néhai óhaja szerint „helyébe, kő helyett, embert állíthatnánk?“ A jogász és a philosophus válasza oda megy ki, hogy a szoborbizottság gyűjtsön az emlékkőre, kérdést tevő pedig az alapítványra s a ki többet gyűjt, annak lesz igaza. Részünkről attól tartunk, hogy az erő megosztásának éppen ily nyomasztó időben, eredménye az lesz, hogy nem lesz sem emlékkő, sem alapítvány. A jogász és philosophus jobban tesz vala, ha az emlékkő javára már megindított gyűjtést gyarapítják a felette kétes jövőjű alapítványra részünkről felajánlott összegekkel.

— A helybeli tudomány egyetem bölcsészeti karában a folyó tanévben Joó Imre, Szolga Miklós, Gerecse Péter és Bod Péter nyerték el az állami, illetőleg képezdei ösztöndíjakat.

— A pápa lapja, melyet hat nyelven terveztek, s mely ő szentsége felügyelete alatt a vatikán érdekeit képviselte volna, nem jön létre. Sőt azt is írják, hogy a „Voce della Verita,“ melyet Pius pápa avatott lapjává, szintén meg fog szünni.

— Mai számunkhoz van mellékelve a „Képes Családi Lapok“ előfizetési felhívása. Bátran elhallgathatjuk ezuttal, hogy „ajánljuk olvasóink pártfogásába“, mert oly vállalat, mely alig egy év alatt nyolc ezer előfizetőt és bevőt tudott hódítani, többé nem szorul ajánlatra; azt azonban kötelességünk nyíltan kijelenteni, hogy a rendkívüli siker, a mit e képes vállalat oly példátlan rövid idő alatt aratott, nem a véletlen ajándéka vagy pusztán sors kegye, hanem becsületes törekvés, ernyedetlen munka, s megfelelő anyagi áldozatok megérdemelt jutalma és viszonzása. A magyar középosztály rég érezte hiányát oly szép és olcsó hetilapnak, mely a szerényebb háztartás költségvetésébe nagyobb megerőltetés nélkül is beilleszthető, s Mehner Vilmos ur e hiány betöltésével már nagy érdemet szerez s nagy szolgálatot tesz vala a közügynek, ha az, a mit rajzban és szövegben nyújt, nem állana is egy színvonalon a külföld sokkal dragább ily fajta vállalataival. Teljesen meg vagyunk győződve, hogy a hová a mellékelt előfizetési iv eljut, onnan teleírva fog visszakerülni a buzgó és áldozatkész kiadó, Mehner Vilmos urhoz.

A szerkesztő postája.

Magyarosi Ferencz esperes urnak, Teleken. A kiadóhivatal tévedéséért elnézést kér,

Nyomatott Stein János m. kir. egyetemi nyomdásznál az ev. ref. főtanoda betűivel Kolozsvárt.

Melléklet: „Képes Családi Lapok“ előfizetési felhívása.

Megjelenik
minden vasárnap.

Szerkesztőség s kiadói szállás:

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi s anyagi
ügyeit illető minden küldem-
vények czimzandók.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Hirdetési díjak:

Kétszer hasábozott garmond
sor vagy annak tere 5 kr.
Bélyegdíj minden beigtatás
után 30 kr.

Nagyobb és többször megje-
lenő hirdetéseknek külön ked-
vezményt nyujta kiadóhivata

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt., félévre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 k

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ TULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: Megint simonia. Demeter Sámuel. — Az
islamismus fény- és árnyoldala. (Tanulmány.) (Folytatás.) — Az
áll. ig. tanács r. gyűléséből. r. t. — Egyházi lapok szemléje. —
Külföld: (Anglia, Olaszország.) — Tárca: Magvető. Indali Gyu-
lától. — Adalékok a kolozsvári ref. egyház történetéhez. Közli:
Herepei Gergely. — Különlélek.

Megint a simóniáról. *)

Zágon, 1879. decz. 13.

E lapok 49-ik számában olvastuk az első feleletet
amaz általam felvettett kérdésre: mi a simonia?

Nem levén egyező véleményben a felelettel, sietek
megírni röviden: miképen fogom én fel a simóniát?

Azt mindnyájan tudjuk, hogy a simonia név eredete
a szentírásban van Cselek. VIII-ben. Mivel az én felfogá-
som alapjául ez a hely szolgál, néhány szóval ide írom azt.
Egy Simon nevű hamis tanító látván egykor, hogy az apos-
tolo kezeiknek a főre tétele által szentlelket adnak hall-
gatóknak, kéri az apostolokat, adnának hatalmat neki is
arra, hogy ő is kezeinek főre vetése által szentlelket osz-
tegethasson, ő pénzzel megfizeti nekik ezt a ha-
talmat. Péter apostol elutasítja őt ezen szavakkal: „A
te pénzed veled együtt vesszen el, ki azt állítottad, hogy
az Istennek ajándéka pénzen vétethetik. Nincsen neked részed,
sem örökség e dologban, mert a te szived nem tiszta az
Isten előtt.“

Ezen szavakból nagyon világosan kitűnik az, hogy a
simonia eredetében nem fejezett ki egyebet, mint azt a
vágyat, mely szerint valaki minden belső és külső hiva-
tottság nélkül pénze által Isten dolgai sáfárává akarja ma-
gát feltolni.

És én úgy hiszem, hogy a simonia felfogása ez volt
a reformatio előtt.

*) Az eszmecsere érdekében közreadjuk e cikket, mint egyik
érdemes munkatársunktól eredőt, de kénytelenek vagyunk kijelen-
teni, hogy felfogását nem tehetjük magunkévá. A simóniának oly
tág értelmezése, minő t. barátunké, sem törvényeinkkel, sem az
osztó igazság követelményeivel nem összeegyeztethető. Lapunk ál-
laspontja e kérdésben a f. évi 49-ik szám főcíkjében van körvo-
nalozva s ez álláspontot továbbra is főtartjuk.

Szerk.

Midőn a reformatio után a mi törvényeink e nevet
átvették, más értelmezést annak kétségkívül nem adhat uk.
A XXI-ik canon p. o. egyenesen a külső hivattatás meg-
tartását követeli. Legújabb papválasztási törvényünk pedig
ugy hozza fel a simonia szót, mintha azt mondaná: a ki
belső hivatottságában eléggé nem bizva, pénzzel akar ma-
gának helyet vásárolni, az kizárandó.

Véleményem szerint tehát a simonia azon tisz-
tátalan szivből folyó s így erkölcstelen eljá-
rás, melyben valaki, p. o. M. belső és külső hi-
vatottság nélkül pénzzel, ígéretekkel, fenye-
getésekkel stb. akar magának az Isten dolgai
sáfárságában helyet szereznii. De

Simonia — nézetem szerint — az is, ha nem maga
M., hanem az ő tudtával s beleegyezésével, más valaki
nyujtja a pénzt, teszi az ígéreteket, vagy fenyegetéseket
M. javára. Sőt

Simonia bizony az is, ha M. nem tud róla semmit s
bizonyos egyének pénzt osztogatnak, ígéreteket tesznek,
fenyegetnek stb. arra, hogy M. számára megvásárolják az
ürességben levő helyet.

Tisztátalan szivből kelő törekvés ez, melyre egyene-
sen ráillik az apostoli szó: „A te pénzed veled együtt
vesszen el, ki azt állítod, hogy Istennek ajándéka pénzen
vétethetik.“

Igénytelen elméletem a simóniáról az, mit leirtam.

S most egy futó pillantást vetek a kérdésre gyakor-
lati szempontból.

Ha a simóniát úgy értelmezzük, a hogy leirtam s a
választásoknál minden, bárhonnán jövő vesztegetési kísér-
letet kizárva, oly szigorú tisztaságot s oly evangéliumi er-
kölcösséget követelünk, a hogy ezen értelmezésből önként
foly: kétségtelen, hogy rövid idő alatt megszűnik minden
vesztegetés, mert mind a pályázónak, mind a választóknak
csak van annyi eszélyességök, hogy semminemű vesztege-
tésnek útát nem engednek, mivel akkor, ha valami veszte-
getés van, bizonyosak benne, hogy ügyöket elvesztették.

Ha pedig a simóniát úgy értelmezzük, a mint a 49-
ik számban irt felelet mondja, hogy nincs simonia bármi
nagy vesztegetések történtek is, ha arról az nem tud, ki-
nek részére történtek: így soha igazi tiszta választásunk
nem lesz, hanem mind tovább-tovább harapózik a már is

ruttá válni kezdett áradat, s éktelenit, pusztit itt is, ott is, míg majd, nagy keserűségünkre, iszap borítandja el az egykor kies téreket.

Demeter Sámuel.

Az islamismus fény- és árnyoldala.

(Tanulmány.)

(Folytatás)

II.

Az islamismus lényege a szigorú monotheismusban a kötelességeknek és vallási cselekvényeknek azon méltatásában áll, a melyeknek teljesítése, a muzulmant hívővé teszi, hogy ezen hiténél fogva Mohammedet egy olyan arabnak tartsa, a kit Isten kiválasztott egy tiszta, változhatatlan vallás alapítására. Keresztyén szempontból, nem kielégítő Gibbon azon ítélete, vagy helyesebben, azon megjegyzése, a mely szerint a muzulman confessio e tételben van összpontosítva: „Nincsen más Isten, csak az Isten és Mohammed az ő prófétája.“ Ezen nézete által azt látszik igazolni, hogy az islamismus egy örök igazságba foglalható, a mely örök igazság mesékbe, mythosokba van burkolva. Azonban Gibbon elfeledi, hogy a törvénykönyv a mesét sorosan hozzákapcsolja az igazsághoz. A vallásalakok sorában, az islamismus, csaknem azon a niveaun áll, a melyen a zsidóvallás, mert ezen utóbbi is egy törvények által korlátozott vallás, itt is egy láthatatlan Isten, egy emelkedett erkölcstan örökdió önkényes szabványaival; egy szentkönyv, irástudók és kicsinyeskedő bölcsek által magyarázva, ugy van bemutatva a közönségnek, mint a melyből minden lehető kérdésre adható felelet. Az islamismus is nem az egész világ megtérítését, hanem a világ feletti uralmat tűzte ki feladatául! Ime! ezen lényeges vonások, mind a zsidó, mind a Mohammed vallásában felismerhetők. Azonban e lényeges közös tulajdonságok mellett, a nagy különbség sem kerülheti ki figyelmünket. A zsidóvallás alapját egynemzet arisztokratiai meggyőződése kezezi, a mennyiben a valódi zsidó, mint Ábrahám gyermeke, már születésére nézve is büszke és igényt tart a szent család jogainak élvezésére. Az islamismus sokkal általánosabb, universalisabb jellegű, mert a muzulman semmi olyan isteni jogia igényt nem formál, a mely számára előnyt nyujtana a többi nemzetek felett. Mohammed sem tartotta magát egy új vallás alapítójának, nála mindig az ősi, az atyai hit felébresztése volt a főcél; a törvényeket, rendelvényeket, a Ramadánt, a böjtöt, a naponként való ötszöri imádkozást olyan szigorú pontossággal teljesítette, hogy ezek ugyszólva második természetévé váltak. Azon számos bucsújárások és sok máa külső vallásos cselekvények, a melyek halála után jöttek létre, az általa felállított elvek szükségképeni kifolyása gyanánt tekintendők. Az a tiszta vallás, a melyet Ábrahám hozott létre, az emberi tudatlanság és gonoszság által meghamisított, de Mohammed az égből parancsot kapott ennek megtisztítására Imé! e programmal lépett fel Mohammed! Tehát az islamismus, az evangéliumtól eltérőleg, semmi újat sem akart

létesíteni; azonban ha Mohammed tanát összehasonlítjuk a kora előtti vallásos fogalmakkal, ugy találjuk, hogy Mohammed saját magát csalta meg, a mennyiben programjától eltérve, ugyszólva tudtán kívül, sok újat hozott létre.

Érdekes azon eszmét szorosabban körvonalozni, a melyet az islamismus előállítása teremtett, a mely eszme az islamismus jövőjére nézve nagy hatással fog lenni, ugyszintén kimondott ítéletünket is igazolni fogja. Isten országa eszméjéről az islamismusban szó sincs. Már maga a „muzulman“ név, a mely elnyomott, elhagyott, Istenben bizót jelent, — a Mohammedánnak szánandó állapotáról tanuskodik. Ennek következtében a muzulman vallása inkább az odaadó, alázatos hitben, mint egy tiszta eszményi tökély megszerzésének óhajában nyilvánul. Így tehát az islamismus tökélytelensége egy olyan hiányt, hézagot mutat, a mely bármely vallásnak legfőbb elemét képezi.

De vajjon hogy gondolkozunk a Koránról?

A vallások szent könyvük méltóságát nem önkényes módon szerzik meg. A kritika felfedezheti, hirdetheti bármely könyv összegyűjtésénél a felmerülő hiányokat és azon esetleges körülményeknek okait, a melyek kanonicitásukra befolyással voltak, ugyszintén azon viszonyokat, a melyek következtében akkora népszerűséget arattak, hogy a hívők, a kik azt olvasták, iránta rokonszenvet éreztek. Megjegyzendő azonban, hogy annak a szellemnek, a mely az ilyen könyveket átlengi a vallásos összérzéssel mindig harmoniában kell lenni. Így tehát a korán és az újtestamentum azon két vallásnak képezi főforrását, a melyet megszemélyesít. A két könyv között, mint fennebb is említők, sok tekintetben feltűnő eltérés ismerhető fel. Az újtestamentum különböző írók műveiből van alkotva, a melyekben mind az események, mind pedig a tanfogalmak különbözők, és így az egymástól eltérő alakoknak egyesítő kapcsát, azon élnökségben, életben találjuk, a mely a keresztyénségnek, különösen kezdetben, sajátja volt. Ellenben a korán egy nagy egészet képez és egy személynek, Mohammednek, a műve, noha közvetítő személyek szereplését sem tagadhatjuk meg. A prófétának példabeszédszerű tanítását szorgalmasabb tanítványai összegyűjtötték, de e gyűjtemény, minden időrendi és okozati összefüggés nélkül, lett összehasonlítva; azonban később, Mohammed halála után, Abu-Bekr rendezte, a mi annyiból állott, hogy surakra (szakaszokra) osztotta, még pedig úgy, hogy elől tette a hosszabb, utána pedig a rövidebb szakaszokat. Később Othmán kalifa, egy bizottság élén az egész szöveget, épen mint a zsidók és keresztyének az őik szent könyvük szövegét, revisio alá vette; miután a bizottság revisioja szerint, a munka elkészült, a kiadás lett az egyedüli tekintélylyel bíró és minden más kiadást összegyűjtötték és elégették. Tehát jelenlegi alakjában a korán, a hívők előtt, épen akkora hitelre bír méltósággal, mint előttünk a mi szent könyvünk. Különbözik a koránban azon szellem, azon tan, a mely Mohammed tanítását jellemzi, feltalálható. Sőt a Korán inkább csatlakozik Mohammed szelleméhez, mint az újszövetség a Krisztuséhoz. Korunkban Európa kitűnő orientalistái a korán szétszórt

útasításait, rendeleteit nem kevés fáradsággal cronologicce osztályozták és így lehetővé tették azt, hogy a Koránt történelmi commentárral kísérve olvashatjuk, mert e nélkül maga a tiszta szöveg az olvasónak nagyon kevés élvezetet nyújt. A kitűnő angol R. Bosworth Smith, a „Mohammed and Mohammedanism“ írója, a ki a koránt commentárral látta el, a muzulmanok könyvéről kedvezőleg nyilatkozik. Az ő állítása szerint némely részletek, a Jób és Jezaiá könyvét is túlszárnyalják. Mutatványképen ide mellékeljük az utolsó napról való visiot: „Midőn a nap összeolvad, az égnek csillagai aláhullanak, a hegyek megmozdulnak, a tevék és azoknak magzatait foledés borítja, a vadállatok összegyűlnek, a tengerek forronganak, a lelkek testeikbe visszatérnek és az élve eltemetett leány számba kéri azon gonoszsgot, a mely őt eltette, midőn a könyvek levelei megsemmisülnek, az egek állatbőr keménységűvé lesznek, akkor fénylő lángok keletkeznek, a paradicsom tűnik fel előttünk, és minden lélek tudni fogja, a mit cselekedett.“

Azonban, ha jól meggondoljuk, ítéletet nem mondhatunk egy vallásról, szent könyvének egyik vagy másik töredéke alapján; legczélszerűbb, ha magából a korából utánajárunk, hogy mik azok, a melyeket hitelre, méltóságra és ebből kifolyólag, az islamismus és annak alapítója ellen, felhoztak. Ilyenek gyanánt tekinthetjük a Mohammednek tulajdonított számos csodákat, az általa tanított fatalismust, a szent háborút, melynek folytatását hiveinek különösen szívére kötötte és kötelességüké tette, továbbá a soknejűséget és a paradicsomi életet, örök jutalmul a kiválasztotaknak. Azok előtt, a kik az islamismust és a koránt csak nevükről ismerik, csodálatosnak fog feltűnni azon állításunk, hogy alig volt vallás, a melyben kevesebb súly lett volna fektetve a csodákra, mint épen az islamismusban. Azok a csodák, a melyeket a közvélemény Mohammednek tulajdonít, inkább követői hitének és meggyőződésének kifolyásai. Azok, a kik az islamismus felett, e tekintetben, pálczát törnek, két táborra oszlanak: a nagy többség, a melynél hiányzik a vallástörténelmi ismeret, a Mohammednek tulajdonított csodákat úgy tekinti, mint egy rajongónak képzeléseit, oly czélből, hogy magát, mint csalót, a csodák köpenyében beburkolva, igazolja a nagy közönség előtt. A másik, sokkal makacsabb tábor, úgy vélekedik, hogy a keresztyénség magasabb hivatását, előnyeit épen azon csodák által bizonyította be, a melyek bölcsőjét körülövedzik, és így az islamismus jogosultságának indokolásánál, ebből a szempontból, a csodákat figyelmen kívül hagyják. A koránnak 17 helye bizonyít a mellett, hogy Mohammed, midőn tőle csodákat követelnek, ezen követelménynek vonakodik elegendő tenni. Ezek között legjelentékenyebb a XIII-ik Surának azon helye, a hol a hitetlenek így szólnak: „ha nekünk jelt nem mutatsz, hogy téged az Ur. küldött az égből, nem fogunk hinni, mert te oh, Mohammed, csak egy prédikátor vagy.“ Csak két kételyteljes vers hozható fel a mellett, hogy Mohammed csakugyan nagy jelentőséget tulajdonított tanításában a csodáknak. Kétségekivül Moham-

med a csodákkal szemben nem olyan álláspontot foglalt el, mint a mai kor modern nézete, de mindazonáltal biztosan állíthatjuk, hogy nem tartotta a kijelentés szükségképeni feltételének, elemének, sőt maga kinyilatkoztatja, hogy a csodák nem győzhetnek meg senkit.

A mi a fatalismust illeti, ezt a koránnak számos helyei tanítják. Ugyan a mi szent könyvünk sem ment a praedestinationalis tantól, de e kérdést a keresztyénségben, különösen a protestantismusban, a theologia és a helyes alapon nyugvó philosophia nagyon szépen megoldotta, tehát a muzulman és keresztyén, e tárgyra vonatkozólag, nagy mértékben eltér egymástól. Ha a jelenlegi azon állapotot vesszük tekintetbe, a mely szerint a mohammedan népek a fatalismust még a mai korban is vallják, e sok tekintetben inkább az éghajlat és azon népfajok vérmérsékletének, nem pedig a korán vagy a reformálás hiányának tulajdonítható.

Nagyobb megrovást érdemel az islamismus az általa hirdetett vallás-háboruért és azon törvényerejű rendeletéért, a melynél fogva minden hívének kötelességévé teszi valódi hitnek még fegyver által való terjesztését is. Mohammednek Medinába való futása után, egész lénye nagy változásokon ment keresztül, mert míg a vallás terjedésénél a csoda tételeket merőben szükségtelenné tartotta, addig az ellenhatás megsemmisítésére, a mely a vallás-hirdetés útjába óriási akadályokat gördített, a kard igénybe vételét ajánlotta. S különösen a fegyverrel való első sikerteljes győzelme még jobban megerősítette nála azon meggyőződést, hogy a szóval megkezdett igehirdetés a fegyver által nyerhet valódi érvényesülést. Csakis így alapíthaták a kalifák hihetetlen gyorsasággal a legcsodálatosabb birodalmat. Ha e tekintetben az islamismust a keresztyénséggel összehasonlítjuk, nem kerülheti ki figyelmünket, a keresztyénségben már kezdete alkalmával közönségesé vált azon nézet, hogy vallásos téren a hatalomnak nincsen jogosultsága. Így tehát a vallás köpenye alatt a keresztyének által folytatott háboru különbözik a muzulmanok által folytatott háborutól. Gondoljunk csak Nagy Károlynak a szászok, Nagy Ottónak a keleti szláv törzsek, a keresztyéneknek az Albigenek, a spanyoloknak Mexico és Peru ellen folytatott háborujára és a keresztyén fanatismus szomorú következményeire, bizonyára át fogjuk látni, hogy jogtalanság lenne a vallás-háborukért csak az islamismust venni felelősségre. Gondoljunk csak jól meg, vajjon az islamismus az inquisitio intézményét ismerte-e?! A nyugati modern szellem, undorral eltelve, megveti a vallásháborukat és ezen eltérését igazolta egy tiszta humán bölcsészettel, a mely legnagyobb megnyugtatónkra, az evangelium szellemével összhangzásban van. Az islamismus ismertetésénél némely felületes ítéletek a mai korban sem hiányoznak, a melyek szerint ennek alapítója úgy van bemutatva a közönségnek, mint a ki hiveinek szent háborút rendel és így megvetésre méltó, a menyiben ezen eljárás önmegtagadás nélkül nem igazolható. A keresztyénség pedig minden olyan eszközt megvet, a mely a propaganda készítését elősegíti, és ez által önmagához sok tekintetben hiebb. Azonban ez a különbség még ko-

rántsem idézhet elő végtelen nagy eltérést a keresztyénség és az islamismus között, legalább a kivített illetőleg nem, mert hiszen a muzulman győző, a legyőzöttől, csak adót követel; ellenben emlékezzünk csak vissza, a keresztyénség a meghódított népek elé két feltételt szabott: a megtérést vagy a halált.

Az islamismust a soknejűségért a részrehajlatlan kritika elítéli és méltán, mert a muzulman népek életében ez is egy kitörölhetetlen folt, a melyet Mohammed személyes példája által is bebizonyított. Számosan vannak, a kik azt állítják, hogy az islam népe egykor történhető elestének oka, a soknejűségben keresendő. Azonban Mohammed kora népeinél éppen a nők előnyére merész, nagyszerű reformációt vitt keresztül. Ha visszaemlékezünk a nőknek Mohammed előtti szármalmas állapotára, átlátjuk, hogy ő csak nagy küzdelemmel semmisíthette volna meg a soknejűséget. Az arabok nagyon is hajlandók voltak az isteni egységet elismerni, régi hagyományaik a monotheismus iránt való érdekről tanuskodnak, de az ellenszenv a soknejűség iránt egy arab főben sem fogamzott meg. Viszonyítva a soknejűségre vonatkozó muzulman törvényt, az Izrael történelmében két férfi Dávid és Salamon életéhez, amannál feltűnő haladást látunk, a mennyiben itt korlátozva van mind a soknejűség, mind pedig a házastársak elvállása; a törvényes nőknek száma négyben lett megállapítva és csak azon nő vesztette el férje vagyonára vonatkozó jogát, a ki a házasságot felbontotta. A leányok, a kik Mohammed előtt semmi örökségben nem részesültek, az ő rendelete szerint a fiuk illető részének felét örökölték. A közeli rokonok közt levő házasságot gyalázatos dolognak tartották. Továbbá sikerült Mohammednek azon borzasztó szokást, a mely szerint a kicsiny leányok megölhetők, megszüntetni. Azon állítás, mintha az islamismus a nőket az örökéletből kizárta volna, alaptalan, mert hiszen az irás azt mondja: minden igazhívó, a ki jót cselekszik, legyen az férfi vagy nő, eljut a paradicsomba. Az ősi hagyomány szerint egy öreg nő kérdezősködött Mohammedtől a jövő élet felől és ezt a kérdést intézte hozzá: Vajjon ő, t. i. az öreg nő részesse lehet-e az örökéletnek? Mohammed így válaszolt: Az öreg nők nem juthatnak be a paradicsomba! Erre a nő elkezdett sirni, mire Mohammed barátságosan így vigasztalá: Nem! mert mindenek megifjadjak! Az igaz, hogy a férfi hatalma a nők felett a szó teljes értelmében el lett ismerve és a harem-ből való kizáratásuk a férfi szeszélyétől függött; de mindezek daczára a keleti nők nagyon sokat köszönhetnek prófétájuknak. A korán a nőknek jogait több helyen felkarolja, továbbá nem hagyja figyelmen kívül a nőknek férjeik iránt tanusított és tanusítandó magavisetletét, sőt ma már tekintélyes muzulmanok a korán tanáival szemben, az islam szelleméből igyekeznek bebizonyítani azt, hogy eljött a soknejűség megszüntetésének ideje, mert ezen intézményt a kor már túlszárnyalta s a világ helyes nézetével nem fér össze a korának a soknejűségre vonatkozó rendelvénye.

A rabszolgaságot mind a korán, mind az újtestamen-

tum a helyett, hogy megsemmisítette volna, mint az emberi méltóságot lealacsonyító intézményt, beszél a szolgálkkal való szelid bánásmódról, a kik éppen úgy Isten teremtményei, mint mi. Ezen elv a rabszolgaság megszüntetését óhajtja ugyan, de határozott eltörlését nem foglalja magában. Ugyan Mohammed szigorúan megrendeli, hogy a hadi foglyok, abban az esetben, ha az islamot felveszik, szabad lábra helyezendők s egyáltalában a muzulmanok egyenlősége, testvérisége a gazdagság és születésre való különbség nélkül el van ismerve a korán számos tételeiben. Erre példát is találunk a muzulmanok társadalmi életében, mert hiszen az örültek számára a muzulmanoknál már akkor voltak menhelyek, a mikor a keresztyén Európa még ilyesmire nem is gondolt. Továbbá a korán rendelvényei, még az állatok védelmezésére is kiterjedtek.

A történelem igazolása szerint, a visszaélések megtartásában és alkalmazásában mindig sikert mutatott fel, míg ellenben az állami törvények, gyakran fokozott erély mellett is, e tekintetben vajmi csekély eredményt mutatnak fel! Nem akarjuk ezen elvünket a mai civilizált államokra alkalmazni, csak rá akarunk mutatni, hogy a korán rendelvényei nem hatástalanok a hívők társadalmi és állami életére. Így tehát nagy erkölcsi győzelme Mohammednek már az is, hogy a szeszies italok élvezését, a mely fellépte előtt Arabiában annyira el volt terjedve, a lehetőségig korlátozta.

A muzulman vallásnak a jövő életéről való tana, a tévelygések tömkelege, a mennyiben a korán a jövő élet örömet és fájdalmát oly érzékileg ábrázolja, a melyent csak a keleti phantasia képzelni tud. Ebben a tekintetben különben a zsidó és a keresztyén orthodoxia sem maradt hátra, midőn bizonyítgatja a test feltámadását. Azonban, ha jól meggondoljuk, az orthodoxia álláspontján a túlvilági életet nehezen lehet úgy rajzolni, vagy jobban mondva, úgy felmutatni a közönségnek, hogy az érzéki világ gyönyörteljes vagy ellenkező jelenetei érintetlenül maradjanak. S tehát az orthodox szellemű keresztyén theologusok nem idegenkednek a jövő élet érzéki képeit összhangzásba hozni, az újtestamentum ama helyeivel, a melyek szószerint véve phantasiájukat igazolni látszanak. Ilyen felfogás mellett nincs miért csodálkoznunk azon, ha a gyönyörű források, a kies és árnyas lugasok stb. nagy befolyást gyakoroltak egy keleti képzeletében a jövő élet tarka jeleneteinek felébredésére. Mohammed követői között, különösen a furfangos papság, éppen úgy követ el visszaéléseket a korán fejtegetésénél, mint a heresztyén tanítók nagy tömege az evangelium tárgyalásánál. Ezekért kicsinyeskedés nélkül sem az islamismust, sem az evangeliumot nem vonhatjuk felelőségre. (Vége következik.)

Az áll. ig. tanács r. üléséből.

Kolozsvár, 1879 decz. 19-én.

Jelen voltak: főt. Nagy Péter püspök, elnök; b. Bánffy Dániel, Incze Mihály, Szász Béla, dr. Kolozsvári Sándor, pénztárnok, számvevő, ügyvéd és titkár.

A kolozsvári takarékpénztár jövő évtől kezdve a betétek után eddig fizetett 6% kamatot 5%-ra szállítván alá, a központi kezelés alatt álló alapoknak nevezett pénztárnál elhelyezett tőkéről beadott pénztárnoki kimutatásra tekintettel, kimerítő tanácskozás után, kimondatott, hogy addig, míg teljes biztosság mellett, jövedelmezőbb elhelyezésre alkalom nyílnék, ez idő szerint a helybeli takarékpénztári intézetnél elhelyezett tőkék továbbra is azon intézetnél hagyatnak.

A gy.-fehértvári egyházmegye h. esperese, jelentést tevén a néhai esperes hivatalos kezelése alatt állott azon pénzekről, melyek nem voltak átadva s melyeknek megtérítése a hagyatékot terheli: a néhai esperes utódait illető papi tizedkártyák javadalom a be nem számolt pénzek megtérítéseül letiltatott s visszahelyeztetésük iránt az intézkedések megtétettek.

A marosvásárhelyi főtanoda és az új-tordai egyházközség között a Zalányi-féle hagyományt képező malomból nevezett tanodát illető javadalom végleges megváltása végett kötött egység megerősített.

A petroszényi egyházközségnek segélyezés végett őfelségéhez intézett kérvénye ajánlattal felterjesztetik.

A kristyori egyházközségnek követelése törlesztésbe adós korcsoma-jog rész-tulajdonának megvásárlása elvileg engedélyeztetik, utasítván a szerződvény szabályszerű kiállítására.

A nagy-rápolti egyházközségnek Arany községben fekvő taxás telke eladása engedélyeztetik.

A kolozs-kalotai egyházmegye esperese jelentvén, hogy Miklósi József inaktelki pap az özvegy-árvai gyámintézetet illető jövedelem felvétele iránt megkísérelt végrehajtásnak ellene szegült: az ügyiratok áttétettek főt. püspök afaához, nevezett pap ellen a fegyelmi, esetleg közkereseti lépések megtétele végett.

Az enyedi egyházmegye közgyűlés azon felterjesztésére, melyben a gezei leány és hadrévi egyházközségeknek a helybeli takarékpénztárba elhelyezett tőkék után, a jövő évtől kezdve 5% helyett 6%-al kamatoztatása végett a tordai, vagy n.-enyedi kisegítő pénztárnál elhelyezés végett leküldését kéri: a kérésnek nem adatik hely, mivel a központi kezelés alatt álló tőkék csak helyt kezelhetők.

Ezekon kívül ellátatott több kevésbé fontos ügydarab.

r. t.

EGYHÁZI LAPOK SZEMLÉJE.

A „Prot. egyh. és isk. Lap“-ban Bierbrunner Gusztáv „Régi harcz új alakban“ czim alatt elmélkedik azon harcz fölött, mely az iskolai kérdésekben az állam és egyház érdekei közt folyik. Mindkét fél tudja, hogy a ki az iskolát bírja, az bírja a jövőt is. E harcz kezdete a reformatio terjedésével összeesik, mert a reformatio nemcsak a vallásszabadságnak megalapítója, hanem az állami jogoknak a római hierarchia bilincseiből kiszabadítója is volt.

Czikkező visszapillantást vet azon gyors terjedésre, melyet a reformatio a tridenti zsinat korában Európa-szerte tőn s hangsúlyozza, hogy hódításában egyetlen egy fegyvere volt: a tanítás, a nevelés, egyszóval az iskola.

A katholicismus a prot. győzelem első rohamával szemben egy ideig egészen szenvedőlegesen viselte magát. Előre látható vala azonban, hogy önlelte megvédése érdekében erejét előbb-utóbb összeszedi és sikra száll. I. Ferdinánd, gyóntató atyjának, Urban laibachi püspöknek befolyása alatt, Loyolához intézett levelében már 1550-ben azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy a kath. egyháznak a végonyészettől való megmentésére egyetlen eszköze az ifju nemzedéknek kath. szellemben tanítása s nevelése; ennélfogva az egyetemek tudományosan képzett s hitbuzgó katolikus tanárokkal látandók el. Felszólalása nem hangzott el hiában. Azóta a katolikusok is, élükön a jezsuitákkal, ugyanazon fegyverrel kezdték küzdeni, mint a protestansok: az iskolával. A 16-ik század második felében a katolikus alsóbb és felsőbb tanintézeteknek egész hosszu sora jött létre, sőt be kell vallani, hogy a kulturális harcztér egész hosszában a protestantismusra nézve kedvezőtlen fordulat állott be. A jezsuiták csodaszerű befolyása a kedélyekre — czikkező szerint — két körülményben találja magyarázatát. Egyik az, hogy működésük szigoru rendszeren alapult. Mindent, mit tettek, gondosan ki volt számítva és biztos czél felé vezetett. A tudomány és fáradhatlan buzgóság, a tanítás és rábeszélés, a pompa és önkínzás oly hézag nélküli egyesítése, mint a minő működésükben szemléltethető. A maga nemében páratlan; a szó teljes értelmében egy testet és egy lelket képeztek. A második körülmény az, hogy a prot. theologusok s tanárok úgy szólván egyetlen kérdésben sem értettek egyet. A hit s tudomány minden egyes kérdéséért keserű, sértő, egymást lealázó harcra kelttek s a meddő szóharczok a még meg nem szilárdult protestans eszméknek sokat ártottak s a kath. reactio előnyére váltak. Már az 1566-iki ágostai birodalmi gyűlésen, a kath. fejedelmek erős ellenzéket formáltak s a tridenti zsinat határozatai el lettek fogadva.

Ez időszakkal összehasonlítva napjainkat, a hasonlóság szembetűnő.

A jezsuiták ma is oly szigoru rendszerűek, mint hajdan s a protestantismus kebelében a belső viszongás ma is dúl. A pápa csalhatatlanságának proklamálása után a jelek arra mutattak, hogy érvényre emelkedik a szellem szabadsága, melynek alapját a reformatio megvetette. A szabadelvű mozgalom azonban lassanként elernyedett, mert az államok nem bírtak annyi bátorsággal s pénzzerővel, hogy az iskolákat mind államintézetekké idomítsák s e körülményt az erős és gazdag kath. egyház saját érdekei javára zsákmányolja ki.

A protestantismusnak — ha valaha — most kell résen lennie, mert a reactio által nemcsak az ő jövője, de azzal együtt a népek szabadsága is veszélyeztetve van.

Épen ezért czikkező örömmel idézli azon mozgalmat, mely prot. tanügyünk érdekében hazánkban megindult s

arra kér minden protestánst, hogy eltekintve minden theologiai színezettől s nemzetiségi különbségtől, igyekezzenek meggyőzni az államot arról, hogy egy iskolában sem neveltetnek jobb emberek, hübb honpolgárok, mint a mi prot. iskoláinkban.

A „**Protestans Hetilap**“ folytatólag közli az egyetemes konventnek a képviselőházhoz intézett második feliratát, a tanítók, tanítóképezdei növendékek, hittanszaki tanulók és papjelöltek hadmentességi ügyének czélszerűbb szabályozása tárgyában. E tárgyban főként annak kimondását sürgeti a felirat, hogy papjelöltekül tekintessenek mindazok, kik a hittanszaki tanfolyam sikeres bevégzése után püspöki bizonyítvánnyal igazolják, hogy mint papjelöltek, a lelkészi testület kötelékéhez tartoznak.

KÜLFÖLD.

Anglia.

(A protestans egyház Angliában.)

A Times a következő érdekes kimutatását közli az angol protestans egyház lelkészei létszámának. E statistika a következő: I. Püspöki egyházak: Anglián egyház: 30 püspök, 23.000 lelkész; irlandi egyház: 12 püspök 1900 lelkész; Skót püspöki egyház: 7 püspök és 223 lelkész; Morva egyház: 40 lelkész. II. Congregationalista egyház: Függetlenek: Angliában 3205, Skótiában s Irlandban 128 lelkész. Baptisták: 1876 lelkész; Huntigdon grófnő pártfogása alatt: 37 lelkész. Együtt 5246

lelkész. III. Presbyteri egyház: Skót nemzeti egyház: 1639 lelkész; szabad skót egyház: 1026 l. Egyesült presbyteri egyház: 568 l. Angol presbyteri egyház 268 lelkész Calvinista methodisták: 814 lelkész. Irlandi presbyteri egyház: 636. Összesen 4951 lelkész. IV. Methodista egyházak: Wesleysták: 2132 lelkész; régi methodisták 1137; szabad methodista egyház 356 lelkész. Uj methodista felekezet 344. Összesen 3969 lelkész. E kimutatás szerint tehát Angliában, Skótiában s Irhonban együttvéve 39.329 protestans lelkész van. Még tudnunk kellene az unitarius lelkészek számát is, kik, nem tudni mi okból, e kimutatásban nem is említettnek.

Olaszország.

(A pápa s az egyetemes zsinat.)

A pápa azon kérdésre, ha tartassék e a vatikánban újra egyetemes zsinat? a bibornokok tagadó válaszsral feleltek, mert szerintök a körülmények, ez idő szerint, nem alkalmasok. E válasz ő szentségét aligha lephette meg, sőt valószínű, hogy a választ előre tudta s a kérdést csak formáság kedvéért tette fel. Mindazonáltal a tény magában véve elég nagy fontossággal bír. A „körülmények“ melyek az egyetemes zsinat összehívását megakadályozzák ez idő szerint, változni egyhamar nem fognak, mert a pápaság világi hatalma halottaiból aligha feltámadtöbbé, Róma nem szűnik meg Olaszország fővárosa lenni, s ha addig várnak, míg egy konciliium a pápa csalhatatlanságát kétségessé teszi, akkor a római egyháznak abszolút monarchiává átalakítását aligha nem bevégzett tény gyanánt tekinthetjük.

AZ „ERD. PROT. KÖZLÖNY“ TÁRCZAJA.

A MAGVETŐ.

Indali Gyulától.

Munkált a pór csekélyke földén
Barázdáit maggal betöltvén.
Alig viradt, hogy vetni kezde:
S lassan közelg immár az este.

Fáradt. Megáll s letörli képit,
Min bõ verejték csorga végig.
És szól, komordan szerte nézve:
Oh, mennyi baj vár a vetésre!

Hanton, rögn hűn átverődvén:
Kiperzseli gyilkos verőfény.
Áldást ígér nehéz kalászsza:
S a jég, az ár porig alázza.

Oh, azt lehetne csak megérnem:
Hogy az idő engedne nékem.

Majd megmutatnám én: mi gazdag
Termést adóznék kéve, asztag!

Szól és ujonnan vetni megy még.
De ime, megnyil' fönt a mennyég,
S egy hang hasítja át a léget:
„Fiam, az Ur meghalla téged!

Legyen hát ugy, a mint kiszólád:
Mán kezdve az idő te szolgád.
Parancsolj néki minden részbe,
De csak a te földedre nézve!”

Némül a hang, a menny bezárúl,
Letűnt a nap a láthatárrúl.
Ballag a pór, örülni nem mer,
Telvén szive nagy félelemmel,

De lön, mikép a hang ígerte:
Van, a mi kell, szóval ha kérte.
Rendelkezés csupán a dolga:
És minden enged, mint a szolgál.

Ha mások egy csöppet se nyernek:
Földjére dúsan hull a permet,
S túl bő eső másét ha rontja:
Övére fényét hő nap ontja.

S veszély, csapás kerüli váltig,
Mig csüggedez más s búra válik,
S térdet-fejet hajt, aggva mélyen:
Ő áll maga bizton, kevélyen

Eljött a nyár, pendül a sarló,
Húll a kalász, tágul a tarló.
Sűrű-forr a nép nyüzsgő csoportba,
S meg sem pihen, míg nincs behordva.

A pór, vivén, mi neki termék
Hiszi, színültig tölti vermét.
De bámul, új csodát gyanitván:
Gabnája, ime, léha, hitvány.

A szem kicsiny, nincs semmi súlya,
Markából a szél is lefújja.
S még ilyen is csak gyéren adja,
Rosz évnék is volt jobb kamatja.

S másutt be szép s be jól eresztett!
Áldásuk' ontják a keresztet.
És zeng a buzgó hála-ének
Dús aratás nagy Istenének.

A pór remeg s fölnéz az égre,
S az újra megnyil' lángban égve,
S a régi szózat hangzik újra:
„Fiam, titok az Urnak útja!

Hogy holt magot életre költsen,
Mikor s mi kell: ő tudja bölcsen.
Napfényt s esőt ő oszt be renddel,
Vészt és vihart, ő az, ki rendel.

Ha mindjárt ten-kényedre hagyná:
Gyarló szemed át sohse hatná
Titkos erők nagy összeségét!
— A természetnek hagyj te békét!“

Adalékok a kolozsvári ref. egyház történetéhez.

Közlő: HERPEI GERGELY.

V.

(Ugyanaz ugyanahoz.)

Édes Németi uram!

A monostori kis templomnak állapotja felől a néhány napok alatt kegyelmednek két rendbeli leveleit vettem, melyekre hogy kegyelmednek minden részről választ eddig nem tehettem, oka annak a mi sok utazásunk, mivel nem külföldben vagyunk, mint a vizen járó hajónak, melynek csak mi kevés ideig való nyugodalma is ritkán lehet.

A mi nézi a megírt templom épületire ment költség-

get, kegyelmed leveléből megértettem azt is, mennyire tölt tudniillik 285 frt 78 d. A mint nem régen küldött levelemben ígírtam vala magamat arra, hogy a 130 forintokon kívül (melyet adtam volt azelőtt) a mi ráment, azt is letéveszem, hogy csak az én költségemből legyen felállíttatása: azon ígírem szerént én irtam Selymeczi János uramnak, hogy ő kegyelme a több pénzt is, ugymint 155 frt 78 dénárt kegyelmednek szolgáltatassa kezéhez késedelem nélkül mely osztán az előbbeni 130 forintokkal együtt téveszen 285 frt 78 d. t. Kegyelmetek avért ő kegyelmednek szülő czédelámat adja, vagy hiteles embertől küldje kezéhez és a pénznek megadásában fogyatkozás nem leszen.

Kegyelmed a mint második levelében téveszen emlékezetet a monostori praedikatornak ígírt fizetés felől, az mely 10 szekér fa, 10 kis köből búza és 25 forint: én azt ezután is el nem vonzom, hanem ígírem szerént esztendőnként kiszolgáltatom, mig Isten életemet nyújtja és azon monostori jószágot kezemnél hagyja: én tovább magamat nem kötelezhetem, annál inkább maradékimat. A bor felől pedig, a mint kegyelmed írja, hogy esztendőnként azt is 30 vedret ígítem volna: hogy arról való írásom valakinél legyen, azt nem gondolhatom, Igaz dolog, egykor itt létében jött vala kegyelmed ide szállásomra, és tön emlékezetet a bor felől is: de ígírem olyan lón, hogy a praedikator könyörögjön jól és ha Isten a szőlőhegyekre áldását bocsátja, őtet is részesítem a miből lehet: de hogy szakasztva ígírtam, vagy meghatároztam volna, bizonyosan mennyt adjak, arra nem emlékezem. Mindazáltal ha kegyelmednél vagy másnál valakinél a felől való írásbeli ígírem leszen, csak láthassam, a szerént alkalmaztatam magamat; melyről kegyelmed választételet el is várom: mert jobb semmit nem ígírni, hogy sem mint valamit ígírni s meg nem adni, kiváltképpen Istennek.

Kivánja kegyelmed azt is levelében, hogy megírt fizetésem felől irassak egy pecsétes conventiót, melynek erejével ott való monostori gondviselőmtől a praedikatornak ígírt fizetést kegyelmed megvehesse: arról nem szükség conventiót iratnom, mert a mint feljebb is irám, én azt el nem vonzom, hanem kiszolgáltatom, valamikor az ott levő praedikator vagy kegyelmed levele által megtalál, esztendőnként ott való gondviselőmnek irhatok megadása felől.

Ezek után adja Isten, levelem találja kegyelmedet jó egésségben. Fejérvár 6. 7-bris 1683.

Kegyelmednek becsülettel szolgál

Apafi Anna.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kolozsvár, 1879. decz. 19-én.

MENTOVICH FERENCZ

1819—1879 decz 15.

Egyházkerületünk tanügyének nagy gyásza van — marosvásárhelyi főtanodánkat nagy veszteség érte, tanári

karunk egyik legidősebb és legkitünőbb tagja költözött el ismét az örökkévalóság útján. Mentovich Ferencz, a matematika és physika jeles tanára, a páratlan becsületességű ember, a gyöngéd családtagja, a jó barát, az örök-vidor kedély nincs többé! Csak nevét kell említenünk, hogy olvasóinknak lelki szemei előtt álljon a mindenki által annyira szeretett férfi képe s nincs miért necrologját megírunk, hisz mindnyájunk ráemlékezése már maga egy necrolog. Mindnyáján tudjuk, hogy Debrecen születve, az egészen szegény szülők gyermeke, miként küzdötte magát csupán tehetsége és szorgalma által már enyedi tanuló korában a legjobbak szeretetébe fel; miként működött b. Kemény Albertnél, mint házi nevelő, majd a berlini egyetemre menve, honnan a szabadságharcz megnyílt előtt csak kevéssel tért hazájába. Majd ama zivataros napok a királyhágón túlraveték s ott, előbb a Gönczy Pál nevelőintézetében működött, később a nagy-kőrösi, végül pedig marosvásárhelyi tanodánk nyerte meg ritka tanítói képességét, ez utóbbi helyen működve igen is korán és oly váratlanul bekövetkezett haláláig, mely tüdőszélhűdés által vetett véget az oly drága életnek. Az irodalom terén már korán feltűnt elszórt költeményei s „Unio dalok“, „Nemzeti színek“, „Száz lombok“ című költemény kötetei által. Szász Károlylyal és Jánosi Ferenczcel fordítá a „Természet könyvét“, Büchner és Vogt nyomán kidolgozta „Az új világnézet“-et, mely az 50-es években elkoboztatván, 1861-ben látott ismét napvilágot. Pályadíjt nyert a Vasárnapi Ujság költői-beszély-versenyén közreadott; egy kötet „Temetési búcsu-hangot“, szerkeszté a „Marosvásárhelyi füzeteket“, később a „Székely Közlöny“, mint társszerkesztő és a „Székely Hirlapot“ egy ideig önállóan; kemény harcot folytatott Brassával, Gregussal a Materialismus felett s elszórt dolgozatokat tett közé — különösen a természeti tudományok köréből — a különböző folyóiratokban. Szóval szolgálta hazáját, a tanügyet s szeretett családját hiven, szakadatlanul s magával vitte szeretetét, becsülését mindannak, ki csak ismeré. Vesztét siratja a köz mellett gyászos özvegye, négy gyermeke, unokái — s enyhíti fájalmukat az igaz köztisztületben maradt emléke, a jók meleg részvétele. Az általánosan tisztelt s becsült férfiú temetése decz. 17-én ment végbe. E végtisztesség a mily impozáns, ép oly megható volt. Ravatalát koszorúk boríták el. A ravatal előtt Lénárt József beszélt s a Dalkör és a főiskolai énekkör énekelt. Az elhunyt tanítványai tervezett táncvigalmukat elhalasztották s kalapjukra mindnyáján gyászfátyolt kötöttek. Maguk között pedig gyűjtést indítva, az elhunyt nevére eddig egy 150 frtos alapítványt tettek az önképzőkör javára, melynek Mentovich volt vezetője s lelke. Áldás emlékének!

— **Királyi adományok.** Ő felsége az eszényi hely. hitv. ev. egyházközség részére a tűzvész által elpusztított templomának újból felépíthetése végett 200 frtot, az ujes-ti hely. hitv. ev. egyházközség részére szintén 200 frtot, adományozott.

— **Hány pap és hány apáca van Magyarországon?** A legújabb évkönyv szerint van 7620 római katolikus pap és szerzetes s 3131 apáca; 2268 görög kath.

és keleti szertartású pap és szerzetes, 847 lutheránus, 1999 református, 496 unitarius és 735 zsidó pap.

— **Ösztöndíjak.** Tanító és tanítónőképezdei növendékek számára, hét, egyenként 190 frtos ösztöndíj jövén üresedésbe, ezen ösztöndíjak elnyeréséért tanító és tanítónőképezdei jó igyekezetű és arra rászorult növendékek, valálkülönbség nélkül pályázhatnak. Ez iránti folyamodványokat keresztlevéllel, utóbbi tanulmányi bizonyítványaikkal felszerelve a tanítóképezdei igazgatótanács (a hol igazgatótanács szervezve nincs, a tanítóképezdei igazgatóság) útján jövő 1880 évi január hó 15-éig Rudnyászy Ferencz ügyvéd s alapítványi gondnokhoz (Budapest IV. koronaherceg utca 6 sz.) nyujtsák be. Megjegyeztetik, hogy a pályázati folyamodvány magyar nyelven szetkesztenő és a nem magyar nyelven kiállított mellékletéhez hitelesített magyar fordítása is csatolandó, különben a folyamodvány tekintetbe nem fog vétetni.

— **Előfizetési felhívást** vettünk a „Mustármag“ című közlönyre, melynek célját szerkesztői a következőkben körvonalozták: A magyar prot. segédlelkészeket testületileg összefűzni, állásuknak kellő tekintélyt, fellépésüknek nagyobb súlyt, nyilvános szellemi működésüknek alkalmas tért és organumot nyujtani égető szükségé vált. Egyh. lapjaink ugyanis nagyobb szabású dolgozatok által amugy is túlhalmozva levén, nincsenek hivatva arra, hogy a segédlelkészek mindenestre jelentéktelenebb termékeik közöljék... E lap a theol. és philos. vágó dolgozatokon kívül „egyhlant“, „tárca“, „külföldi irod. szemle“, stb. rovatokkal havonként másfél (esetleg két) iven fog megjelenni. Az előfizetések, ugyszintén a lap szellemi részét illető közlemények beküldését Tisza-földvárra (per Szolnok) alólírtak legkésőbb decz. 20-ig kérik. Egyelőre félévi díjat is (1 frt) elfogadnak a szerkesztők: Nagy János és Masznyik Endre, segédlelkészek.

— **Rautmann Frigyes** kiadásában „Ország-Világ“ címen egy gyönyörű kiállítás, remek képekkel és műmél-lékletekkel ellátott nagy lap indult meg. A lap havonként kétszer jelenik meg az első szám után itélve, hirlapjaink között a legelső helyet foglalja el. Ára egész évre 10 frt. Szerkeszti Somogyi Ede.

— „Magyar paedagogiai szemle“ cím alatt Rill József jövő 1880. januártól kezdve tanügyi havi közlönny ad ki. Minden füzet egy kartársai körében tisztelt jeles tanember arcképét és életrajzát fogja hozni, hadd lássa a magyar tanítás, hogy a becsületes törekvés a szellemi munkások respublikájában mindenkor meglegeli méltóságát. Programja az új paedagogia folyóiratnak: közreműködés arra, hogy a nevelés tényezői: u. m. az állam, egyház, tanoda, község. és szülői ház, mindegyik a maga körében, vállalva mankálkodjanak a népnevelés és ezáltal a haza felvirágoztatásán úgy, hogy az államé legyen a felügyelet, vezetés, irányítás és anyagi támogatás, a nevelés többi tényezői pedig a törvényes korlátokon belül feleljenek meg feladatuknak. E program kifejtyése: az egyetemes tanítógyűlés, a hazai tanegyletek tömörülése, az „Eötvös-alap“ ügye, szakszerű tanfelügyelet, pontos iskoláztatás, ifjusági és nép könyvtárak létesítése, a tanítók képzése, anyagi és társadalmi állásuk emelése, paedagogiai elvek megvakítása stb. — A „Magyar paedagogiai szemle“ tehát közölni fog: irányozzikkokat értekezéseket, methodikai munkálatokat, tárczát, könyvismer-tetéseket stb. Bővebb program a miniszterium által kiadott „Néptanítók lapja“ f. é. 22. számának 494 oldalán található. Az előfizetés ára 2 fr. 50 kr. mely összeg legezész-rűbben postai utalvánnyal küldhető be a „Magyar paedagogiai szemle“ kiadóhivatalának Budapest Stáció utca 9.

Megjelenik
minden vasárnap.

Szerkesztéségi s kiadói szállás:

b.-farkasutca 16. sz. hova
a lap szellemi s anyagi
ügyeit illető minden külde-
ménynek czimzendők.

Kéziratok nem adatnak vissza.

ERDÉLYI PROTESTÁNS KÖZLÖNY.

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETILAP.

Hirdetési díjak:

Kétszer hasábozott garmond
sor vagy annak tere 5 kr.
Bélyegdíj minden beigtatás
után 30 kr.
Nagyobb és többször megje-
lenő hirdetéseknel külön ked-
vezményt nyujt a kiadóhivata

Előfizetési ár:

Egész évre 6 frt., félésre 3
frt., évnegyedre 1 frt 50 k

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ TULAJDONOS: Szász Domokos.

Tartalom: Év végén. (L—t.) — Az islamismus fény-
és árnyoldala. (Tanulmány.) (Vége.) Nagy József. — Az áll. ig.
tanács r. gyűléséből. r. t. — Egyházi lapok szemléje. — Iradal-
mi szemle. — Tárcza: Visszaemlékezés Mentovichra. — Különfélék.
— Szerkesztő postája.

Év végén.

Kolozsvárt, 1879 decz. 24.

(L—t.) Az örök folyás változatlanágát a változatok
szakadatlan láncolata tölti be s mig mi, a mi rész szerint
való és homályos látásunkkal, csak e változatokat foghatjuk
föl: sejtelmünkkel fölemelkedünk amaz egység képéhez,
melyben az emberiek különbségei minden dissonantiákkal
összefolynak s oly harmoniába olvadnak föl, melyet a vé-
geshez kötött érzéseinkkel észre nem vehetünk ugyan, de
a melyről hitünk, vágyaink, szakadatlan törekvésünk erős
tanubizonyosságot szolgáltatnak nekünk.

Az egyes, ki, az élet minden napi szükségei által haj-
tatva, ideje legnagyobb részét végeseknek áldozza, csak
nagy ritkán emelkedhetik oda, hogy e magasabb összefü-
gés alkotó szálait kereshesse s legalább titkon érző keble
vágyaiban sejttesse — de a különböző czélok megvalósítá-
sára szövetkezett társaságok, e czélok különböző természetéhez
képest különböző mértékben épen utalva vannak rá, hogy ne csak
sejtsék, hanem hitők, meggyőződésök teljes erejével meg is ra-
gadják mindazt, mi hivatásuk körében ez ideális földatok
szövedékeit alkotja s e hivatás betöltésének mértékéhez ké-
pest valósággá tegyék azt, „mit a bolond szívében meg-
tagad“.

És már e tekintetben minden emberi szövetkezések
közt első helyen bizonynyal az a társaság áll, a mely a
legmagasabb, a végetlen kapcsolatokat keresi nemcsak em-
ber és ember, hanem ember és Isten, földi és mennyei éle
között s megvalósítására tör e két létkör áthidalásának —
valósággá tevén azt, mit a rege csak példázatban: az eget
s földet összekötő szép szivárvány ivében tüntet fel.

E emberek levén: itt is csak a végesek megmunkálása
áll rendelkezésünkre — a szó és tett, mi embereknek ada-
tott, szintén csak röghöz kötött darabokban tördelözvén le
véges ember-voltunkról, de e darabok az értő szeme előtt

oly alakzatokban kockázódnak össze, minők a mozaik-kép
alkotó részei a szakavatatlan csupán egyes kövecskéket lát
bennök — a művész eszme kifejezésére szolgáló alakzatok-
ba rakja össze

De mig a mozaik-kép alkotó részecskéi magukban s
maguk által semmivé sem válhatnak s tehetetlen eszközei
az alkotó művésznek — az ember ingyen ajándékképen ve-
szi ugyan tehetségeit, erőit, melyek lényegét alkotják, de
egyszersmind maga formálhatja magát s agyába, szívébe
oltott előképeinek megvalósítására önmagából teremthetvén
meg az elhatározás, a kitartás erejét: tetteleg részesévé vá-
lik a művészi alkotó munkának, — a kép örök-tervének
felismerésével öntudatos művészévé válhatik magalkotásá-
nak, szabad elhatározással sorakozván a kép tervezetében
számára kijelölt helyre, alkalmazván önformálta idomait a
többi tényezők alakzatához, hogy a nagy egész összefüggé-
sének részébe jutott munkáját betöltve, mind jobban ki-
domborodjanak a formák, a főművész eszméjének terve sze-
rint az élletteljes, összhangzatos egésznek képében.

Anyaszentegyházunk szövetkezetében az eleve kifor-
mált tervezet megvalósítására szolgáló ez öntevő munkás-
ság egyként földatává vált mindnyájunknak s hitelveink
ép ugy utalnak megismerésére törnünk a térvnek, mint ön-
tevé magunk elhatározására, hogy e megismeréshez képest
valósággá is tegyük e tervet s végezzük mindnyájan azt
a munkát, mely reánk néz, s melyet helyettünk senki más
el nem végezhet.

Gyarapodott-e a most letűnő évben körünkben s erőnk-
höz mérve eléggé e kötelesség betöltése? Elfoglaltuk, bo-
töltöttük s ugy töltöttük be azt a helyet, mely a világ-
képben számunkra kijelöltetett, hogy megelegedéssel tekint-
hessünk vissza az örökkévaló idő e kicsiny szakaszára, me-
lyet az Ur 1879-dik évének nevezünk?

Ha a mindennapi élet kicsinyes mozzanatait nézzük
s látjuk meg csak: bizonynyal nehéz volna fölfedeznünk
azokat a jeleket, melyek a széthulló részekben ama maga-
sabb összefüggésre, harmoniára utalnak. Közönséges emberi
gyarlóságok — önző, féltékenyekedő, boszus, széthuzó, sértő
momentumok; a mindennapi betevő falat fölötti panaszok,
huzalkodás; inertia, kötelességmulasztás, röstség, uralom-
vágy, könnyelműség — s mind a mi bennünk emberi fog-
laltatik, könnyen kimutatható a mi társaságunkban, a mi
egyéni mivoltunkban is.

De talán némi megnyugvással nézhetünk ama törekvésre, mely egyházkerületünk ideai életében a tanügy emelésére irányult s evel legalább útját egyengeté a jobb megismerésre jutásnak, hogy fokónként mind jobban átláthassuk az egésznek tervét, összefüggését s a mindnyájunk számára kirendelt munka-részletet, melynek betöltésével valódi tényezőjé válhatunk a nagy egésznek.

És rámutathatunk a magyar protestantismus mind élenkebbé váló igyekezetére, hogy a széthulló tagok oly egyetemes szövetkezetbe lépjenek, melytől fokozását várjuk a munkaerőnek, egybeterelését a széthúzó törekvéseknek s közeledésünket ahhoz a fensőbb és egységesebb harmoniához, mely, mint a fény fokozatai a nagy olasz isteni művésben, lépcsőzetes egymásutánban hívja, vonzza a fejlődés örök útjára a föld gyermekét, a végeetlen sphaeráiba a véges világ gyarló emberét is

Az islamismus fény- és árnyoldala.

(Tanulmány.)

(Vége.)

De lássuk, miben áll az összhang az islamismus, zsidóvallás és a keresztyénség között?!

Azon állítás, hogy Mohammed mind a két monotheismuson alapuló vallást, tehát a zsidó és keresztyén vallást jól ismerte, és hogy ezeket figyelmén kívül hagyta, csak merő dőlyfből tette volna, hogy így ezeket elvetvén, ez által saját személyes dicsőségét és hatalmát épen eredetisége által óhajtotta volna megszerezni; ezen állítás, mondom, csak azok előtt bír jelentőséggel, a kik midőn ítéletet mondanak az islamismus felett, ítéletükben kirí a Mohammed személye iránt való antipathia. A középkorban, midőn Mohammedet eretneknek tartották, avagy úgy tüntették fel mint egy olyan cardinálst, a ki saját pápája ellen lázít, nem várható más szempontból művésnek megítélése. Azonban kétségkívül Mohammed tiszta tudomással birt a felől, hogy mind az ő vallása, mind pedig a keresztyén és a zsidó vallás a sémi néptörzs vallásából fejlődött ki. Az islamismus és Izrael ősi hagyománya nagyon is összevágók, avval a különbséggel, hogy nézetünk szerint, a Hágár fiát, Ismaelt, az arabok ősapját elsőbb hely illeti, mint Izsákot, a Sára fiát. A muzulman előtt Jézus a kijelentett igazság hirdetője, mint egy próféta tiszteletben van, de Mohammed jóval felette áll. Az islam kegyes hívője soha sem mondja ki nevét a nélkül, hogy hozzá ne tegye: „béke legyen vele.“ A medinai nagy mecsetben Mohammed sirjának szomszédságában Jézus számára is van készítve egy sir, a hol a kegyes hívők visszajövetelét remélik és várják, a ki, miután az Antikrisztust legyőzte és így a földön az örök békét megalapította, mint győző fog meghalni. A véleménykülönbségek harcában fenállott és fennáll jelenben is azon nézet, hogy a muzulman a keresztyének iránt gyűlöletes előítélettel viseltetik: azonban ha közelebről vizsgálódásunk tárgyává tesszük a muzulman hitet, úgy találjuk, hogy ez

nem a hit kifolyása, mert a prófétának következetes hívei nem türik, hogy az „Issa“ név gyaláztassék.

IV-ik Mohammed alatt egy áttért keresztyén hitéről való lemondását az által akarta bebizonyítani, hogy a Krisztust szidalmazta, ezért törvényszék elé idézték és szidalmazásáért, mint istentelen, életével lakolt. De Mohammed vajjon miért nem lett keresztyén? Erre különböző okok folyhattak be, a melyek között legnevezetesebb az, hogy nézete szerint az a keresztyénség, melyet ő is ismert, kevés élet- és vonzó erővel birt. És ebben igaza is volt, mert az ő környezetében a keresztyénség csak névleg volt ismeretes; szenvedélyteljes kebele előtt Jézus vallása csak homályos képekben tűnhetett fel. Vajjon a keresztyénségnek minő alakját ismerhette Mohammed? Korában a keleti egyház dicsfénye már letűnt; a görög világ szunnyadozó félben volt és bágyadtságából csak a theológiának egyes lényegesebb kérdései felett támadt viták ébresztették fel. Tehát úgy látszik, hogy Mohammed az evangeliumból, Jézus életére vonatkozólag csak nagyon töredékes részleteket ismert és ezek is nagybárra az Arabiát környező tartományok keresztyén lakosainál szájról-szájra fenmaradt traditiókból, nem pedig a törvényes egyház által canonisált tényekből állottak. Az egész korában három olyan helyet találunk, a mely Mohammednek a canonisált evangelium ismeretéről tauuskodik. A vigasztaló szentlélek elküldésének ígéretével, saját személynének megjelenését igazolta; továbbá a dokéták helytelen tana alapján, nem hitte Jézus megfeszítettetését, mert ugymond, Isten ezt nem tűrhette volna el és így bizonyosan Judás volt az, a ki helyette a büntetést kiállotta. Mindenesetre, ha ő a keresztyénséget kellőleg ismerte volna, bizonyára a keresztyénség emelkedett szelleme, universalis jellege kebelét, a mely a monotheismus iránt akkora fogékonysággal birt, míg ellenben a pogány sok isten-imádás ellen akkora ellenszével viseltetett, nem hagyta volna érintetlenül. Az a keresztyénség, a melyet ő ismerhetett, egészen trinitarius szellemű volt, beburkolva téves fogalmakból alkotott tételekbe, e sötét leplekbe, a melyek előállításukat azon dogma fejlődésének köszönik, a melyek Niceaban születtek és Chalcedonban jutottak nagykorúságra. Az a lélek, a mely az Isten egységének létéért küzdött, nem foghatta fel az isteni egységnek három különböző alakban való nyilvánulását. Ilyen kifejezések: „Istentől teremtetett“, Istentől született“, előtte megmagyarázhatatlanoknak tüntek fel. A szentek tisztelete, a képek imádása, a melyek a keresztyén templomokban általánosokká lettek reá, valamint későbbben egy részére a protestansoknak, oly benyomást tettek, mint a bálványimádásnak egy új neme; továbbá Arabiában a keresztyénségnek tehetetlensége a bálványimádással szemben, mind inkább meggyőzték őt a felől, hogy mindezek a kijelentésnek csak átmeneti pontját képezik, nem pedig az Istennek végszavát az emberiséghez. Épen ezen az alapon magyarázható meg a keresztyén missio sikertelensége Európában, Ázsiában és Áfrikában, mert ugyanis a keresztyén missionariusok nem tanusítanak elég erélyt és önfeláldozást és így az ellenállás folytonosan erősödik.

A zsidó vallást Mohammed sokkal kevesebb elismerésben részesíti egyfelől azon indokból, hogy a zsidó nemzet Jézust, mint valódi prófétát, jogtalanul magától eltaszítja, másfelől nemzeti büszkeségből, a mennyiben az Ismaeltől származott arabok mindig kicsinylőleg nyilatkoztak az izraeliták azon nézete felől, hogy Izsák és Jákobnak kizárólagos előny és méltánylás tulajdonítandó. Innen magyarázható meg, hogy Mohammed is tartózkodott vallását összevegyteni a monotheismus e sajátságos alakjával. A korán és a talumidi zsidóság között ugyan feltalálható a rokonság, de a mely azt sejteti hinnünk, hogy a Talmud szelleme nem a tanulmányozás alapján, hanem öntudatlanul csuszott be a koránba. Mindezek dacára a valódi mohammedan soha sem téveszti el szeme elől azt, hogy vallásának magasabb tökélyessége — mint ő véli — alapjában két vallással közös, a keresztyénnel és a zsidóval és így az islamismus Istene egyszersmind a keresztyének és zsidók Istene. E három vallásnak van egy könyve, a korán, a mely e rokonságnak kétségbenvonhatatlan bizonyítéka. Vagy mint a koránban ki van fejezve (Sura V.) „Mi hiszünk abban a kijelentésben, a mely nekünk és nektek küldetett (t. i. keresztyéneknek és zsidóknak) a ti Istenetek és a mi Istenünk egy”; másutt (Sura V. 53) „Ha az Istennek tett szett volna, veletek egyé tett volna, de ő úgy akarta, hogy fokozatos különbség legyen közöttünk. Igyekeztek jó cselekedetekben egymást felülmulni Mindnyájan Istenhez fogtok visszatérni, az felvilágosít a felől, miért nem alkotott egyé?” Ezek mindenesetre elég értelmes, elég vallásos és emelkedett szellemű nyilatkozatok, ugyannyira, hogy egész bátorsággal merészeljük kérdezni, hogy a keresztyén egyház történelme mutat-e fel csak egy egyént is, a ki az evangéliumot nem ismerve, tett volna Mohammedéhez hasonló nyilatkozatot? a melyet Jézus erkölcstana így fejez ki: szeresd Istent és szeresd felebarátodat!

III.

Mindezek után téves azoknak állítása, a kik arra hivatkoznak, hogy az islamismus halva született. Kétségkívül Törökországban és Egyiptomban nagyon sokat gyengült ereje, mivel a keresztyén miveltséggel szemben nem képes elegendő ellenállási erőt kifejteni; azonban e két ország az islam téres birodalmának csak egy kicsiny részét képezi. Az islam még korunkban is nevezetes hódításokat tesz, ott a hol a keresztyén hittérítők csaknem minden siker nélkül működnek, mint a kelet-indiai archipelaguson: Jávában, Sumatrában, stb.; továbbá Indiában, Chinában, Afrikában. Az islam nagyon érti azon művészetet, hogy miképen lehet a szerencsét leszoktatni a részegségről, a fetisimádról, a képtiszteletről, az emberevésről. Ebben áll az islamismusnak fényoldala. E pontnál mindnyájunkban felmerül azon kérdés: vajjon mi lehet az oka annak, hogy a szigorú rendszabályokkal teljes islamismus iránt a fekete faj nagyobb ragaszkodással viseltetik, mint a keresztyén vallás iránt, lett legyen az akár protestans, akár katolikus?! E kérdés még nincs megoldva, de mindenesetre a fajrokonság az islam térítőinek működését sok olyan előny-

ben részesíti, a melyet a keresztyén térítőknél hasztalan keresünk. A mi pedig specialiter a törököket illeti, birodalmuk az ottoman birodalom katonai szervezetével, a különböző törzsek folytonos versengése dacára is fentartotta magát, habár kezében az eszközök részint tökélytelenek voltak, részint pedig szunnyadoztak. A nemes cél felé való törekvésében az útat eltévesztette, a romlások kiujtásához pedig nem fogott a kellő időben hozzá; a pasa szervezet mindenütt homályt és sötétséget hozott létre, a tévhit, a mely egész vidékeket rabigába döntött, mindig kész társ gyanánt lépett fel a centralisáló hatalom megbuktatására. A közelmúltban lefolyt hadjáratban a törökbirodalom hatalmas katonai államnak bizonyult be s mint ilyen a megpróbáltatások nehez napjaiban becsülettel megállotta helyét. S jelenben, ha legujabb ígését beváltja, méltó a nagy nyugat rokonszenvére. Különbben a török nép a mi jóval rendelkezik, emelkedett vallásának és az ebből folyó életképességének köszönheti, a mely hogyha hiányoznék, agy járt volna, mint nemének azon hordái, a melyeket ma csak hátrahagyott romjaikból és rövid ideig fenállott birodalmuk történelméből ismerünk. A történelem tanubionysága szerint, a törökök különböző népek felett századokon keresztül fentartották uralmukat, fensőbbiségüket s így azon nézet, a mely e váradalomban összpontosult: „a beteg ember gyorsan meg fog halni”, tekintélyes államférfiak azon hitévé alakult: „a törökbirodalom fentartása még most is a világ-béke szilárd oszlopa”.

A nagy angol író Bosworth Smith, e részrehajlatlan történész, az islamismust az emelkedettebb szellemű vallások közé sorolja és méltónak tartja nemcsak türelmességünkre, hanem rokonszenvünkre is. Szóval a synagogák, székes egyházak és fényes dómok mellett, méltó helyet követelhet a mecset, ég felé nyuló tornyával. Így fogva fel az islamismust, lehetetlen fel nem ismerni fényoldalát is árnyoldala mellett.

IV.

Az islamismus szabadságának általános volta, megszilárdulása, valamint a vallási türelmességben való részesítése iránt semmi kifogásunk nem lehet, de mindamellett nem kerülheti ki figyelmünket az islamismus árnyoldala sem.

Elismerésünkre méltók a korának a rabszolgaság érdekében tett felszólalásai, rendelvényei, de nem hagyhatjuk érintetlenül azon kérdést; vajjon miért nem fejtett ki a muzulman nép, a rabszolgaság intézménye megszüntetésének érdekében, semmi mozgalmat?! Mi meg vagyunk győződve a felől, hogy a muzulman nőnek állapota Mohammed fellépte óta sokkal türhetőbb, mint azon népeknél, a melyek bálványokat imádnak, de a soknejűség a családi élet szentségét, fényét egészen elhomályosítja. E tekintetben is Mohammed többet tehetett volna, mert fájdalom! utódai nem óhajtanak jobbak lenni prófétájuknál!

Továbbá, mig a tapasztalat azt igazolja, hogy a meg hódított népeknek vallását az islamot követő nem bántotta, addig azt sem tagadhatjuk meg, hogy a muzulman, Moham-

med isteni küldetése alapján kötelezi magát arra, hogy vallását tüzzel, vassal fogja terjeszteni.

A próféta jellemében sok szép és becsülésre méltó vonás ismerhető fel, de figyelmen kívül hagyni azon gyengeségeket, a melyek életét annyira beszennyezik, helytelen lenne, mert a mazulman szigoruan ragaszkodik vallása reformatorához és példányképénél, a nagy prófétánál, jobbnak lenni bűnnek tartaná.

Mint vallás, az islamismus olyan absolut becses, mint a keresztyénség, nem rendelkezik és nem is rendelkezhetik soha. Ha összehasonlítjuk a polytheismussal, a melyből kifejlött, okvetlenül el kell ismernünk mind fölényét, mind pedig azon jó irányát, a melynél fogva ugy a vallásos, mint az erkölcsi téren bir némi éltető és fentartó erővel, de mindezek daczára soha sem lesz elég ereje azon népeket, a melyeket szelleme átleng felemelni a miveltség azon pontjára, a melyre a keresztyénség. Beszélhetünk Bagdád és Cordova magas miveltségéről, a melyek egy időben fénypontok valának; szólhatunk a Mor-korszakban Spanyolország fényéről, de bámulatos! Bagdád egy kiegészített fénypont, a melynek csak hamuja maradt fenn az utókor számára. A morok Spanyolországban a világ csapásai alatt megsemmisültek; ugyan Áfrikában: Maraccoban, Algierban, Tunisban tudnak valamit felmutatni, de a valódi mivelt államoktól még nagyon távol állanak. A korán épen ugy, mint az ó-testamentum példabeszédei, dicsőenket zeng a tudományról, bölcseségről; de vajjon melyik és minő tudományról? A tudós arabok hosszas időszakon keresztül mestereink valának, de ezen időszak már rég a feledés tengerébe merült! A muzulman Istene „Deus ex machina“, ki a természetrendjébe folytonosan benyul és míg a hívő mohammedán ezt nyugalmasan és tétlenül szemléli, addig az igazi tudós monotheista kutatja a természet állandó és változhatatlan törvényeit, melyeket megismerve, saját céljára fordítani igyekszik. Ime! a különbség a keresztyén és a muzulman tudomány között!

Azt hiszem, találó hasonlaltal élek akkor, hogy ha a két vallást t. a keresztyént és az islamot, két folytonosan növekedő pyramishoz hasonlítom, a melyek közül egyik folytonosan magasodik, a másiknak pedig magassága egészen változatlan, de terjedelme napról-napra nagyobbodik.

Az islamismus hasonlít a chinai államhoz, melynek előhaladását állandó tehetetlensége akadályozza.

Az újabb időben a vahabitak Arabiában és Indiában vallási reformot indítottak meg, a mely mind nagyobb meg nagyobb pártolásnak örvend és ugy látszik, hogy ezen törekvés a tiszta islamismus felé irányul, megtisztítva minden szertartástól, legendától és hagyománytól, de vajjon minő reformálásról lehet ott szó, a hol a hívők arra kötelezik magukat, hogy vallásukat tüzzel és vassal fogják terjeszteni.

Mi nem tudjuk, vajjon jövőben a népek vallásos állapota társadalmi és állami fejlődésére nézve lesz-e akkora befolyással mint volt a múltban. a mikor társadalmi intézményeiknek ilyen vagy amolyan irányát, fejlődését épen

a vallás határozta meg, de annyi bizonyos a jövőre nézve, hogy bármely népnél, vallásának átlengő szelleme, ha a múltban társadalmi fejlődésére, miveltségére nézve, elhatározó befolyással volt, ugy bizonyosan jövőben sem hagyja érintetlenül a társadalmi, miveldési és állami intézményeket. A keresztyénységnek bölcselmi és társadalmi előnye, azon ideálban keresendő, a mely felé törekedni minden keresztyén magasztos feladata; s a mi több ez az ideal Jézus személyében megvalósult. Épen azért a keresztyénség híveinek nem szab korlátokat, nem hivatgatja őket nyugalomra, hanem megmutatja a már megvalósulást is nyert eszményképeket, kijelöli az irányt, a mely felé haladhat bárki is, hogy ez által meg legyen valósítva a keresztyénség nagy feladata, a folytonos tökélesbülés és megújulás. Innen magyarázható meg az, hogy a keresztyénség a miveltség azon fokára emelkedett, a melyre az Islam, sohasem fog eljutni. Helyesen jegyzi meg Bosworth Smith, hogy az islam a félelem, nem pedig a szeretet vallása. Épen e tételből magyarázható meg a vallásnak a társadalmi intézményekkel való szoros egybefüggése; és így a mohammedán és keresztyén népek között levő nagy különbség. A keresztyénség lényege az Isten iránt való szeretetben áll, a melynek szakadatlan megvalósításában nyilvánul a folytonos fejlődés. Az evangelium összehasonlítva az islammal, míg amaz mint „örvendetes izenet“ az emberiséget, újabb meg újabb eszme megvalósítására hívja fel, addig ez a multhoz való visszatérésre ösztönzi, és így az elsőnek eszményképe a jövőben van, az utóbbinak pedig a múltban.

Mindezek után is méltó az islamismus, hogy a mai keresztyénség részesítse azon elismerésben, a melyet a múltban attól megtagadott; de annyi bizonyos, hogy alapelveinél fogva, jóval alább áll a keresztyén theismusnál, és így bárha a többi vallások felett arat is győzelmeket, de mindig a miveletlenebb népek vellása marad.

Zilah, 1879 November 25.

Nagy József.

Az áll. ig. tanács r. üléséből.

Kolozsvár, 1879 decz. 21-én.

Főt. Nagy Péter, püspök, elnökte alatt jelen voltak br. Bánffy Albert, főgondnok; Incze Mihály, Szabó Pál, Szász Béla, dr. Kolozsvári Sándor, dr. Jenei Victor, ig. tanácsosok; Parádi Kálmán, tanügyi előadó, pénztárnok, számvévő, ügyvéd és titkár.

Az ülésen kívül ellátott ügydarabok bejelentése után Szász Béla, ig. tanácsos, benyújtja néhai gróf Mikó Imre ő nagyméltóságának a Kolozsvárt felállítandó theolintézet alapján adományozott 4000 frt urbéri kötvényről szóló a Szász Domokos, ref. paphoz intézett levelét. Miután a bevételi utalvány ez összegre nézve annak idejében kiadott, levéltárra helyeztetik.

Ügyvéd beadja a berkenyesi gr. Bethlen-féle uradalomból a m. frátai papot és tanítót illető javadalmak megváltása tárgyában a jelenlegi tulajdonosokkal kötött egyez-

mény tervezetet, mely szerint a hátrálékosok kielégítésül 4000 frt, a javadalom megváltásául 6000 frt állapított meg. Csekély módosítással helybehagyatik.

Láng Károly, missionarius, némi fizetés felemelésére folyamodván, részére ezuttal 50 frt segélyösszeg utalványoztatik.

Pénztárnok jelenti, hogy a szederjesi egyházközség kisorsolt 3700 frtos urbéri kötvényének beváltási árát bevette. A kiutalásnál elkövetett hanyagság folytán elveszett félévi kamat a beváltási összeg terhére utaltatik ki, a vételjogosult pap részére; egyszersmind vallás- és közoktatásügyi miniszter ur fölkérte, hogy hanyagul eljárta hivatalnok által okozott károk megtérítésére tegye meg a kellő lépéseket.

Számvevő kéri, hogy az enyedi tanodai előjáróság útján közöltessék Kovács Gyula, volt erdőszszel, a f. évi közgyűléshez beadott kérésére a hozott határozat s egyszersmind számadó szólittassék föl, hogy a közgyűlési végzés értelmében számadásának még ez évben végelláthatása végett és saját érdekében erdészi utasításának hiteles másolatát, miután az utasítás annak idejében a tanoda jegyzőkönyvébe nem vétetett be, oly sietőleg küldje fel, hogy az ügy a f. hó 28-iki ülésen tárgyalható legyen.

Elnök indítványára Bokros Elek ügyvéd ur felszólittatik, hogy a főtanodának az angol bankban elhelyezett pénz felvétele és átadása ügyállásáról tegyen jelentést.

Számvevő beadja a n.-enyedi főtanoda 1880-iki költség előirányzatára vonatkozó észrevételeit, melyek szerint néhány száz frt deficit tűnik ki. Előjáróság fölhevítik, hogy a kamathátrálékokból beveendő, de elő nem irányzott összegekből a mutatkozó deficitet fedezze; a beveendő kamatok többi részét fordítsa a 23.000 frtot meghaladó tőke-apadás fedezésére.

A kolozsvári főtanoda 1880-ik évi költségelőirányzata, mely 439 frt felesleget tüntet fel, helybehagyatik.

Ugyanazon főtanoda 1878-ik évi számadása azon megjegyzéssel hagyatik helybe; hogy a tanoda és egyház közös kezelés alatt álló tőkái vezetessenek számadásba.

Szászvárosi egyházközségünk jelenti hogy a nyert engedély folytán a két Wesselényi-féle telket, melynek egyikét leányiskolai helyiségül szánta, 6000 frton megvásárolta. A vásár helybehagyatik.

A héjjasfalvi egyházközség megújított papi díjlevele, mely szerint a fizetés jelentékeny emelkedést nyert, helybehagyatik.

A márkodi egyházközség és Bereczki László között kötött vásárszerződvény elvileg helybehagyatik s annak szabályszerű kiállítására az egyházközség utasittatik.

A sz.-somlyói egyházközség kéri a rectori kamarai javadalmaknak és dézmakárpótlási kamatoknak a felállítandó segédlelkési állomás javadalmazására kirtalását. Egyházközség utasittatik, hogy rendes úton folyamodjék a segédlelkési állomás felállíthatására s mutassa ki a segédlelkési javadalom egész alapját.

Ellátott még néhány kevésbbé jelentős ügydarab.
r. f.

EGYHÁZI LAPOK SZEMLÉJE.

A „**Protestans Hetilap**“-ban Bierbrunner G. ir „egyedül helyes position k“ czim alatt sikerült vezércikket, arra buzdítván különböző irányu theologusainkat, hogy ne egymás ellenében, hanem mindenekelőtt a katholicismus ellen foglaljanak álláspontot.

Czikkiró a prot. theol. pártok harcainak láttára mindig a nagy Frigyes és Schmettan tábornok között lefolyt epizódia emlékszik vissza. A nagy király a tábornok hitbuzgósága felett élczelt; ez szerényen válaszolt: felséged hatalmas, de hitemtől meg nem foszthat; és ha megfoszthatna: ártana vele nekem is, önmagának is. Hogyan? kérdé a király élesen. Csak úgy, hogy hitnélkü, — megbizhatatlan emberré lennénk.“ „Nos, mi az ön hite?“ „Hiszek bűneim bocsánatában, hiszek a gondviselésben, hiszek az örökkévaló, boldog, a halál után következő életben.“ „Valóban hiszen?“ „Valóban!“ „Schmettan, ön boldog ember!“ — zárta be a párbeszédet meghatottan a király. Czikkiró az orthodox theologusokat Schmettanhoz, a szabadelvűeket a kőkédő Nagy Frigyeshez hasonlítja. De egyszersmind arra figyelmeztet, hogy míg a különböző irányu theologusok egymás ellen viselnek háborút; Nagy Frigyes és Schmettan daczára hitbeli különbségüknek egy és ugyanazon ügyért válllvetve küzdöttek, egy és ugyanazon eszméért készek voltak a halálba menni.

A magyar protestantismus gyengéje — mondja czikkiró — nem annyira a theologiai pártoknak egymás ellen indított tudományos vitatkozásában, mint inkább az egyházi gyakorlati téren való ziláltságban rejlik. De nálunk is erősen működik a katholicismus. És fölötte veszedelmes lenne, ha a prot. orthodoxia a kath. ultramontanismussal fogna kezét. Az legyen hát legfőbb feladatunk, hogy minden netaláni theol. nézetkülönbség mellett egymásnak testvéri jobbat nyujtva, mind egyházi, mind iskolai téren együttes erővel igyekezzünk diadalra juttatni a protestantismus alapelveit.

IRODALMI SZEMLE.

„Egyházi beszédek“. Irta Mátyás Zsigmond magy.-láposi ref. pap. Tiszta jövedelme a m.-láposi ref. egyh. építkezési céljaira fordittatik. Megjelent Deésen „Bánffy és Kovács“-nál. 1879.

Áttlapoztuk a 99 lapra terjedő füzetet, mely 12 darab részint közönséges, részint alkalmi „egyházi beszéd“-félét nyujt, de a melyeknek egyháziasságát mi sem mutatja egyéb, minthogy a szerző mindenikébe oda bigyesztett czégérül egy-egy bibliai locust. Bizony, hálátlan munka volna és merőben kárba veszett fáradság, ha e beszédeket a homiletica szabályai szerint akarnók elemezni, melyekről szerzőnek még csak fogalma sincs; annál nagyobb elősmeréssel adózunk frázis-gyártási tehetsége iránt, mely tekintetben e

füzetecske elrettentő példát ad minden embernek, ki értelmességre, megérthetőségre törekszik.

Ha meggondoljuk, hogy ezek a beszédek elmondattak és elmondattak azért, hogy a hitek vallásosságra buzduljanak, értelmők világosodjék, szívők nemcsedjék, lelkők megindittasék a jónak és igaznak cselekvényére, lehetetlen hogy keserü érzéssel ne forgassuk át e füzetet, melynek minden sorából az írás ama szavai kiáltanak hozzánk: „ha vak vezet a vakot, mindketten verembe esnek” — „ha a só megizetlenül, mivel sózatik meg?”

Valóban ennyi fogalomzavar, ennyi szóvirág, ennyi izetlen hasonlat, ennyi dagályosság, s ennyi homály csaknem hihetetlennek látszanék előttünk, ha tulajdon szemünkkel nem látnók. És még ott, hol szerző gondolkozni próbál, elmondhatjuk a költővel: „agyában egyik örült gondolat a másikat viharként kergeti”, addig másfelől sajnálattal vesszük tudomásul, oly dolgokban való teljes járatlanságát, melyeket az iskolás gyermekeknek is tudni kell. A „Tekintélyhit” című beszédében csak azért, hogy bebizonyítsa ezt az általa felállított bölcselmi tételt: „az ész erélye csak akkor lehet tehát gondolkodásunk, ha visszahatást gyakorol a benyomásokra” azon merész állítással lepi meg hallgatóit, hogy „a szentkönyvből mindnyájan tudhatjuk, hogy József a szülői háznál nevedett 30 éves koráig” vajjon melyik sz. könyvből tanulta ezt a szerző? Majd a historiát másítja meg s azt mondja: „az ó-kor bölcei közül sokan, a

történelem állításaként, sohasem foglalkoztak azzal, a mit mi tanulásnak nevezünk.” Hát ezt, melyik történelemből olvasta? De ide irunk egyet hasonlatjaiból is, mert a szerző különösen tetszeleg ezekben magának: „a vallás a maga nagy munkáját épen mint a bűn a legnagyobb titokban stb. végzi el”, nemde épületes hasonlat egy kalvinista pap szájából? De hagyjuk ezeket, hisz ily absurdumokkal egész lapokat lehetne betölteni.

Talán kissé hosszasan is foglalkoztunk e füzettel mint megérdemelné, s lehet, hogy tán tulszigorúan is, de kötelességet vélünk teljesíteni, midőn komolyan visszaütjük az ily üres irói viszketegséget. Mi nem tudjuk, szerzőben a jótékony cél iránti kegyelet hiányát rójuk meg, vagy azt az önhittséget, mely arra készte, hogy ily gyarló szárnypróbálgatással lépjen a világ elé?

Csak azt szeretnők tudni, miféle költségen nyomattak ki a beszédek? Ha a szerző hiúságból egyházát rántotta volna le, ez oly hiba lenne, mi komoly rendreutasítást igényel.

Végül ajánljuk szerzőnek, ne tegyen ugy, {mint az ó-kori bölcesek, kik állításaként „nem foglalkoztak azzal, a mit mi mi tanulásnak nevezünk”, szerző igyekezzék előbb tanulni, azután kísértse meg gondolkozni, mindenekfelett irni.

A füzet nyomdai kiállítása megfelel a belső tartalomnak.
D. Gy.

AZ „ERD. PROT. KÖZLÖNY” TÁRCZAJA.

Emlékezés Mentovichra.

Legrégibb barátomat s legjobb barátaim egyikét siratom Mentovich Ferencben. Több, mint negyven év emlékei kötnek hozzá. Tulajdonképen ő volt első tanítóm, atyám után. Mikor nyolcz éves voltam s ő már alsóbb osztályait végezte, atyám őt szelidségéért s nyájas modoráért és nyilt eszéért megszeretve — ámbár katolikus fia volt, házunkhoz vette s magán-tanítómmá tevő. Nagyon szerettem őt s ő is — az isten áldja meg, — elnéző volt apró hibáim iránt. A versírás titkaiba is ő vezetett be. S én még sem átkoztam meg őt soha — mint Kölcsey — azt a ki „verset irni bűmre meg tanított!” Ő már akkor némi nevet szerzet magának az irodalomban. A legelső verse, mely emlékembe maradt, egy kis köszöntő számomra, atyám neve napjára, de abból is csak az első négy sor jut eszembe:

A sorstól hő szív s gyenge szó

Csekély ajándokom,

Nevednek ünnepén, atyám,

Ezekkel áldozom.

De költeményei, melyeket akkoriban Alpár álnév alatt ért, már akkor felvételt találtak, nemcsak a Szentiványi Mihály kolozsvári „Remény“-ébe, hanem a Bajzáék Atheneu-

mába is, a mi egy enyedi diáknak nagy szerencse és megtiszteltetés volt s nem kis mértékben nevelte Mentovich tekintélyét a kollégiumban.

Házunknál és házunktól ismerkedett meg a szülőimmel régi és benső barátságban élő Vajda családdal. Vajda bácsi tudományos és jellemes ember volt, kissé pedáns, de a mellett szeretetreméltó. A b. Kemény Simon fiának volt régebb a nevelője s a családtól nyugdíj húzott. Enyedi professzornak is megválasztották, de szembaja miatt nem foglalhatta el székét s lemondott róla. Idősb fia: Simon, a nemrég elhalt marosvásárhelyi kir. táblai bíró, kortársa és barátja volt Mentovichnak; nagyobb leánya pedig, Anikó, holló-fekete hajával s tüzes fekete szemével, talán a legszebb leány volt Enyeden, a mivel nem kevés van mondva, mert hiszen a dal szerint „ott a világ közepe.” S Mentovich még el sem hagyta az enyedi főiskolát, már jegyet váltott Vajda Anikóval. Tanulmányai végeztével nevelőül volt kinevezve a b. Kemény család gáldi ágához, de mielőtt helyét elfoglalná, két évre Berlinbe kellett mennie egyetemi tanulmányra, a hol magát tanárrá képezze ki.

1841-ben ment Berlinbe, Gáspár János — most tanfelügyelő s jeles paedagogiai író, és Jancsó Ádám, most kecskeméti tanár, barátaival s két évig maradt ott, tanulva

különösen a matematikai és természeti tudományokat, melyeknek szeretetét atyám csepegteté belé. Berlinben tért át a protestans hitre is, hogy Anikót nőül vehesse. A szép ara meg is várta hívét, s mikor haza jött Mentovich, Gáldra vitte őt nőül, a Maros gyönyörű völgyére lenéző ősi Kemény-kastélyba, a honnan egykor Kemény Simon, a Hunyadi fegyveres társa, a vezér fegyverzetében rohant a szentimrei csatába, hogy Mezet bóggel szemben harcoljon s vezére helyett ellessék a „hollós pajzs“ alatt.

Mentovich ekkor már saját neve alatt irt s költeményei, szelid érzelmeik, meleg, kedélyes hangjuk formatisztaságuk által általános elismerésben részesültek. Kezdték a fiatal költők jobbjai közé számítani. Az erős indulatoknak s hatalmas nyelvnek nem volt ura; de a szelid holdas éj, melynek hatását tették versei az olvasóra, az akkori izlésnek teljes mértékben megfelelt. Még a mikor 1847-ben egy füzet politikai költeménnyel, az Unio-dalokkal, lépett fel s nyert általános elismerést, azokban sem az elnyomott és politikai jogaitól megfosztott nép lázas haragja, vagy a testvérétől elszakított testvér bánatának a kitörése szólt, mely Petőfinek „Erdélyben“ című költeményét (Barangol és zúg, zúg az őszi szél) oly hatalmas drámai monologgá teszi; hanem a természetből vett szelid és nyájas képek szóltak a szívhez és kedélyhez, inkább, mint a szenvedélyhez, bennök.

„Dalok, dalok, ti szárnyra kelt madárkák,
Mió szerencse fog mosolyogni nektek?
Lesz-e kebel, lesz-e szív a hazában,
Honnan lágy érzelmmel visszazengtek?
kérdé szive elröpített madárkáitól.

A következő évben, az Unio zsebkönyvben jelent meg két legszebb verse, melyek őt azóta is képviselik minden anthológiában. Osztozás (Az élet egy mosolygó rózsatő) s a Kedvesemhez (Első ne légy, ki a világ elől A sir setét mélyébe költözöl.) Ez utóbbiban van az a nyelvtanilag hibás és transylvanizmusra valló, különben ritka szép két sor, melyben magát sirban fekvő, kedvesét fölötte csöndesen sirva képzele:

„Jó oly földél alatt a pihenés,
A melyre halkal csöndes zápor és.“

Még azon év tavaszán kiütött a forradalom. A pesti zajnak Kolozsvárt is megvolt a viszhangja. Mentovich, Gyulaival és velem, nemzetiszínek alatt egy füzet politikai dalt bocsátott közre, melybe én irtam a legtöbbet, Gyula a legjobbakat s Mentovich a legcsinosabbakat. De ki hallotta meg akkor, a kardok csengése és az ágyu-dörej közt, a pacsirták dalát? A forradalom mindnyájunkat elsodort. Mentovich is odahagyta nevelői állomását s felcsapott — nem ugyan honvédnek, hanem gyármunkásnak és művezetőnek a hadsereg számára lőport és töltényt készítő állami gyárba, a hol szintoly jeles chemikus társával s barátjával: Jánosi Ferenczcel együtt dolgozott. A forradalom vége aztán visszadobta Pestre, hol kis családjával és Vajdáékkal egy szűk kis lakáson húzta meg magát s tanórákat adogatott.

1850-ben újra szervezték a nagy-kőrösi lyceumot s

Jánosi és Mentovich voltak az elsők, a kiket oda tanároknak megválasztottak. Egy év múlva mind a nyolcz osztály megnyílt s akkor kerültünk oda mi is, Arany és én, Kis Lajos, Csikay és Ács Zsigmond; később Szilágyi Sándor, majd Tomori Anasztáz, Lengyel Dani, Salamon Féri. Milyen élet volt az! Az állunkat kiborotváltatta ugyan a Thun Leo reglement-ja s a schulrath minden negyedévben jelentéseket tett rólunk, mint valami rendőri felügyelet alatt álló internáltakról, de azért mi szabad emberek voltunk, szabadon hirdettük nemcsak a tudományt, hanem a hazafiságot is, s olyan vig életet éltünk, mint soha sem azelőtt, sem azután.

Őszinte barátok s vig pajtások voltunk együtt. Szerettük hivatalunkat s az ifjúságot; az ifjúság is szeretett minket; de egyikünket sem jobban, mint Mentovichot, kinek a tanításra rendkívül világos előadása a nehéz dolgot is könnyűvé tette s a mellett tréfás, vidám kedélye, megnyerő modora soha felhőt nem engedett homlokára ülni. A városban is őt szerették legjobban. A kaszinóban nem volt kedvesebb ember nála. Mindenkiel tréfált, élcelt, gunyolódott is; Losonczyt úszította, Szilágyira, Tomorira, Lengyelre torzképeket rajzolt, Aranynyal évődött, a kaszinói hőseket kifigurázta; de soha sem sértett meg senkit, s nem is hallottam, hogy valaki sértődve érezte volna magát általa. Szerette a csöndes mulatságot; mindig voltak komoly arcza mellett jóízű tréfái, ki-kikapott rajtuk, de tőlünk soha sem, mert rá haragudni nem lehetett. Azok közé az igen ritka férfiak közé tartozott, a kik a jó Istennek a mosolyából születnek.

Családja nagyon szaporodott; halt is meg gyermeke, maradt is négy; felesége is sokat betegeskedett; s bár a leggyöngédebb férj és apa s „csupa szív“ volt, azért őt se baj, se gond soha le nem verte. Búsítani nem láttam soha; nem érzéketlenségéből, hanem kedélyének (ama páratlan derűltége miatt, mely a — nem rossz értelemben vett — könnyelműséggel volt határos.

A physika és az algebra mellett a poezissal sem hagytunk föl. Együtt (Jánosival hárman) fordítottuk Schödlér „Természet könyvé“-t; de verseket is irogattunk. Mentovich most is a természet költője volt s még politikai érzelmeit is természeti allegoriák leple alá rejtette. Egy ezek közül „A tél“ című, melyben a zsarnokot festette le, nem kis elismerést nyert. Egy kis költői beszélye „Az idegen“, a „Vasárnapi Ujság“-nál Tomori által kitűzött 20 arany pályadíjat nyert. Lantja azonban évről-évre ritkábban zendült meg. Természetes lustaság vett rajta erőt. Nógatni kellett az írásra, de az sem igen fogott rajta. Csak egyet nem hanyagolt el soha: tanári hivatalát. Sőt hova-tovább mind többet foglalkozott tudományszakával. S ime, a szív és érzelmeik édes hangú költője: a rideg materialismus tanának hívévé lón s a Moleschott és Brüchner zászlója alá szegődött. Kik közelebbről ismertük, ezt soha sem tudtuk megfogni. Én ma sem hiszem, hogy igazi meggyőződése lett volna e felületes, szellemtelen tan. Csak belelovagolta magát a következtetések útján. A logika veszedelmes lejtő;

ha egyszer eltéveszti az ember az irányt, tovább csuszik rajta a tévedésbe — egyenes, de hibás irányban. Mentovich azonban, a makacs materialista, a ki „Uj világnézetét“ könyvben is kiadta, mit a censura szerencsésen lefoglalt s e tanok fölött dühös polemiát folytatott Brassaival, — azért csak olyan áldott kedély és szerető szív maradt, mint azelőtt volt. Mikor már marosvásárhelyi tanár volt (a hová az ötvenes évek vége felé hivatott meg s a hol mindvégig tanított) b, Kemény Pálné, egy felejthetetlen nagy szívű asszony temetésén érzékenyen sirt. Valaki gúnyolta könyveit; hogy sirhat egy materialista? — „Könnyű nektek, felelé; ti hiszitek, hogy még viszontlátjátok a siron túl, de én tudom, hogy soha sem látom többé a jó bárónét; azért siratom.“ Tökéletesen logikus felelet; de még sem a materialista, hanem a szív embere beszél így.

Mentovich Marosvásárhelytől részben az atyám, részben a nagyhirű Bólyai örökségét vette át. De eme genialis embertől, a ki nagy költő, nagy zenész és nagy matematikus volt, nagyon keveset lehetett tanulni; tiz esztendőben sem akadt egy tanítványa, a ki megértette őt s szelleme röptét csak valamennyire is követni bírta. Mentovich nem volt genialis ember; de annál jobb tanár; tőle mindenki tanulhatott; s a tudomány szeretetére száz meg száz ifjút vezetett ő. Házánál is mindig voltak előkelő családok fiai, Teleki s más fiúk; ő azoknak is apjok volt, mint saját gyermekeinek. „Apili“ volt a neve otthon; „az öreg“ a kellé-giumban. Sokak szívében örökre áldott az emlékezete.

Engem a régi, régi barátság mellett, most már közeli rokonság is kötött hozzá. Béla öcsém az ő leányát vette nőül. Ez még szorosabba fűzte barátságunkat. Ha Erdélyben jártam, anyám és testvéreim látogatására, őt sem kerültem el soha. Ez év tavaszán hivatalos küldetésben voltam Kolozsvárrt s onnan Dévára kelle mennem; de a Vá-sárhelyre kirándulást nem adta ki az időm. Ő ezt megtudta s előmbé jött Kocsárdig, hol a vasut Déva felé fordul. Ekkor láttam utoljára. Nagyon megvénült; pedig nem volt több hatvan évesnél (1819-ben született Dézseu.) Kopasz feje körül kevés haja, bajusza, szakála hófehér volt. Szelíd, ábrándos kék szeme elvesztette tűzét. Megnehezedett s kedélyét is elhagyta a ruganyosság. Szokása ellenére, hallgató tag lett. Az őszön szívbjaj jelentkezett nála, aggasztó alakban. De annyira jobban lett, hogy neje aggodalom nélkül hagyhatta otthon, leánya mellé (Kolozsvárra) szólítván gyöngéd anyai kötelessége. S így — mellette sem volt végórájában, kit annyira szeretett!

Haláláról, mely e hó 15-én reggel következett be, az nap délben távirat értesített. Nem lehetett beteg előtte, mert az előbbeni nap vett vásárhelyi levelek nem is említik rosszullétét. Valószínűleg agy- vagy szívszélhűdés érte.

Mire e sorok világot látnak: már el van temetve. Könyvem e papirra ejtettem érette; lelke pedig lelke körül lebeg, mert én hiszem; hogy van lelkünk s nem mindenestől halunk meg. Édes öreg Ferenczem, legrégibb, legjobb barátom, mi még viszont látjuk egymást.

(Főv. Lapok.)

Szász Károly.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kolozsvár, 1879. decz. 19-én.

— Mire e lapok vidéki olvasóink kezébe jutnak, a hanyatló év utolsó pillanatait éli s az idő

homályából kibontakozó új esztendő hajnalsugarai már-már feltűnnek. Szívünkben kívánjuk, hogy az áldások Adója áldja meg mindnyájunk számára az ó-év ez utolsó pillanatait s adjon hazánkknak, anyaszentegyházunknak az elmultnál boldogabb új esztendőt.

— A boldogult Mentovich Ferencz halál-esete, természetesen szélesebb körökben keltett mély hatást, mint épen csak a család kihamvadt tűzhelyénél. A lesújtott özvegy némi enyhére szolgálhatott, hogy az általános részvét szintén elhozta koszoruit a kiszenvedett sirjához: a sajtó méltányló megemlékezései sorában a Fővárosi Lapoké, melyet mai számunk egész terjedelmében közöl, emelkedik ki; a testületek közül a nagy-körösi és a marosvásárhelyi ref. tanodák, a magánosok közül Arany János, Tanárki Gedeon, Szilágyi Sándor, Takács János, Gáspár János, gr. Teleki József, Zeyk Gábor s mások igyekeztek részvétük nyilvánításával szelidíteni a család fájalmát, míg a kolozsvári ismerősök és barátok együttes iratukkal adtak kifejezést érzéseiknek — no, meg az enyedi Szemle is megtette a magáét, t. i. az ő saját módja szerint. Multis ille „bonis“ flebilis occidit — s mit tehet arról a „Szemle“, hogy ő most is csak más hangon szól, mint a többiek. Az lenne a baj, ha nem így volna.

— Czelder Márton a „Figyelő“ szerkesztője két pap-társra: Láng Adolf és Gulyás Lajos segédkezése mellett új vállalatot indított meg, „Evangeliumi Lelkészi Tár“ czim alatt. Czélja e vállalatnak, hogy ott is felkeltse a vallásos érzületet, közölt beszédei által, hol lelkész nincs s másfelől az, hogy mint minden ilyen gyűjtemény, a lelkészek feladatát az ige hirdetésében megkönnyítse.

— Mult számunkhoz mellékelve vették olvasóink a Franklin-Társulat kiadásában megjelent könyvek jegyzékét, valamint ugyancsak a Franklin-Társulatnál megjelenő hirlapok előfizetési felhívását. Ez utóbbiak között a legrégibb az immár 27-ik évfolyamába lépő „Vasárnapi Ujság“, mely nagy képes hetilapnak, az olvasó közönség e kipróbált házi barátjának, jövőre legjobb ajánlása képeinek évről-évre szaporodó száma és szebb kivitele mellett, kiváló irodalmi erők által kiállított, folyvást növekedő változatos tartalma, mely teljesen fölöslegessé teszi a magyar közönségnek hasonló külföldi lapok járatását; míg társalapja, a „Politikai Ujdonságok“ a politikai heti események gondos és hű összeállítását adja. A „Képes Néplap“ a legolcsóbb képes hetilap, a kevésbé vagyonosok vasárnapi ujsága, tanulságos és mulattató tartalmmal s a politikát tárgyaló rendszeres rovattal; ezek kiegészítője a „Világkrónika“ című képes melléklap, mely heti közlönynek ép úgy, mint a „Képes Néplap“-nak, egész évi ára 2 frt. Ez iv tartalmazza ezenkívül a „Jogtudományi Közlöny“ szaklap előfizetési felhívását, továbbá a Franklin-Társulnt által kiadott naptárak, ünnepi és alkalmi ajándéklap szánt könyvek, ifjúsági iratok, szépirodalmi művek, regények és novellák, tudományos művek, közérdekű népies iratok, népköltészeti és adoma-gyűjtemények, nyelvtudományi, történelmi és földrajzi művek és ima-könyvek bő és nagyválasztéku jegyzékét, a mint erről a mellékelte iv megtekintésével mindenki meggyőződhetett.

A szerkesztő postája.

Összes t. munkatársaink fogadják szives közreműködésükért igy-
buzimább köszönetünket s ne vonják meg tőlünk a bedállandó új esz-
tendőben se nagybecsű támogatásukat. Fogadják hálánkat s kérésünkre t
jó indulattal.

Nyomatott Stein János m. kir. egyetemi nyomdásznál az ev. ref. főtanoda betűivel Kolozsvárt
Melléklet: Tartalomjegyzék s Előfizetési felhívás.

